FRÉDÉRIC BASTIAT

Výbor menších esejů

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Frédéric Bastiat · 1845–1850

Vlastnictví a zákon

Propriété et loi · 1848

Důvěra mých spoluobčanů mě obdařila titulem *zákonodárce*.

Tento titul bych byl zajisté odmítl, kdybych mu rozuměl tak, jako mu rozuměl Rousseau.

> „Ten, kdo se odváží ustavit národ, musí se cítit schopen jaksi změnit lidskou přirozenost – proměnit každého jednotlivce, který je sám o sobě úplným a odloučeným celkem, v část většího celku, od něhož tento jednotlivec jaksi přijímá svůj život a své bytí; změnit tělesnou soustavu člověka, aby ji zesílil, atd., atd… Je-li pravda, že velký vladař je vzácný člověk, co pak teprve velký zákonodárce? První musí jen následovat vzor, který mu nabízí druhý. Druhý je mechanikem, který vymyslí stroj, první je jen dělníkem, který ho sestaví a uvede do chodu."

Rousseau, přesvědčen, že společenský stav je výmyslem lidí, musel pokládat zákon a zákonodárce velmi vysoko. Mezi zákonodárcem a ostatními lidmi viděl vzdálenost, nebo spíše propast, která odděluje mechanika od netečné hmoty, z níž se stroj skládá.

Podle něho měl zákon proměňovat osoby, vytvářet vlastnictví nebo je nevytvářet. Podle mne společnost, osoby a vlastnictví existují dříve než zákony, a abych se omezil na jedno zvláštní téma, řeknu: Není to proto, že jsou zákony, že je vlastnictví, ale proto, že je vlastnictví, že jsou zákony.

Protiklad těchto dvou soustav je naprostý. Důsledky, které z nich plynou, se neustále od sebe vzdalují; dovolte mi tedy přesně položit

otázku.

Předesílám, že slovo *vlastnictví* beru v obecném smyslu, nikoli v úzkém smyslu *pozemkového vlastnictví*. Lituji – a se mnou patrně lituje všichni ekonomové –, že toto slovo v nás mimoděk probouzí představu držby půdy. *Vlastnictvím* rozumím právo pracovníka na hodnotu, kterou vytvořil svou prací.

Když je toto postaveno, ptám se, zda je toto právo zákonným výtvorem, nebo zda není naopak dřívější a vyšší než zákon? Zda zákon musel přijít, aby zrodil právo vlastnit, nebo zda naopak vlastnictví bylo předchůdným faktem a předchůdným právem, které zrodilo zákon? V prvním případě má zákonodárce poslání vlastnictví uspořádat, pozměnit, nebo dokonce zrušit, uzná-li to za vhodné; v druhém případě se jeho pravomoci omezují na to, aby je zaručil a vynucoval jeho respektování.

V úvodu projektu ústavy, který uveřejnil jeden z největších myslitelů naší doby, pan Lamennais, čtu tato slova:

> „Francouzský lid prohlašuje, že uznává práva a povinnosti předcházející všechny psané zákony a nezávislé na nich.
>
> Tato práva a tyto povinnosti, které vycházejí přímo od Boha, se shrnují do trojího dogmatu, které vyjadřují tato posvátná slova: Rovnost, Svoboda, Bratrství."

Ptám se, zda právo vlastnit není jedním z těch práv, která zdaleka neplynou z psaného zákona, nýbrž předcházejí zákon a jsou důvodem jeho existence?

Není to, jak by se mohlo zdát, otázka chytristická a plané. Je obrovská, je zásadní. Její řešení nejvýše zajímá společnost a čtenář o tom bude přesvědčen, jak doufám, až porovnám – v jejich původu i v jejich účincích – obě soustavy, které stojí proti sobě.

Ekonomové si myslí, že *vlastnictví* je prozřetelnostní fakt, stejně jako *osoba*. Zákoník nedává jednomu existenci více než druhému. Vlastnictví je nutným důsledkem lidské soustavy.

V plné síle slova se člověk *rodí vlastníkem*, protože se rodí s potřebami, jejichž uspokojení je k životu nezbytné, s orgány a schopnostmi, jejichž uplatňování je k uspokojení těchto potřeb nezbytné. Schopnosti jsou jen prodloužením osoby; vlastnictví je jen prodloužením schopností. Oddělit člověka od jeho schopností znamená zabít ho; oddělit člověka od plodu jeho schopností znamená opět ho zabít.

Jsou političtí spisovatelé, kteří se úzkostlivě zabývají tím, jak měl Bůh udělat člověka: my studujeme člověka takového, jakého ho Bůh učinil; shledáváme, že nemůže žít, aniž postaral o své potřeby; že se nemůže postarat o své potřeby bez práce a že nemůže pracovat, není-li si JIST, že plody své práce bude moci obrátit na své potřeby.

Proto si myslíme, že vlastnictví je božské instituce a že právě jeho *bezpečí* či *jistota* jsou předmětem lidského zákona.

Je tak pravdivé, že *vlastnictví* je dřívější než zákon, že se uznává i mezi divochy, kteří zákony nemají, nebo alespoň nemají zákony psané. Když divoch věnoval svou práci stavbě chatrče, nikdo mu její držení či vlastnictví neupírá. Jistěže ho jiný, silnější divoch může zahnat, ale ne bez pobouření a znepokojení celého kmene. A právě toto zneužití síly dává vzniknout sdružování, úmluvě, *zákonu*, který staví veřejnou sílu do služeb vlastnictví. Tedy zákon se rodí z vlastnictví a nikoli vlastnictví ze zákona.

Lze říci, že zásada vlastnictví je uznávána i mezi zvířaty. Vlaštovka pokojně pečuje o své mladé v hnízdě, které postavila svou námahou.

I rostlina žije a vyvíjí se vstřebáváním, *přivlastňováním*. *Přivlastňuje si* látky, plyny, soli, které jsou v jejím dosahu. Stačí tento jev přerušit, a uvadne a zahyne.

Stejně tak člověk žije a rozvíjí se *přivlastňováním*. Přivlastňování je jev přírodní, prozřetelnostní, k životu nezbytný, a *vlastnictví* není nic

než přivlastňování, které se prací stalo právem. Když práce učinila *vstřebatelnými* a *přivlastnitelnými* látky, které jimi nebyly, opravdu nevidím, jak by někdo mohl tvrdit, že z práva se jev přivlastnění musí uskutečnit ve prospěch jiného člověka než toho, kdo vykonal práci.

Právě pro tato prvotní fakta, nutné důsledky samotné soustavy člověka, zasahuje zákon. Protože touha po životě a rozvoji může přivést silnějšího člověka k tomu, aby okradl slabšího a tak porušil právo z práce, bylo ujednáno, že síla všech bude věnována předcházení násilí a jeho potlačování. Posláním zákona je tedy vynucovat respektování vlastnictví. Není to vlastnictví, co je úmluvou založené, nýbrž zákon.

Hledejme nyní původ opačné soustavy.

Všechny naše dřívější ústavy hlásají, že *vlastnictví* je posvátné, což zřejmě dává společnému sdružení za cíl volný rozvoj – ať jednotlivců, ať zvláštních sdružení – prostřednictvím práce. To znamená, že vlastnictví je právo dřívější než zákon, neboť zákon by neměl jiný předmět než zaručit *vlastnictví*.

Ptám se však, zda toto prohlášení nebylo do našich ústavních listin vloženo takříkajíc instinktivně, jako řečnický ornament, jako mrtvá litera, a zda především leží v hloubi všech společenských přesvědčení.

Jestliže je totiž pravda, jak se říká, že literatura je výrazem společnosti, lze o tom pochybovat; neboť nikdy, zajisté, nevolali političtí spisovatelé – poté co uctivě pozdravili zásadu vlastnictví – tolik po zásahu zákona ne proto, aby vynutil respektování vlastnictví, nýbrž aby vlastnictví, úvěr a práci pozměnil, přetvářel, přeorganizoval, vyvažoval, hodnotil, uspořádával.

To však předpokládá, že se zákonu, a tím i zákonodárci, přisuzuje nad osobami a vlastnictvím absolutní moc.

Můžeme tím být zarmouceni, nemusíme tím být překvapeni.

Odkud bereme své ideje o těchto věcech, ba i samu představu *práva*? Z latinských knih, z římského práva.

Nestudoval jsem právo, ale stačí mi vědět, že toto je zdroj našich teorií, abych tvrdil, že jsou nepravdivé. Římané museli pokládat vlastnictví za fakt čistě úmluvný, za produkt, za umělý výtvor psaného zákona. Zjevně nemohli, jak to činí politická ekonomie, dojít zpět až k samé soustavě člověka a postřehnout nutný vztah a nutnou souvislost, které spojují tyto jevy: potřeby, schopnosti, práci, vlastnictví. Byl by to protismysl a sebevražda. Jak by oni, kteří žili z plenění, jejichž veškerá vlastnictví byla plodem plenění, kteří si prostředky k životu zakládali na dřině otroků, mohli – aniž by otřásli samými základy své společnosti – vložit do zákonů tuto myšlenku, že pravým titulem vlastnictví je práce, která je vytvořila? Nemohli to říct, ba ani si to pomyslet. Museli se uchýlit k té empirické definici vlastnictví, *jus utendi et abutendi*[1], k definici, která se týká jen účinků, a nikoli příčin, nikoli původu; neboť původ byli nuceni ponechat ve stínu.

Je smutné pomyslet, že právní věda u nás, v devatenáctém století, lpí ještě na představách, které v starověku musela vyvolávat přítomnost otroctví; vysvětluje se to však. Vyučování práva je ve Francii monopolizováno a monopol pokrok vylučuje.

Je pravda, že právníci netvoří celé veřejné mínění; ale je třeba říct, že univerzitní a církevní výchova neobyčejně dobře připravuje francouzskou mládež, aby v těchto věcech přijala mylné představy právníků, protože – jako by chtěla si tím být jista – nás všechny po deset nejkrásnějších let našeho života ponořuje do oné atmosféry války a otroctví, která obklopovala a prostupovala římskou společnost.

Nedivme se tedy, že v osmnáctém století se znovu objevuje ta římská představa, že vlastnictví je úmluvné a zákonem zřízené; že zákon vůbec není následek vlastnictví, nýbrž naopak vlastnictví je následkem zákona. Je známo, že podle Rousseaua nejen vlastnictví, nýbrž celá společnost byla výsledkem smlouvy, *vynálezu*, který se zrodil v hlavě zákonodárce.

„Společenský řád je posvátné právo, které je základem všech ostatních. Toto právo však *nepochází z přirozenosti*. Zakládá se tedy na *úmluvách*."

Tedy právo, které je základem všech ostatních, je čistě *úmluvné*. Tedy *vlastnictví*, které je právem pozdějším, je také *úmluvné*. *Nepochází z přirozenosti*.

Robespierre byl prosycen idejemi Rousseauovými. V tom, co o vlastnictví říká žák, poznáme nejen teorie, ale i řečnické obraty mistra.

„Občané, předložím vám především několik článků nutných k dokončení vaší teorie *vlastnictví*. Ať toto slovo nikoho neznepokojuje. Duše z bláta, které si vážíte jen zlata, nechci se dotýkat vašich pokladů, byť jejich zdroj byl sebe nečistší… Já sám bych raději se byl narodil v chatrči Fabriciově než v Lucullově paláci, atd., atd."

Zde upozorním, že při rozboru pojmu vlastnictví je nerozumné a nebezpečné dělat ze slova vlastnictví synonymum bohatství, zvlášť bohatství špatně nabytého. Fabriciova chatrč je stejně tak vlastnictvím jako Lucullův palác. Avšak dovolte, abych upozornil čtenáře na následující větu, která obsahuje celou soustavu:

„Když jsme definovali svobodu, tuto první potřebu člověka, nejposvátnější z práv, *jež dostal od přirozenosti*, řekli jsme právem, že má za hranici právo druhého. Proč jste tuto zásadu neuplatnili na vlastnictví, *které je společenským zřízením*, jako by věčné zákony přírody byly méně nedotknutelné než *úmluvy* lidí?"

Po těchto úvodech Robespierre stanoví zásady takto:

„Článek 1. Vlastnictví je právo, které má každý občan, užívat a nakládat s podílem statků, který mu je *zákonem* zaručen.

Článek 2. Právo vlastnit je omezeno, stejně jako každé jiné, povinností respektovat práva druhých.”

Robespierre tedy klade *svobodu* a *vlastnictví* do protikladu. Jsou to dvě práva různého původu: jedno pochází z přirozenosti, druhé je společenským zřízením. První je *přirozené*, druhé *úmluvné*.

Jednotná mez, kterou Robespierre těmto dvěma právům klade, ho měla, zdá se, dovést k myšlence, že mají týž zdroj. Ať jde o svobodu, nebo o vlastnictví, respektovat právo druhého neznamená ničit nebo pozměňovat právo, nýbrž uznávat ho a potvrzovat. Právě proto, že vlastnictví je právo předcházející zákon, stejně jako svoboda, platí pro obě: existují pod podmínkou, že respektují právo druhého, a zákon má za úkol tuto mez vynucovat, čímž samu zásadu uznává a udržuje.

Ať je tomu jakkoliv, je jisté, že Robespierre po vzoru Rousseauově pokládal vlastnictví za společenské zřízení, za úmluvu. Nikterak je nespojoval s jeho pravým titulem, jímž je práce. Je to právo, říkal, nakládat s podílem statků *zaručeným zákonem*.

Nemusím zde připomínat, že skrze Rousseaua a Robespierra přešla římská představa o vlastnictví do všech našich tzv. socialistických škol. Ví se, že první svazek Louise Blanka o Revoluci je dithyrambem na ženevského filosofa a na vůdce Konventu.

Tak se tato představa – že právo vlastnit je společenskou institucí, že je vynálezem zákonodárce, výtvorem zákona, jinými slovy, že je člověku v *přírodním stavu* neznámo – přenesla, pravím, od Římanů až k nám, skrze vyučování práva, skrze klasická studia, skrze politické spisovatele osmnáctého století, skrze revolucionáře roku devadesát tři a skrze moderní organizátory.

Přejděme nyní k důsledkům obou soustav, které jsem právě dal do protikladu, a začněme soustavou právnickou.

Prvním důsledkem je, že se obraznosti utopistů otvírá pole bez hranic.

Je to zřejmé. Jakmile se jako zásada postaví, že vlastnictví má svou existenci od zákona, pak je tolik možných způsobů organizace práce, kolik je možných zákonů v hlavách snílků. Jakmile se jako zásada postaví, že zákonodárce je pověřen libovolně uspořádat, kombinovat a hníst osoby a vlastnictví, pak není mezí možným způsobům, podle nichž je lze uspořádat, kombinovat a hníst. V této chvíli je v oběhu v Paříži jistě více než pět set projektů na organizaci práce, nepočítaje stejný počet projektů na organizaci úvěru. Tyto plány jsou sice vzájemně protikladné, ale všechny mají společné to, že se zakládají na této myšlence: zákon vytváří právo vlastnit; zákonodárce absolutně a jako pán nakládá s pracovníky a plody jejich práce.

Z těchto projektů ty, které nejvíce upoutaly pozornost veřejnosti, jsou Fourierovy, Saint-Simonovy, Owenovy, Cabetovy a Louise Blanka. Ale bylo by bláhové domnívat se, že je jen těchto pět možných způsobů organizace. Jejich počet je neomezený. Každé ráno může porodit nový, lákavější než včerejší, a nechám na úvaze, co by se stalo s lidstvem, kdyby mu byl vnucen jeden z těchto vynálezů a hned nato by se najednou objevil jiný, zdánlivě dokonalejší. Bylo by nuceno buď každé ráno měnit svůj způsob existence, nebo setrvat navěky v cestě uznané za chybnou jen proto, že na ni jednou vkročilo.

Druhým důsledkem je, že se u všech snílků probouzí žízeň po moci. Představím si organizaci práce. Vyložit svůj systém a čekat, zda ho lidé přijmou, bude-li dobrý, by znamenalo předpokládat, že v nich samých je zdroj pohybu. Ale v soustavě, kterou zkoumám, je zdroj pohybu v zákonodárci. „Zákonodárce," jak říká Rousseau, „musí se cítit schopen přetvářet lidskou přirozenost." Tedy to, k čemu musím směřovat, je, abych se stal zákonodárcem a vnutil společenský řád svého vynálezu.

Je také jasné, že soustavy, které stojí na myšlence, že právo vlastnit je společenským zřízením, všechny ústí buď v nejkoncentrovanější výsadu, nebo v nejcelistvější komunismus, podle toho, zda vynálezce má

zlé, nebo dobré úmysly. Má-li zlověstné záměry, použije zákon, aby obohatil pár lidí na úkor všech. Je-li veden filantropickými city, bude chtít vyrovnat blahobyt a za tím účelem bude smýšlet o tom, jak každému zajistit zákonný a stejnoměrný podíl na vytvořených statcích. Zbývá otázka, zda je v této situaci vůbec možné statky vytvořit.

V tomto ohledu nám Lucemburk[2] nedávno předvedl zvláštní podívanou. Nebylo snad slyšet, v samém devatenáctém století, pár dní po únorové revoluci provedené ve jménu svobody, jak jeden člověk – víc než ministr, člen prozatímní vlády, úředník oděný revoluční a neomezenou pravomocí – chladně klade otázku, zda při rozdělování mezd je dobré brát ohled na sílu, nadání, pracovitost, zručnost pracovníka, to jest na skutečně vytvořené bohatství; nebo zda, nehledě na tyto osobní přednosti ani na jejich užitečný účinek, nebude lépe dát všem napříště stejnou odměnu? Otázka, která se dá přeformulovat takto: Prodá se jeden metr sukna, který na trh přinese lenivec, za stejnou cenu jako dva metry, které nabídne pracovitý člověk? A, věc až neuvěřitelná, tento muž prohlásil, že dává přednost jednotným ziskům, ať je nabízená práce jakákoli, a ve své moudrosti takto rozhodl, že ačkoliv jsou *dva* přirozeně *dva*, ze zákona budou již jen *jedno*.

Tam se dojde, když se vychází z toho, že zákon je silnější než příroda.

Posluchačstvo, jak se zdá, pochopilo, že sama soustava člověka se proti takové libovůli vzpírá; že nikdy se nedosáhne, aby jeden metr sukna dával právo na tutéž odměnu jako dva metry. A kdyby tomu tak bylo, konkurence, kterou se chce zrušit, by byla nahrazena jinou konkurencí tisíckrát zhoubnější; neboť každý by závodil o to, kdo bude pracovat méně, kdo vyvine menší aktivitu, když je odměna ze zákona vždy zaručena a stejná pro všechny.

Avšak občan Blanc námitku předvídal, a aby předešel tomuto sladkému *far-niente*[3], běda, pro člověka tak přirozenému, když práce není odměňována, vymyslel, aby se v každé obci vztyčil *pranýř*, na němž by

byla zapsána jména lenivců. Neřekl však, zda tam budou inkvizitoři, kteří hřích lenosti odhalí, soudy, které jej budou soudit, a četníci, kteří provedou rozsudek. Je příznačné, že utopisté se nikdy netrápí tím obrovským vládním strojem, který jediný může uvést do pohybu jejich zákonný mechanismus.

Protože se delegáti v Lucemburku ukázali poněkud nedůvěřivými, přišel občan Vidal, tajemník občana Blanka, a dovedl mistrovu myšlenku do konce. Po vzoru Rousseauově si občan Vidal nebere méně než změnit přirozenost člověka a zákony prozřetelnosti[4].

Prozřetelnosti se zalíbilo vložit do jednotlivce *potřeby* a jejich důsledky, *schopnosti* a jejich důsledky, čímž vytvořila *osobní zájem*, jinými slovy pud sebezáchovy a lásku k rozvoji jako velkou hnací sílu lidstva. Pan Vidal to všechno změní. Pohleděl na dílo Boží a shledal, že není dobré. Vycházeje tedy ze zásady, že zákon a zákonodárce zmohou vše, dekretem *osobní zájem* zruší. Nahradí jej *bodem cti*.

Lidé už nebudou pracovat proto, aby žili, aby živili a vychovávali rodinu, nýbrž proto, aby poslechli *bod cti*, aby se vyhnuli osudnému *pranýři*, jako by tato nová pohnutka nebyla stále ještě osobním zájmem jiného druhu.

Pan Vidal neustále cituje, co bod cti dokáže v armádě. Ale, běda, je třeba říci vše, a chce-li se pracovníky zařadit do pluků, ať se nám tedy řekne, zda se *vojenský zákoník* se svými třiceti případy trestu smrti stane *zákoníkem dělníků*.

Ještě pronikavějším účinkem této osudné zásady, kterou se zde snažím vyvracet, je nejistota, kterou věčně drží nad prací, kapitálem, obchodem a průmyslem, jako Damoklův meč; a toto je tak závažné, že si odvažuji říci si o veškerou čtenářovu pozornost.

V zemi, jako jsou Spojené státy, kde se právo vlastnit staví nad zákon, kde veřejná síla nemá jiné poslání než vynucovat respektování tohoto přirozeného práva, může každý s plnou důvěrou věnovat výro-

bě svůj kapitál a své ruce. Nemusí se bát, že jeho plány a kombinace budou z chvíle na chvíli převráceny zákonodárnou mocí.

Když se však naopak jako zásada postaví, že vlastnictví se nezakládá na práci, nýbrž na zákonu, a všichni výrobci utopií se připustí k tomu, aby obecným dekretem a autoritou předpisu vnutili své kombinace, kdo nevidí, že se tak proti průmyslovému pokroku obrací vše, co příroda vložila do srdce člověka z opatrnosti a prozíravosti?

Kdo je dnes smělý podnikatel, který by se odvážil zřídit továrnu nebo se pustit do nějakého podniku? Včera dekret, že se bude pracovat jen po stanovený počet hodin. Dnes dekret, že mzda za tento druh práce bude stanovena; kdo může předvídat zítřejší dekret, pozítřejší, dekrety dnů následujících? Jakmile se zákonodárce postaví do té nezměřitelné vzdálenosti od ostatních lidí, jakmile se, s plným svědomím, domnívá, že může disponovat jejich časem, jejich prací, jejich obchody – vše to jsou *vlastnictví* –, který člověk na povrchu země má nejmenší představu o nucené situaci, do níž ho zítra zákon postaví, jej i jeho povolání? A kdo za těchto podmínek může a chce něco začínat?

Jistě nepopírám, že z nespočetných soustav, které tato falešná zásada rodí, veliké množství – ba většina – vychází z dobromyslných a šlechetných úmyslů. Co je však obávané, je sama zásada. Zřejmý cíl každé jednotlivé kombinace je vyrovnat blahobyt. Ještě zřejmějším účinkem zásady, na níž se tyto kombinace zakládají, je vyrovnat bídu; a to říkám málo: je stáhnout zámožné rodiny do řad ubožáků a rozmnožit nemocí a hladem rodiny chudé.

Přiznávám, že se bojím o budoucnost své vlasti, když pomyslím na tíhu finančních potíží, které tato nebezpečná zásada ještě dále zhoršuje.

Čtyřiadvacátého února jsme našli rozpočet, který překračuje míru, k jaké může Francie rozumně dojít; a mimoto, podle současného ministra financí, dluhy ihned splatné v hodnotě bezmála miliardy.

Z této situace, již tak znepokojivé, výdaje stále rostou a příjmy neustále klesají.

To není vše. Veřejnosti se s neomezenou štědrostí házejí dvě skupiny slibů. Podle jedněch bude obdařena bezpočtem dobročinných, byť nákladných institucí. Podle druhých budou osvobozeny všechny daně. Rozmnoží se tedy jesle, dětské útulky, bezplatné základní školy, bezplatné střední školy, pracovní dílny, průmyslové důchody. Stát bude odškodňovat vlastníky otroků, odškodňovat samy otroky; stát založí úvěrové instituce; půjčí pracovníkům výrobní nástroje; zdvojnásobí armádu, přebuduje námořnictvo atd., atd., a na druhé straně zruší daň ze soli, městské clo i všechny nejnepopulárnější daně.

Jistě, ať si o zdrojích Francie myslíme cokoli, přinejmenším připustíme, že tyto zdroje se musí rozvíjet, aby stačily na toto dvojí tak obrovské a navenek tak protichůdné dílo.

Avšak hle, uprostřed tohoto neobyčejného pohybu – který by se dal pokládat za přesahující lidské síly, i kdyby všechna energie země byla obrácena na produktivní práci – zvedá se křik: *Právo vlastnit je výtvorem zákona*. V důsledku toho může zákonodárce v každé chvíli, podle soustavových teorií, kterými je prosycen, vydávat dekrety, které převracejí veškeré kombinace průmyslu. Pracovník není vlastníkem věci či hodnoty proto, že ji vytvořil svou prací, nýbrž proto, že mu ji dnešní zákon zaručuje. Zítřejší zákon tuto záruku odejmout může, a pak vlastnictví přestane být legitimní.

Ptám se, co se musí stát? Kapitál a práce se zdělí; nebudou již moci počítat s budoucností. Kapitál pod úderem takové nauky se skryje, odejde, zanikne. A co pak bude s dělníky, s těmi dělníky, k nimž vyznáváte city tak živé, tak upřímné, ale tak málo osvícené? Budou lépe živeni, až se zastaví zemědělská výroba? Budou lépe oděni, až se nikdo neodváží založit továrnu? Budou mít víc práce, až zmizí kapitály?

A daně, odkud je vezmete? A finance, jak se obnoví? Čím zaplatíte armádu? Čím splatíte dluhy? Z jakých peněz budete půjčovat výrobní

nástroje? Z jakých zdrojů budete podporovat ony dobročinné instituce, které se tak snadno vyhlašují dekretem?

Spěchám opustit tyto smutné úvahy. Zbývá mi prozkoumat v jeho důsledcích tu zásadu, která stojí proti té dnes převládající, zásadu ekonomickou, zásadu, která odvozuje právo vlastnit od práce, nikoli od zákona; zásadu, která říká: *Vlastnictví existuje před zákonem; posláním zákona je jen vynucovat respektování vlastnictví všude, kde je, kde se tvoří, ať je pracovník jakýmkoli způsobem tvoří, sám či ve sdružení, pokud respektuje právo druhých.*

Předně, jako zásada právníků v sobě skrytě obsahuje otroctví, zásada ekonomů obsahuje *svobodu*. Vlastnictví, právo těšit se z plodu své práce, právo pracovat, rozvíjet se, uplatňovat své schopnosti, jak kdo rozumí, aniž stát zasahuje jinak než svou ochrannou činností, to je svoboda. – A dosud nemohu pochopit, proč četní stoupenci opačných soustav ponechávají na praporu republiky slovo *svoboda*. Říká se, že někteří z nich je už škrtli a nahradili slovem *solidarita*. Ti jsou upřímnější a důslednější. Jen měli říct *komunismus*, a ne *solidarita*; neboť solidarita zájmů, stejně jako vlastnictví, existuje mimo zákon.

Dále naše zásada znamená *jednotu*. Viděli jsme to již. Jestliže zákonodárce vytváří právo vlastnit, pak je pro vlastnictví tolik způsobů bytí, kolik je omylů v hlavách utopistů, to jest nekonečno. Jestliže však naopak právo vlastnit je prozřetelnostní fakt, dřívější než každé lidské zákonodárství, a lidské zákonodárství má za cíl toto právo vynucovat, pak pro žádnou jinou soustavu není místo.

Je to také *bezpečí*, a to je zcela zjevné: jestliže je v národě dobře uznáno, že každý se musí postarat o své živobytí, ale také že každý má na plody své práce právo dřívější a vyšší než zákon; že lidský zákon byl nutný a zasáhl jen proto, aby všem zaručil svobodu práce a vlastnictví plodů této práce, pak je zřejmé, že se před lidskou činností otevírá budoucnost úplného bezpečí. Nemusí se už bát, že zákonodárná moc přijde dekret po dekretu a zastaví její úsilí, naruší její kombinace,

zmate její prozíravost. Ve stínu tohoto bezpečí se rychle utvoří kapitály. Rychlý vzrůst kapitálů je zase jediným důvodem vzrůstu hodnoty práce. Dělnické vrstvy tak dojdou blahobytu; samy se zasadí o tvorbu nových kapitálů. Budou spíše schopny osvobodit se od mzdy, podílet se na podnicích, zakládat je na vlastní účet, znovu dobýt svou důstojnost.

Konečně věčná zásada, že stát nemá být výrobcem, nýbrž zajišťovat výrobcům bezpečí, nutně vede k šetrnosti a pořádku ve veřejných financích; proto jen ona činí možným správné rozvržení a spravedlivé rozdělení daně.

Stát totiž, nikdy na to nezapomínejme, nemá vlastních zdrojů. Nemá nic, nevlastní nic, co by nebral pracovníkům. Jakmile se vměšuje do všeho, nahrazuje smutnou a nákladnou aktivitou svých úředníků činnost soukromou. Kdyby se, jako ve Spojených státech, uznalo, že posláním státu je zajistit všem úplné *bezpečí*, mohl by stát toto poslání plnit s pár stovkami milionů. Díky této úspoře, spojené s průmyslovou prosperitou, by nakonec bylo možné zavést přímou, jedinou daň, uloženou výlučně na *uskutečněné vlastnictví* všeho druhu.

K tomu je však třeba vyčkat, až snad kruté zkušenosti poněkud zmenší naši víru ve stát a zvětší naši víru v lidstvo.

Skončím několika slovy o Sdružení pro *svobodný obchod*. Mnoho se mu vyčítal tento název. Jeho protivníci se radovali, jeho stoupenci litovali toho, co jedni i druzí pokládali za chybu.

„Proč tak zasévat poplach?" říkali jeho stoupenci. „Proč na svůj prapor zapisovat *zásadu*? Proč se neomezit na to, abyste se v celním sazebníku dožadovali oněch moudrých a opatrných úprav, které čas učinil nutnými a jejichž vhodnost ověřila zkušenost?"

Proč? Protože, přinejmenším v mých očích, svobodný obchod nikdy nebyl otázkou cel a sazebníku, nýbrž otázkou práva, spravedlnosti, veřejného pořádku, vlastnictví. Protože výsada, ať se projevuje v jakékoli podobě, znamená popření nebo přezírání vlastnictví; protože zá-

sah státu, který vyrovnává jmění a který zvětšuje podíl jedněch na úkor druhých, je *komunismus*, tak jako kapka vody je stejně tak vodou jako celý oceán; protože jsem předvídal, že zásada vlastnictví, jakmile bude otřesena v jedné podobě, bude brzy napadena v tisíci jiných podobách; protože jsem neopustil svou samotu, abych usiloval o částečnou úpravu sazebníku, která by znamenala mé přijetí té falešné představy, že *zákon je dřívější než vlastnictví*, nýbrž abych letěl na pomoc opačné zásadě, kterou protekcionistický režim ohrožoval; protože jsem byl přesvědčen, že samotní pozemkoví vlastníci a kapitalisté vložili do sazebníku zárodek toho *komunismu*, který je teď děsí, protože žádali *od zákona* přídavky k zisku ke škodě dělnických vrstev. Dobře jsem viděl, že tyto vrstvy nebudou dlouho otálet a budou z titulu rovnosti také požadovat výhodu *zákona uplatňovaného k vyrovnání blahobytu*, což je *komunismus*.

Nechť si čtenář přečte první dokument, který vzešel z našeho Sdružení, program sepsaný na přípravné schůzi dne desátého května roku osmnáct set čtyřicet šest; přesvědčí se, že to byla naše převládající myšlenka.

> „Směna je přirozené právo, stejně jako vlastnictví. Každý občan, který vyrobil nebo nabyl nějaký produkt, musí mít možnost ho bud hned použít pro svou spotřebu, nebo ho postoupit komukoli na povrchu zeměkoule, kdo mu výměnou odevzdá předmět jeho přání. Zbavit ho této možnosti, pokud ji nijak neužívá proti veřejnému pořádku a dobrým mravům, a to jen pro uspokojení pohodlí jiného občana, znamená zlegitimnit plenění, znamená urazit zákon spravedlnosti.
>
> Je to také porušení podmínek řádu; neboť jaký řád může existovat uprostřed společnosti, kde se každý průmysl, podporován zákonem a veřejnou silou, snaží dosahovat úspěchů útiskem všech ostatních?"

Otázku jsme kladli natolik nad sazebníky, že jsme dodali:

„Podepsaní neupírají společnosti právo uložit na zboží přecházející přes hranice daně určené na společné výdaje, pokud jsou dány potřebami státní pokladny.

Ale jakmile daň pozbývá svého fiskálního charakteru a jejím cílem je odrazit zahraniční produkt ke škodě samotné státní pokladny, aby se uměle zvýšila cena podobného domácího produktu a aby se tak společenství zdanilo ve prospěch jedné třídy, od té chvíle se zjevuje Ochrana, nebo spíše Plenění, a to je ta zásada, kterou Sdružení chce vymýtit z myslí a zcela vymazat z našich zákonů."

Zajisté, kdybychom usilovali jen o okamžitou úpravu sazebníku, kdybychom byli, jak se tvrdilo, agenty nějakých obchodních zájmů, byli bychom se chránili zapsat na svůj prapor slovo, které vyjadřuje zásadu. Myslí si někdo, že jsem netušil, jakou překážku nám tato vyhlášená válka proti bezpráví způsobí? Nevěděl jsem snad velmi dobře, že lavírováním, zakrýváním cíle, zahalením poloviny své myšlenky bychom rychleji dospěli k té či oné dílčí výhře? Ale v čem by tato vítězství, ostatně prchavá, osvobodila a zajistila velikou zásadu vlastnictví, kterou bychom sami drželi ve stínu a stavěli stranou?

Opakuji, žádali jsme zrušení protekcionismu ne jako rozumné vládní opatření, ale jako akt spravedlnosti, jako uskutečnění svobody, jako důsledný závěr z práva vyššího než zákon. To, co jsme chtěli v hloubce, jsme neměli skrývat ve formě[5].

Blíží se čas, kdy se uzná, že jsme měli pravdu, když jsme nesouhlasili dát do názvu svého Sdružení lákadlo, past, překvapení či dvojznačnost, nýbrž upřímný výraz věčné zásady řádu a spravedlnosti; neboť síla je jen v zásadách; jen ony jsou pochodní rozumu, shromaždištěm zbloudilých přesvědčení.

V posledních dobách prošlo celou Francií, jako záchvěv hrůzy, všeobecné zachvění. Při samotném slovu *komunismus* se všechna živobytí vyděsila. Když se za bílého dne a téměř úředně vyvíjely nejpodivnější

soustavy, když se střídaly převratné dekrety, které mohly následovat ještě více převratné, každý se ptal, jakou cestou kráčíme. Kapitály se vylekaly, úvěr prchl, práce se zastavila, pila a kladivo se zastavily uprostřed díla, jako by náhle paralyzoval mozky a paže zhoubný a všeobecný elektrický proud. A proč? Protože zásada vlastnictví, již podstatně otřesena protekcionistickým režimem, zažila nové otřesy, důsledky toho prvního; protože zásah zákona do průmyslu, a to *jako prostředek k vyvažování hodnot a vyrovnávání bohatství*, zásah, jehož prvním projevem byl protekcionistický režim, hrozí nyní vyvstat v tisíci podobách známých či neznámých. Ano, hlasitě to říkám, jsou to pozemkoví vlastníci, ti, kdo jsou pokládáni za vlastníky par excellence, kdo zásadu vlastnictví otřásli, neboť *se dovolávali zákona*, aby dali svým půdám a svým produktům umělou hodnotu. Jsou to kapitalisté, kdo vnukl myšlenku vyrovnávání jmění *zákonem*. *Protekcionismus* byl předchůdcem *komunismu*; ba řeknu více, byl jeho prvním projevem. Neboť co dnes žádají trpící vrstvy? Nežádají nic jiného, než co žádali a získali kapitalisté a pozemkoví vlastníci. Žádají *zásah zákona*, aby vyrovnal, vyvážil, zrovnoprávnil bohatství. Co jste udělali clem, chtějí udělat jinými institucemi; ale zásada je stále táž, *zákonem brát jedněm, aby se dalo druhým*; a ovšem, protože jste to právě vy, vlastníci a kapitalisté, kdo prosadili tuto zhoubnou zásadu, nekřičte, požadují-li z ní prospěch i nešťastnější než vy. Mají k tomu alespoň titul, jaký jste vy neměli[6].

Avšak oči se konečně otvírají, vidí se, k jaké propasti nás tlačí tento první zásah do základních podmínek veškerého společenského bezpečí. Není to strašlivé poučení, hmatatelný důkaz onoho řetězce příčin a účinků, jímž se nakonec zjevuje spravedlnost prozřetelnostního odplatu, že dnes vidíme bohaté děsit se před rozšířením falešné nauky, jejíž nespravedlivé základy sami položili a od níž si mysleli, že její důsledky obrátí pokojně jen pro svůj prospěch? Ano, zastánci zákazů dovozu, byli jste prvními propagátory komunismu. Ano, vlastníci, zničili

jste v myslích pravou představu o vlastnictví. Tuto představu dává politická ekonomie, a vy jste politickou ekonomii vyhnali, protože ve jménu práva vlastnit bojovala proti vašim nespravedlivým výsadám[7]. – A když se tyto moderní školy, které vás dělí, chopily moci, jaká byla jejich první myšlenka? Zrušit politickou ekonomii, neboť ekonomická věda je nepřetržitý protest proti onomu *zákonnému vyrovnávání*, které jste vyhledávali vy a které dnes po vašem vzoru vyhledávají jiní. Žádali jste od zákona něco jiného a víc, než se má od zákona žádat, něco jiného a víc, než zákon může dát. Žádali jste od něj ne bezpečí (to by bylo vaše právo), nýbrž *přirážku k hodnotě* toho, co vám patří, což vám nemohlo být přiznáno bez poškození práv druhých. A nyní se bláznovství vašich nároků stalo bláznění všeobecným. – A chcete-li zažehnat bouři, jež vás hrozí pohltit, zbývá vám jen jediný prostředek. Uznejte svůj omyl; vzdejte se svých výsad; nechte zákon vrátit se k jeho pravomocem, uzavřete zákonodárce do jeho role. Opustili jste nás, útočili jste na nás, protože jste nám bezpochyby nerozuměli. Při pohledu na propast, kterou jste vlastníma rukama otevřeli, pospěšte se k nám připojit v naší propagaci ve prospěch práva vlastnit, přitom – opakuji – dávejte tomuto slovu jeho nejširší význam, zahrnujíce doň jak schopnosti člověka, tak i vše, co se jim podaří vytvořit, ať jde o práci či o směnu!

Nauka, kterou hájíme, vzbuzuje jistou nedůvěru pro svou krajní jednoduchost; omezuje se na to, že od zákona žádá bezpečí pro všechny. Jen těžko se věří, že by vládní mechanismus mohl být zúžen na tyto rozměry. Protože tato nauka drží *zákon* v mezích *všeobecné spravedlnosti*, vyčítá se jí, že vylučuje bratrství. Politická ekonomie toto obvinění nepřijímá. Bude to předmětem příštího článku.

Poznámky překladatele

1. *Jus utendi et abutendi* (latinsky): „právo užívat a spotřebovat”; klasická římskoprávní definice vlastnictví omezená na vnější účinky, nikoli na původ.
2. V paláci Lucemburk zasedala od února 1848 vládní „Komise pro otázky práce” vedená socialistou Louisem Blankem, která měla připravit reformu uspořádání práce. Z její činnosti vyšel pokus o národní dílny.
3. *Far niente* (italsky): „nic nedělat”; zdlouhavá zahálka.
4. François Vidal (1812–1872), sociální ekonom, blízký spolupracovník Louise Blanka a tajemník Komise v Lucemburku; obhajoval radikální přerozdělení.
5. Odkaz na zakládající dokument Francouzského sdružení pro svobodný obchod (*Association pour la liberté des échanges*), založeného v Paříži v květnu 1846, jehož byl Bastiat generálním tajemníkem a hlavním polemikem. Sdružení působilo do roku 1848.
6. V originále chybí odkaz na poznámku vydavatele (Paillotet), který v souborném díle doplnil, že Bastiat tuto myšlenku dále rozvíjí v pamfletu *Protekcionismus a komunismus* z ledna 1849.
7. Narážka na politické kroky z jara 1848, kdy nová republikánská vláda z iniciativy socialistů zrušila stolici politické ekonomie na Collège de France (dočasně).

Spravedlnost a bratrství

Justice et fraternité · 1848

Ekonomická škola je v mnoha bodech v protikladu s četnými socialistickými školami, které se prohlašují za *pokročilejší* a které jsou, rád to přiznávám, aktivnější a oblíbenější. Máme za protivníky (nechci říkat za pomlouvače) komunisty, fourieristy, oweniány, Cabeta, Louise Blanka, Proudhona, Pierra Lerouxe a mnoho dalších.

Zajímavé je, že se tyto školy navzájem liší přinejmenším tolik, kolik se liší od nás. Musí tedy především přijímat jednu zásadu společnou všem, kterou my nepřijímáme; a za druhé musí být tato zásada natolik ohebná, že snese tu nekonečnou rozmanitost, kterou mezi nimi vidíme.

Myslím, že co nás radikálně odděluje, je toto:

Politická ekonomie dochází k tomu, že od zákona žádá jen všeobecnou spravedlnost.

Socialismus ve svých různých větvích, a to prostřednictvím aplikací, jejichž počet je přirozeně neomezený, žádá od zákona navíc uskutečnění dogmatu bratrství.

Co se tedy stalo? Socialismus přijímá spolu s Rousseauem, že celý společenský řád je v zákoně. Je známo, že Rousseau zakládal společnost na smlouvě. Louis Blanc říká hned na první stránce své knihy o Revoluci: „Zásada bratrství je ta, která, pohlížejíc na členy velké rodiny jako na solidární, směřuje jednoho dne uspořádat společnosti – *dílo člověka* – podle vzoru lidského těla, díla Božího."

Vycházeje z toho, že společnost je *dílo člověka*, dílo zákona, musí socialisté z toho vyvodit, že nic ve společnosti neexistuje, co by nebylo předem nařízeno a uspořádáno zákonodárcem.

Když tedy vidí, že politická ekonomie se omezuje na to, aby od zákona žádala spravedlnost všude a pro všechny, všeobecnou spravedlnost, myslí si, že nepřipouští bratrství ve společenských vztazích.

Úsudek je přesný. „Protože společnost je celá v zákoně," říkají, „a protože vy od zákona žádáte jen spravedlnost, vylučujete tedy bratrství ze zákona, a tím pádem ze společnosti."

Odtud ta nařčení z rigidity, chladu, tvrdosti, strohosti, která se nahromadila na ekonomickou vědu a na ty, kdo ji vyznávají.

Je však premisa přípustná? Je pravda, že celá společnost je uzavřena v zákoně? Vidíme ihned, že není-li tomu tak, všechna ta nařčení padají.

Nuže! Říci, že psaný zákon, který vždy jedná se vší autoritou, cestou donucení, opíraje se o donucovací sílu, s bajonetem či žalářem jako sankcí, zakončený trestní doložkou; říci, že zákon, který nevydává dekretem ani náklonnost, ani přátelství, ani lásku, ani odříkání, ani oddanost, ani oběť, nemůže vydávat dekretem to, co je shrnuje – bratrství – znamená snad popírat či nic nedbat na tyto vznešené vlastnosti naší přirozenosti? Nikoli jistě; znamená to jen říci, že společnost je širší než zákon; že se mnoho činů koná a množství citů pohybuje mimo zákon a nad ním.

Co se mne týče, ve jménu vědy ze všech sil protestuji proti tomuto ubohému výkladu, podle něhož jsme obviňováni, že popíráme vše, co leží za hranicí, kterou zákonu uznáváme. Ale ne! Nechť se nám věří, že i my s nadšením zdravíme to slovo bratrství, které spadlo před osmnácti stoletími z vrcholu svaté hory a je navždy zapsáno na našem republikánském praporu. I my chceme vidět jednotlivce, rodiny i národy, jak se sdružují, pomáhají si, podporují se v namáhavém putování pozemského života. I nám bije srdce a tečou slzy, když slyšíme vyprá-

vět o šlechetných činech, ať září v životech prostých občanů, ať sbližují a mísí různé třídy, ať zvláště pohánějí národy předurčené být v předvoji pokroku a civilizace.

A je nutné, abychom mluvili sami o sobě? Nuže, ať se naše činy zkoumají. Ovšem, rádi připustíme, že oni četní političtí spisovatelé, kteří dnes chtějí zadusit v lidském srdci i samu cítění zájmu, kteří se jeví tak nemilosrdnými vůči tomu, co nazývají individualismem, jejichž ústa jsou plná slov oddanost, oběť, bratrství – rádi připustíme, že se výlučně řídí těmi vznešenými pohnutkami, které radí jiným, že dávají stejně dobrý příklad jako radu, že úzkostlivě dbali, aby se jejich chování shodovalo s jejich naukou; rádi je uvěříme na slovo, že jsou plni nezištnosti a milosrdenství; ale konec konců, bude nám snad dovoleno říci, že v tomto ohledu se nebojíme srovnání.

Každý z těchto Deciů má plán, který má uskutečnit štěstí lidstva, a všichni vypadají, jako by říkali, že když je potíráme, je to proto, že se bojíme buď o své jmění, nebo o jiné společenské výhody. Ne; potíráme je proto, že jejich myšlenky pokládáme za nepravdivé, jejich plány za stejně dětinské jako zhoubné. Kdyby nám bylo prokázáno, že lze navěky snést na zem štěstí umělým uspořádáním nebo vyhlášením bratrství dekretem, jsou mezi námi ti, kdo by, ačkoli jsou ekonomy, s radostí tento dekret podepsali poslední kapkou své krve.

Není nám však prokázáno, že by se bratrství dalo vnutit. Ba, kde se projevuje, vzbuzuje v nás tak živou sympatii právě proto, že jedná mimo každé zákonné donucení. Bratrství je spontánní, nebo není. Vyhlásit je dekretem znamená je zničit. Zákon může sice *donutit* člověka, aby zůstal spravedlivým; marně by se však pokoušel ho *donutit* k oddanosti.

Ostatně nejsem to já, kdo toto rozlišení vymyslel. Jak jsem před chvílí řekl, před osmnácti stoletími vzešla z úst božského zakladatele našeho náboženství tato slova:

„Zákon vám říká: Nečiňte druhým, co nechcete, aby bylo činěno vám.

Já pak vám říkám: Čiňte druhým, co chcete, aby druzí činili vám."

Myslím, že tato slova stanoví hranici, která odděluje spravedlnost od bratrství. Myslím, že navíc kreslí dělicí čáru – neřeknu, že absolutní a nepřekročitelnou, ale teoretickou a rozumnou – mezi vymezenou oblastí zákona a bezhraniční říší lidské spontánnosti.

Když velký počet rodin, které všechny k životu, rozvoji a zdokonalování potřebují pracovat, ať jednotlivě, ať ve sdružení, dávají dohromady část svých sil, co mohou od této společné síly žádat, než ochranu všech osob, všech prací, všech vlastnictví, všech práv, všech zájmů? To, co jiného je než všeobecná spravedlnost? Zjevně právo každého má za hranici naprosto totožné právo všech ostatních. Zákon tedy nemůže dělat nic jiného než tuto hranici uznávat a vymáhat její respektování. Dovolil-li by některým ji překročit, bylo by to ke škodě druhých. Zákon by byl nespravedlivý. Byl by jím ještě více, kdyby místo aby toto překračování toleroval, je přímo nařizoval.

Jde-li například o vlastnictví: zásadou je, že to, co kdo vytvořil svou prací, mu patří, i když tato práce byla srovnatelně více či méně zručná, vytrvalá, úspěšná, a tudíž více či méně produktivní. Chtějí-li dva pracovníci spojit své síly, aby si rozdělili výnos v dohodnutých poměrech, nebo si mezi sebou své výnosy směnit, nebo chce-li jeden tomu druhému něco půjčit nebo mu něco darovat, co má zákon dělat? Nic, zdá se mi, kromě toho, aby žádal plnění smluv, bránil klamání, násilí a podvodu a trestal je.

Znamená to, že má zakázat činy oddanosti a šlechetnosti? Kdo by mohl mít takovou myšlenku? Má snad jít dál a je nařizovat? Právě v tomto bodě se dělí ekonomové a socialisté.

Chtějí-li socialisté říci, že pro mimořádné okolnosti, pro naléhavé případy musí stát připravit nějaké zdroje, pomoci v jistých neštěstích, zprostředkovat jisté přechody, dobrá, Bůh ví, že budeme s nimi za

jedno; to se dělalo; přejeme si, aby se to dělalo lépe. V této cestě je však jeden bod, který nelze přestoupit; je to bod, kde by prozíravost vládní začala ničit prozíravost jednotlivce, nahrazujíc ji. Je zcela zjevné, že organizované milosrdenství by v takovém případě přineslo mnohem více trvalé škody než přechodného dobra.

Zde však nejde o mimořádná opatření. Zkoumáme toto: má zákon, pojat v obecné a teoretické rovině, poslání konstatovat a vynucovat respektování hranic *předchůdných* vzájemných práv, nebo spíše přímo činit lidi šťastnými tím, že vyvolává činy oddanosti, odříkání a vzájemných obětí?

Co mě na této druhé soustavě bije do očí (a proto se v tomto spěšně psaném textu k tomu budu často vracet), je nejistota, kterou nechává viset nad lidskou činností a jejími výsledky; neznámo, před nějž staví společnost; neznámo takové povahy, že paralyzuje všechny její síly.

Spravedlnost – víme, co je, kde je. Je to pevný, neměnný bod. Vezme-li si ji zákon za vůdce, každý ví, čeho se držet, a zařídí se podle toho.

Ale bratrství, kde je jeho určený bod? jaká je jeho hranice? jaká jeho forma? Zjevně nekonečno. Bratrství v posledku spočívá v tom, aby člověk přinesl oběť pro druhého, aby *pracoval* pro druhého. Je-li svobodné, spontánní, dobrovolné, dovedu si je představit a tleskám mu. Obětí tím více obdivuji, čím je úplnější. Když se však ve společnosti vysloví zásada, že bratrství bude vnuceno zákonem – to jest, francouzsky řečeno, že rozdělení plodů práce bude provedeno zákonem bez ohledu na práva samotné práce –, kdo může říct, do jaké míry bude tato zásada působit, v jakou formu ji může převést jeden rozmar zákonodárce, do jakých institucí ji může ze dne na den vtělit dekret? Ptám se, zda za těchto podmínek vůbec může existovat společnost?

Všimněme si, že oběť není svou povahou, stejně jako spravedlnost, věcí, která má hranici. Může sahat od vhození haléře do misky žebráka až po dar života, *usque ad mortem, mortem autem crucis*[1]. Evangelium,

které naučilo lidi bratrství, je vyložilo svými radami. Řeklo nám: „Udeří-li tě někdo na pravou tvář, nastav mu i levou. Chce-li ti někdo vzít kabát, dej mu i plášť.“ Udělalo víc než jen vyložilo bratrství: dalo nám k němu nejúplnější, nejdojímavější a nejvznešenější příklad na vrcholu Golgoty.

Nuže! Lze říci, že zákonodárství má jít až tak daleko a uskutečňovat správní cestou dogma bratrství? Nebo se v půli cesty zastaví? V jakém stupni se zastaví a podle jakého pravidla? To bude dnes záviset na jednom hlasování, zítra na jiném.

Táž nejistota ohledně formy. Jde o to uložit oběti několika pro všechny, nebo všem pro několik. Kdo mi řekne, jak si zákon bude počínat? Neboť nelze popřít, že počet bratrských formulí je neomezený. Není dne, kdy by mi jich nepřišlo pět šest poštou – a všechny, všimněte si, docela odlišné. Vskutku, není bláznovství věřit, že národ může nalézt nějaký duševní klid a hmotný blahobyt, když je přijato jako zásada, že ho ze dne na den může zákonodárce celý uvrhnout do jedné ze sto tisíc bratrských forem, které momentálně dá přednost?

Nechť mi je dovoleno postavit vedle sebe, v jejich nejvýraznějších důsledcích, soustavu ekonomickou a soustavu socialistickou.

Předpokládejme nejprve národ, který za základ svého zákonodárství přijme spravedlnost, všeobecnou spravedlnost.

Předpokládejme, že občané řeknou vládě: „Bereme na sebe odpovědnost za svou vlastní existenci; staráme se o svou práci, své obchody, své vzdělání, svůj pokrok, své náboženství; vaším jediným posláním bude udržet nás všechny, ve všech ohledech, v mezích našich práv.“

Vskutku, zkoušelo se tolik věcí, přál bych si, aby jednoho dne přišel mé vlasti nebo kterékoli zemi na světě vrtoch a aby zkusila aspoň toto. Jistě, mechanismus, nebude to popřeno, je úžasně jednoduchý. Každý uplatňuje všechna svá práva, jak chce, pokud nezasahuje do práv druhých. Zkouška by byla tím zajímavější, že ve skutečnosti ty národy,

které se k této soustavě nejvíce blíží, předčí všechny ostatní v bezpečí, blahobytu, rovnosti a důstojnosti. Ano, zbývá-li mi deset let života, dal bych rád devět, abych rok byl svědkem takového pokusu provedeného ve své vlasti. – Neboť toho, zdá se mi, bych byl šťastným svědkem.

Předně, každý by byl o své budoucnosti, nakolik ji může ovlivnit zákon, zajištěn. Jak jsem již poznamenal, přesná spravedlnost je věc tak určitá, že zákonodárství, které by mělo jen ji na zřeteli, by bylo takřka neměnné. Mohlo by se měnit jen v prostředcích, jimiž by se stále více blížilo tomuto jedinému cíli: vymáhat respektování osob a jejich práv. Každý by se tak mohl beze strachu a bez nejistoty věnovat všelikým poctivým podnikům. Všechny dráhy by byly otevřeny všem; každý by mohl uplatňovat své schopnosti svobodně, podle toho, jak by to určoval jeho zájem, náklonnost, nadání nebo okolnosti; nebylo by ani výsad, ani monopolů, ani jakýchkoli omezení.

Dále, jelikož by všechny síly vlády byly obráceny k předcházení a potírání klamu, podvodu, přestupků, zločinů, násilí, dalo by se očekávat, že by tohoto cíle dosahovaly tím lépe, že by nebyly, jako dnes, rozptylovány na bezpočet předmětů cizích jejich podstatným pravomocem. Ani naši protivníci nepopřou, že předcházet nespravedlnosti a potírat ji je hlavním posláním státu. Proč tedy toto cenné umění prevence a represe u nás tak málo pokročilo? Protože ho stát zanedbává kvůli tisícům jiných funkcí, které mu byly svěřeny. Bezpečí tedy, zdaleka ne, není charakteristickým rysem francouzské společnosti. Bylo by naprosté v režimu, jehož jsem se v tomto okamžiku stal rozborcem; bezpečí v budoucnosti, neboť žádná utopie by nemohla být vnucena, využívajíc veřejnou sílu; bezpečí v přítomnosti, neboť tato síla by byla výlučně věnována boji proti nespravedlnosti a jejímu ničení.

Zde je třeba, abych řekl pár slov o důsledcích, které bezpečí plodí. Hle, tedy vlastnictví ve všech svých podobách – pozemkové, movité, průmyslové, intelektuální, manuální – zcela zajištěno. Hle, chráněné

před zásahy zlosynů a, co víc, před zásahy zákona. Jakákoli je povaha služeb, které pracovníci prokazují společnosti nebo si prokazují navzájem nebo směňují navenek, budou mít tyto služby vždy svou *přirozenou hodnotu*. Tato hodnota bude ještě ovlivněna událostmi, ale přinejmenším jí nebudou moci otřást rozmary zákona, nároky daní, parlamentní intriky, předstírání a vlivy. Cena věcí a práce bude tedy podléhat nejmenšímu možnému kolísání, a za souhrnu všech těchto podmínek nemůže být jinak, než že se průmysl rozvine, bohatství vzroste a kapitály se nahromadí báječnou rychlostí.

Když se však kapitály množí, konkurují si; jejich odměna klesá, nebo jinými slovy, úrok klesá. Tíží stále méně na ceně produktů. Poměrný podíl kapitálu v společném díle neustále klesá. Tento činitel práce, rozšířenější, se dostává na dosah stále většího počtu lidí. Cena spotřebního zboží je ulehčena o celou tu část, kterou kapitál ubývá; život je levnější, a to je první podstatná podmínka pro osvobození dělnických tříd[2].

Zároveň, a jako účinek téže příčiny (rychlého růstu kapitálu), mzdy nutně stoupají. Kapitály totiž vůbec nic nevynáší, nejsou-li zaměstnány. Čím větší je ten fond mezd a čím je obsazen – vztaženo na daný počet dělníků – tím více mzda stoupá.

Nutným výsledkem tohoto režimu přesné spravedlnosti, a tedy svobody a bezpečí, je zvednout trpící vrstvy dvojím způsobem: nejprve tím, že jim dá levný život, pak tím, že zvedne mzdy.

Není možné, aby úděl dělníků byl takto přirozeně a dvojnásobně zlepšen a jejich mravní stav se nepovznesl a nezušlechtil. Jsme tedy na cestě k rovnosti. Nemluvím jen o oné rovnosti před zákonem, kterou soustava zjevně obsahuje, protože vylučuje každou nespravedlnost, ale o rovnosti fakticky, tělesné i mravní, která plyne z toho, že odměna práce roste úměrně a právě proto, že odměna kapitálu klesá.

Pohlédneme-li na vztahy tohoto národa k ostatním, zjistíme, že všechny napomáhají míru. Chránit se před každou agresí – to je jeho

jediná politika. Nehrozí a není ohrožován. Nemá diplomacii, a tím méně diplomacii ozbrojenou. Podle zásady všeobecné spravedlnosti žádný občan nemůže ve svém zájmu dát zasáhnout zákon tak, aby zabránil jinému občanovi něco kupovat nebo prodávat v cizině, a tak budou obchodní vztahy tohoto národa svobodné a velmi rozsáhlé. Nikdo nepopírá, že tyto vztahy přispívají k udržení míru. Budou pro něj tvořit opravdový a cenný obranný systém, který učiní téměř zbytečnými arsenály, pevnosti, válečné loďstvo a stálá vojska. Všechny síly národa budou tak věnovány produktivní práci, což je nový důvod k růstu kapitálů se všemi důsledky, které z toho plynou.

Snadno je vidět, že v tomto národě je vláda zmenšena na velmi skrovné rozměry a administrativa je velmi jednoduchá. O co jde? Dát veřejné síle jediné poslání: nechat spravedlnost vládnout mezi občany. To se dá udělat levně a stojí to dokonce i dnes ve Francii jen dvacet šest milionů. Tento národ tedy prakticky žádné daně platit nebude. Je dokonce jisté, že civilizace a pokrok povedou k tomu, aby se vláda stávala stále jednodušší a úspornější, neboť čím více bude spravedlnost plodem dobrých společenských zvyků, tím vhodnější bude zmenšovat organizovanou sílu, která ji vymáhá.

Když je národ zdrcen daněmi, není nic obtížnějšího a mohl bych říct nemožnějšího, než aby se rozdělily rovnoměrně. Statistici a finančníci po tom už neusilují. Je však ještě nemožnější jedno: svalit je na bohaté. Stát nemůže mít mnoho peněz jinak, než vyčerpáváním všech, a především mas. Avšak v této tak jednoduché soustavě, jíž věnuji svou neúčinnou obhajobu, soustavě, která si vyžádá jen několik desítek milionů, není nic snazšího než spravedlivé rozdělení. Stačí jedna daň, úměrná uskutečněnému vlastnictví, vybíraná v rodinách bez nákladů v obecních radách. Pryč s tou urputnou fiskalitou, s tou pohlcující byrokracií, které jsou mechem a červotočem společenského těla; pryč s nepřímými daněmi, s těmi silou a lstí vyždímanými penězi, s těmi finančními pastmi nastraženými na všech cestách práce, s těmi pře-

kážkami, které nám působí ještě větší škodu svobodami, které nám berou, než zdroji, o něž nás připravují.

Je snad třeba ukazovat, že řád by byl neomylným výsledkem takového režimu? Odkud by mohl přijít nepořádek? Ne z bídy; byla by v zemi pravděpodobně neznámá, přinejmenším ve své chronické podobě; a kdyby se po všem objevila nějaká náhodná a přechodná utrpení, nikomu by nenapadlo volat k odpovědnosti stát, vládu, zákon. Dnes, kdy se jako zásada přijalo, že stát je zřízen k tomu, aby rozděloval bohatství všem, je přirozené, že se po něm žádá splnění tohoto závazku. Aby mu dostál, násobí daně a plodí víc bídy, než léčí. Nové nároky ze strany veřejnosti, nové daně ze strany státu, a nelze pak jinak, než kráčet od revoluce k revoluci. Kdyby se však řádně rozumělo, že stát má brát pracovníkům jen to, co je nezbytně nutné k tomu, aby je ochránil před každým podvodem a každým násilím, nevidím, odkud by nepořádek přišel.

Někteří lidé si budou myslet, že by v takovém režimu, tak jednoduchém, tak snadno proveditelném, byla společnost ponurá a smutná. Co by se stalo s velkou politikou? K čemu by sloužili státníci? Nepřestalo by samo národní zastoupení, zúžené na zdokonalování občanského a trestního zákoníku, nabízet zvědavé lačnosti veřejnosti podívanou svých vášnivých debat a dramatických zápasů?

Tato zvláštní obava pochází z přesvědčení, že vláda a společnost jsou jedno a totéž; přesvědčení falešné a zhoubné, jaké se jen vyskytuje. Kdyby tato totožnost existovala, zjednodušit vládu by opravdu znamenalo zmenšit společnost.

Ale protože by se veřejná síla omezila na to, aby nechala vládnout spravedlnost, odňalo by to něco z iniciativy občanů? Je snad jejich činnost, dokonce i dnes, uzavřena v mezích stanovených zákonem? Nebylo by jim snad dovoleno – pokud se neuchýlí od spravedlnosti – vytvářet nekonečné kombinace, sdružení všeho druhu, náboženská, dobročinná, průmyslová, zemědělská, intelektuální, ba i falansterní

a ikarská[3]? Není naopak jisté, že by hojnost kapitálů všechny tyto podniky podporovala? Jenom by se v nich každý sdružoval dobrovolně, na své vlastní nebezpečí. Co se chce zásahem státu, je sdružit se v tom na nebezpečí a náklady veřejnosti.

Jistě se řekne: v tomto režimu vidíme spravedlnost, úspornost, svobodu, bohatství, mír, řád a rovnost, ale nevidíme v něm bratrství.

Ještě jednou: je v srdci člověka jen to, co tam zákonodárce vložil? Muselo bratrství vzejít z urny hlasování, aby se objevilo na zemi? Zakazuje vám zákon milosrdenství tím, že vám ukládá jen spravedlnost? Myslí si někdo, že ženy přestanou být oddané a mít srdce přístupné soucitu, protože oddanost a soucit jim nejsou nařízeny zákoníkem? A který článek zákoníku je to, který odrývá mladou dívku od matčiných objetí a pohání ji do oněch smutných útulků, kde se ukazují šeredné rány těla a ještě šerednější rány rozumu? Který článek zákoníku určuje povolání kněze? Ke kterému psanému zákonu, k jakému vládnímu zásahu je třeba vztahovat založení křesťanství, horlivost apoštolů, odvahu mučedníků, dobročinnost Fénelona nebo Františka z Pauly, odříkání tolika lidí, kteří v naší době tisíckrát vystavili svůj život pro vítězství lidové věci[4]?

Pokaždé, když pokládáme nějaký čin za dobrý a krásný, chceme, přirozeně, aby se zobecnil. Když tedy vidíme ve společnosti sílu, které vše ustupuje, naší první myšlenkou je nechat ji přispět k tomu, aby ten dotyčný čin dekretem nařídila a vnutila. Otázka však zní, zda tak nezkazíme jak povahu této síly, tak povahu činu, který se z dobrovolného stal povinným. Co se mě týče, nemůže mi do hlavy vejít, že by zákon, který je silou, mohl být užitečně obrácen k něčemu jinému než k potlačování nespravedlnosti a udržování práv.

Právě jsem popsal národ, kde by tomu tak bylo. Předpokládejme nyní, že v tomto národě převládne mínění, že zákon se již neomezí na vymáhání spravedlnosti; že se bude ještě snažit vymáhat bratrství.

Co se stane? Nebudu dlouho mluvit, neboť čtenář musí jen převrátit předcházející obraz.

Předně, hrozná nejistota, smrtelná nejistota se vznese nad celou oblastí soukromé činnosti; neboť bratrství může mít miliardy neznámých podob, a tedy miliardy nepředvídaných dekretů. Bezpočet projektů bude každý den ohrožovat všechny zavedené vztahy. Ve jménu bratrství jeden bude žádat *stejnou mzdu pro všechny* – a hle, dělnické třídy se vrátí k postavení indických kast; ani zručnost, ani odvaha, ani píle, ani rozum je nepovznesou; olověný zákon na nich bude tížit. Tento svět pro ně bude jako Dantovo peklo: *Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate*[5]. – Ve jménu bratrství jiný bude žádat, aby se práce zkrátila na deset, osm, šest, čtyři hodiny; a hle, výroba se zastaví. – Protože už nebude chleba, aby utišil hlad, ani sukna, aby chránilo před zimou, třetí vymyslí, že nahradí chléb a sukno *papírovými penězi s nuceným oběhem*. Nekupujeme snad tyto věci penězi? Rozmnožit peníze, řekne, znamená rozmnožit chléb a sukno; rozmnožit papír znamená rozmnožit peníze. Dovoďte si sami. – Čtvrtý bude vyžadovat, aby se dekretem zrušila konkurence; – pátý zrušení osobního zájmu; – jeden bude chtít, aby stát opatřil práci; druhý vzdělání, a onen jiný důchody pro všechny občany. – A tady je další, který chce svrhnout všechny krále na povrchu zeměkoule a vyhlásit, ve jménu bratrství, všeobecnou válku. Zastavím se. Je zcela zjevné, že touto cestou je zdroj utopií nevyčerpatelný. Řekne se: budou odmítnuty. Dobrá; ale je *možné*, že nebudou, a to stačí k vytvoření *nejistoty*, největší pohromy práce.

Za tohoto režimu se kapitály nebudou moci tvořit. Budou vzácné, drahé, zkoncentrované. To znamená, že mzdy budou klesat a že nerovnost vykope mezi třídami propast stále hlubší.

Veřejné finance brzy dospějí k úplnému chaosu. Jak by mohlo být jinak, když je stát pověřen dávat vše všem? Lid bude zdrcen daněmi, bude se dělat půjčka za půjčkou; po vyčerpání přítomnosti se bude pohlcovat budoucnost.

Protože se jako zásada přijme, že stát je pověřen konat bratrství ve prospěch občanů, celý národ se promění v žadatele. Pozemkové vlastnictví, zemědělství, průmysl, obchod, loďstvo, průmyslové společnosti, všechno se bude pohybovat, aby žádalo o milost státu. Státní pokladna bude doslova rozdrancována. Každý bude mít dobré důvody dokázat, že zákonné bratrství se musí chápat v tomto smyslu: „Výhody pro mě a tíže pro ostatní." Snaha všech bude směřovat k tomu, aby ze zákonodárce vyrvali kousek *bratrské* výsady. Trpící vrstvy, i když budou mít nejvíce důvodů, nebudou mít vždy nejvíce úspěchu; a jejich počet se bude stále zvětšovat, odkud plyne, že nebude možno jít jinak než od revoluce k revoluci.

Jedním slovem, uvidí se rozvíjet celá ta ponurá podívaná, jejíž předmluvu, s přijetím této zhoubné myšlenky *zákonného bratrství*, nám předvádí několik moderních společností.

Nemusím říkat: tato myšlenka má zdroj v šlechetných citech, v čistých úmyslech. Právě proto si tak rychle získala sympatie mas, a právě proto také, je-li falešná, otvírá propast pod našimi nohami.

Dodávám, že budu, co se mě týče, šťasten, bude-li mi dokázáno, že falešná není. Můj Bože, lze-li dekretem nařídit všeobecné bratrství a tomuto dekretu účinně dát sankci veřejné síly; lze-li, jak chce Louis Blanc, zasedáním a povstáním ze světa vyhladit zdroj osobního zájmu; lze-li zákonem uskutečnit tento článek programu Pokojné demokracie: *Pryč s egoismem*; lze-li zařídit, aby stát dával vše všem, aniž by od nikoho něco bral, ať se to udělá. Ovšem, budu hlasovat pro dekret a radovat se, že lidstvo dojde k dokonalosti a štěstí tak krátkou a snadnou cestou.

Je však třeba říci, že se nám takové představy zdají chimérické a plané až k dětinskosti. Že probudily naděje ve třídě, která pracuje, trpí a nemá čas na úvahu, není překvapivé. Ale jak mohou svést politické spisovatele s jménem?

Při pohledu na utrpení, které tíží veliký počet našich bratří, si tito političtí spisovatelé mysleli, že lze přičíst na vrub *svobodě*, jež je spravedlností. Vyšli z té představy, že soustava svobody a přesné spravedlnosti byla zákonně vyzkoušena a selhala. Z toho vyvodili, že nastal čas, aby zákonodárství udělalo o krok dál a aby se konečně nasytilo zásadou *bratrství*. Odtud ty školy saintsimonské, fourieristické, komunistické, owenistické; odtud ty pokusy o organizaci práce; ta prohlášení, že stát dluží obživu, blahobyt, vzdělání všem občanům; že má být štědrý, dobročinný, všudypřítomný, oddaný všem; že jeho posláním je kojit děti, vzdělávat mládež, zajišťovat silným práci, dávat slabým důchody; jedním slovem, že má přímo zasahovat, aby ulevil veškerému utrpení, uspokojil a předešel všem potřebám, dodal kapitál všem podnikům, osvětu všem rozumům, balzám na všechny rány, útulky pro všechna neštěstí, a dokonce pomoc a francouzskou krev všem utlačovaným na povrchu zeměkoule.

Ještě jednou, kdo by si nepřál vidět tato dobrodiní stékat na svět ze *zákona* jako z nevyčerpatelného zdroje? Kdo by nebyl šťasten vidět, jak stát bere na sebe všechnu námahu, všechnu prozíravost, všechnu odpovědnost, veškerou povinnost, všechno pracné a tíživé, co prozřetelnost, jejíž záměry jsou nepochopitelné, uložila lidstvu, a kdo by si nepřál ponechat jednotlivcům, z nichž se společnost skládá, lákavou a snadnou stránku, uspokojení, požitky, jistotu, klid, odpočinek, přítomnost vždy zajištěnou, budoucnost vždy úsměvnou, bohatství bez starostí, rodinu bez tíhy, úvěr bez záruk, bytí bez námahy?

Jistě, chtěli bychom všecko to, *kdyby to bylo možné*. Ale je to možné? To je otázka. Nemůžeme pochopit, co se tím slovem *stát* označuje. Myslíme si, že v této neustálé personifikaci státu je ta nejpodivnější, nejponižující z mystifikací. Co je to tedy ten stát, který na sebe bere všechny ctnosti, všechny povinnosti, všechny štědrosti? Odkud bere ty zdroje, které má na popud rozdávat jako dobrodiní jednotlivcům? Není to právě od jednotlivců samých? Jak se tedy mohou tyto zdroje

zvětšit tím, že projdou rukama parazitujícího a žravého prostředníka? Není naopak zjevné, že toto kolečko ze své povahy pohlcuje mnoho užitečných sil a snižuje tak podíl pracovníků? Nevidí se také, že tam s částí svého blahobytu nechají i část své svobody?

Z kteréhokoli pohledu se dívám na lidský zákon, nevidím, že by se od něho dalo rozumně žádat nic jiného než spravedlnost.

Jde-li například o náboženství. Zajisté, bylo by si přát, aby na světě bylo jen jedno vyznání, jedna víra, jeden kult – pod podmínkou, že by to byla *pravá víra*. Ale ať je jednota sebevíce žádoucí, – rozmanitost, to jest hledání a diskuse, je ještě lepší, dokud rozumům nezazáří neomylné znamení, podle něhož se dá tato *pravá víra* poznat. Zásah státu, i kdyby si vzal za záminku bratrství, by tedy byl útiskem, *nespravedlností*, kdyby chtěl založit jednotu; neboť kdo nám zaručí, že by stát, snad nevědomky, nepracoval na tom, aby zadusil pravdu ve prospěch omylu? Jednota musí vzejít z všeobecného souhlasu svobodných přesvědčení a z přirozené přitažlivosti, kterou pravda působí na lidské mysli. Vše, co se tedy od zákona dá žádat, je svoboda pro všechna vyznání, byť by z toho ve světě myšlenek vznikla jakákoli anarchie. Co totiž tato anarchie dokazuje? Že jednota není na začátku, nýbrž na konci rozumového vývoje. Není bodem východiska, je výsledkem. Zákon, který by ji vnutil, by byl nespravedlivý, a jestliže spravedlnost nutně neobsahuje bratrství, přinejmenším se připustí, že bratrství vylučuje nespravedlnost.

Totéž o vyučování. Kdo nepřipustí, že kdyby se bylo možné shodnout na nejlepším možném vyučování – co do látky i co do metody –, bylo by vyučování jednotné nebo vládní lepší, protože by, podle této hypotézy, mohlo zákonem vyloučit jen omyl? Ale dokud toto kritérium nenajdeme, dokud zákonodárce a ministr veřejného školství nenesou na čele nevyvratitelné znamení neomylnosti, nejlepší naděje, aby se objevila pravá metoda a vstřebala ostatní, je rozmanitost, zkoušky, zkušenost, individuální úsilí vedené *zájmem na úspěchu*, jedním slo-

vem svoboda. Nejhorší nadějí je výchova stanovená dekretem a jednotná; neboť v tomto režimu je omyl trvalý, všeobecný a nenapravitelný. Ti tedy, kdo – pobízeni citem bratrství – žádají, aby *zákon* řídil a vnucoval výchovu, by si měli uvědomit, že riskují, že zákon bude řídit a vnucovat jen omyl; že zákonný zákaz může zasáhnout pravdu, protože zasáhne rozumy, které věří, že ji vlastní. Nuže, ptám se, je to pravé bratrství, které se obrací k síle, aby vnutilo, nebo přinejmenším riskovalo, že vnutí omyl? Lidé se obávají rozmanitosti, hanějí ji pod jménem anarchie; ale ta vyplývá nutně z rozmanitosti samotných rozumů a přesvědčení, z rozmanitosti, která se ostatně diskusí, studiem a zkušeností stírá. Zatím však, jaký titul má jeden systém, aby prostřednictvím zákona nebo síly převládl nad ostatními? I zde zjišťujeme, že toto údajné bratrství, které se dovolává zákona nebo zákonného donucení, je v rozporu se spravedlností.

Mohl bych provést stejné úvahy pro tisk, a opravdu, těžko chápu, proč ti, kdo žádají jednotnou výchovu zajišťovanou státem, nepožadují i jednotný tisk zajišťovaný státem. Tisk je také vyučování. Tisk připouští diskusi, protože z ní žije. Je tam tedy také rozmanitost, anarchie. Proč v těchto představách nevytvořit ministerstvo publicity a nepověřit je, aby inspirovalo všechny knihy a všechny časopisy ve Francii? Buď je stát neomylný, a pak nic lepšího neuděláme, než že mu podřídíme celou říši myšlenek; nebo neomylný není, a pak není rozumnější vydat mu výchovu než tisk.

Pohlížím-li na naše vztahy s cizinci, nevidím ani zde jiné pravidlo opatrné, pevné, pro všechny přijatelné – takové, které by se mohlo stát *zákonem* –, než spravedlnost. Podřídit tyto vztahy zásadě zákonného, vynuceného bratrství znamená vyhlásit věčnou, všeobecnou válku, neboť znamená povinně dát naši sílu, krev a jmění občanů do služeb každého, kdo bude je žádat, aby posloužily věci, která vzbuzuje sympatii zákonodárce. Zvláštní bratrství. Jeho směšnou pošetilost už dávno zosobnil Cervantes.

Zejména však v oblasti práce se mi dogma bratrství zdá nebezpečné, když se – v rozporu s myšlenkou, která tvoří podstatu tohoto posvátného slova – uvažuje o jeho zavedení do našich zákoníků, s doprovodnou trestní sankcí, jíž je každý psaný zákon.

Bratrství vždy obsahuje představu oddanosti, oběti; v tom se neprojevuje, aniž vymáhá slzy obdivu. Řekne-li se, jak to říkají někteří socialisté, že jeho skutky jsou pro jejich původce *výhodné*, není třeba je nařizovat dekretem; lidé nepotřebují zákona k tomu, aby se rozhodli pro zisk. Mimoto tento pohled představu bratrství velmi snižuje a kalí.

Ponechme tedy bratrství jeho charakter, uzavřený v těchto slovech: *dobrovolná oběť vedená bratrským cítěním*.

Učiníte-li z bratrství zákonný předpis, jehož činy budou zákoníkem průmyslu předvídány a stanoveny jako povinné, co z této definice zbude? Pouze jedna věc: oběť; ale oběť nedobrovolná, vynucená, vedená strachem z trestu. A dejte mi, pro Boha, co je to za oběť takové povahy, uložená jednomu ve prospěch druhého? Je to bratrství? Ne, je to nespravedlnost; je třeba to slovo říct, je to zákonné plenění, nejhorší z plenění, protože je soustavné, trvalé a nevyhnutelné.

Co dělal Barbès[6], když v zasedání patnáctého května rozhodoval o dani ve výši jedné miliardy ve prospěch trpících tříd? Uváděl do praxe vaši zásadu. Je to tak pravda, že proklamace Sobrierova, která se uzavírá stejně jako Barbèsova řeč, je uvedena tímto preambulem: „Vzhledem k tomu, že bratrství nesmí být nadále prázdným slovem, nýbrž musí se projevovat činy, vyhlašuje se: kapitalisté, jako takoví známí, zaplatí atd.“

Vy, kteří tomuto odporujete, jakým právem haníte Barbèse a Sobriera? Co jiného udělali, než že byli jen o něco důslednější než vy a pošoupli vaši zásadu o něco dál?

Říkám, že když je tato zásada zavedena do zákonodárství – byť by se tam zprvu objevila jen plaše –, uvrhne kapitál a práci do nehybnosti;

neboť nic nezaručuje, že se nerozvine donekonečna. Je snad potřeba tolika úvah k tomu, aby se ukázalo, že když lidé nemají jistotu, že budou užívat plodů své práce, pak nepracují, nebo pracují méně? Nejistota, dobře to vězte, je pro kapitály hlavním činitelem paralýzy. Vyhání je, brání jim, aby se tvořily; a co se pak stane s těmi třídami, jejichž utrpení jste chtěli ulevit? Upřímně si myslím, že tato příčina sama o sobě stačí k tomu, aby za krátkou dobu snížila nejprosperantější národ pod úroveň Turecka.

Oběť uložená jedněm ve prospěch druhých působením daní zřejmě ztrácí povahu bratrství. Komu se tedy přičte zásluha? Zákonodárci? Stojí ho to jen hození hlasovací kuličky do urny. Výběrčímu? Poslouchá ze strachu, aby nebyl odvolán. Daňovému poplatníkovi? Platí proti své vůli. Komu tedy přičíst zásluhu, kterou oddanost předpokládá? Kde se bude hledat její mravnost?

Mimozákonné plenění vzbuzuje všeliký odpor, obrací proti sobě všechny síly veřejného mínění a uvádí je v soulad s představami spravedlnosti. Zákonné plenění se naopak koná, aniž je svědomí znepokojeno, což nemůže než oslabit v národě mravní cit.

Odvahou a opatrností se lze uchránit před pleněním, které je v rozporu se zákony. Nic však nemůže uchránit před pleněním zákonným. Když se o to někdo pokusí, jaký zoufalý obraz se společnosti nabízí? Plenitel ozbrojený zákonem, oběť vzdorující zákonu.

Když zákoník pod záminkou bratrství ukládá občanům vzájemné oběti, lidská přirozenost tím neztrácí svá práva. Snaha každého pak směřuje k tomu, aby do společné hromady obětí přinesl málo a odnesl si z ní mnoho. V tomto zápase – vyhrávají snad nejnešťastnější? Zajisté ne, nýbrž ti nejvlivnější a nejvychytralejší.

A je přinejmenším jednota, svornost, harmonie plodem takto chápaného bratrství? Ach! Jistěže bratrství je oním božským řetězem, který časem splete v jednotu jednotlivce, rodiny, národy a rasy; ale pod podmínkou, že zůstane tím, čím je, totiž nejsvobodnějším, nej-

spontánnějším, nejdobrovolnějším, nejzásluhnějším, nejnáboženštějším z citů. Ne jeho maska bude konat ten div, a zákonné plenění si marně bude vypůjčovat jméno bratrství, jeho tvář, jeho formule, jeho odznaky; nebude nikdy ničím jiným než zásadou rozkolu, zmatku, nespravedlivých nároků, hrůzy, bídy, netečnosti a nenávistí.

Vznáší se na nás závažná námitka. Říká se nám: Je sice pravda, že svoboda, rovnost před zákonem, je spravedlnost. Ale přesná spravedlnost zůstává neutrální mezi bohatým a chudým, silným a slabým, vzdělaným a neznalým, vlastníkem a proletářem, krajanem a cizincem. Nuže, protože *zájmy jsou přirozeně protichůdné*, ponechat lidem jejich svobodu, uvést mezi nimi v platnost jen spravedlivé zákony, znamená obětovat chudého, slabého, neznalého, proletáře, zápasníka, který k boji přichází bez zbraně.

> „Co jiného mohlo vzejít," říká pan Considerant, „z této průmyslové svobody, s níž se tolik počítalo, z té slavné zásady *volné konkurence*, o níž se tak silně věřilo, že má povahu demokratické organizace? Nemohlo z ní vzejít nic jiného než všeobecné zotročení, kolektivní podrobení mas, které nemají kapitál, průmyslové zbraně, pracovní nástroje, ba vzdělání, té třídě, která je průmyslově vybavená a dobře ozbrojená. Říkají: „Zápasiště je otevřeno, všichni jsou povoláni k boji, podmínky jsou pro všechny bojovníky stejné." Výborně, zapomínáme na jedinou věc, totiž že na tomto velkém válečném poli jsou jedni vycvičení, otužilí, vybavení, až po zuby ozbrojení, že mají k dispozici velký zásobovací trén, materiál, munici i válečné stroje, že obsazují všechny pozice, zatímco druzí, oloupení, nazí, neznalí, hladoví, musí – aby žili z den dne a živili ženu a děti – prosit samotné své *protivníky* o jakoukoli práci a nuznou mzdu[7]."

Jakže! Práce se přirovnává k válce! Ty zbraně, zvané kapitály, které se skládají ze zásob všeho druhu a které nikdy nemohou být použity než k přemáhání vzpurné přírody, se žalostným sofismatem přirovnávají

k těm krvavým zbraním, které v boji lidé obracejí jedni proti druhým! Vskutku je příliš snadné pomlouvat průmyslový řád, když se k jeho popisu vypůjčuje celý slovník válečných bitev.

Hluboký, nesmiřitelný rozpor mezi socialisty a ekonomy v tomto bodě spočívá v tomto: socialisté věří v podstatný protiklad zájmů. Ekonomové věří v přirozenou harmonii, nebo spíše v nutnou a postupnou harmonizaci zájmů. V tom je všechno.

Vycházejíce z předpokladu, že zájmy jsou přirozeně protichůdné, jsou socialisté vedeni silou logiky k tomu, aby hledali pro zájmy *umělou* organizaci, nebo aby dokonce zadusili v lidském srdci, mohou-li, cit zájmu. To se pokusili v Lucemburku. Ale i když jsou dost pošetilí, nejsou dost silní, a je samozřejmé, že poté, co ve svých knihách deklamovali proti individualismu, prodávají své knihy a chovají se v obvyklém průběhu života úplně jako každý jiný.

Ach, bez pochyby, jsou-li zájmy přirozeně protichůdné, je třeba šlapat po spravedlnosti, svobodě, rovnosti před zákonem. Je třeba předělat svět, nebo, jak oni říkají, *obnovit společnost* podle jednoho z četných plánů, které neustále vymýšlejí. Zájem – zásadu rozkladu – je třeba nahradit *oddaností* zákonnou, uloženou, nedobrovolnou, vynucenou, jedním slovem organizovaným pleněním; a protože tato nová zásada nemůže než vyvolávat nekonečný odpor a odboj, pokusí se nejprve nechat ji přijmout pod lživým jménem bratrství, načež se dovolá zákona, který je silou.

Jestliže však se prozřetelnost nezmýlila, zařídila-li věci tak, že zájmy pod zákonem spravedlnosti přirozeně docházejí k nejharmoničtějším kombinacím; jestliže, slovy pana de Lamartina, si *svobodou dělají navzájem spravedlnost, kterou jim libovůle udělat nemůže*; je-li rovnost práv nejjistější, nejpřímější cestou k rovnosti fakticky, pak, ach, pak od zákona můžeme žádat jen spravedlnost, svobodu, rovnost – stejně jako se žádá jen odstranění překážek, aby každá z kapek vody, které tvoří oceán, zaujala svou úroveň.

A to je závěr, k němuž dochází politická ekonomie. Tento závěr nehledá, nachází ho; ale raduje se, že ho nachází; neboť není to konec konců živé uspokojení pro ducha vidět harmonii ve svobodě, když druzí jsou nuceni ji žádat od libovůle?

Nenávistná slova, která nám často adresují socialisté, jsou vskutku podivná! Jakže! Kdybychom se bohužel mýlili, neměli by toho spíše oplakávat? Co říkáme? Říkáme: po zralém zkoumání je třeba uznat, že Bůh učinil dobře, takže nejlepší podmínkou pokroku je spravedlnost a svoboda.

Socialisté nás pokládají za zbloudilé; to je jejich právo. Měli by však být přinejmenším zarmouceni; neboť náš omyl, kdyby byl prokázán, znamená naléhavou potřebu nahradit přirozené umělým, svobodu libovůlí, lidský a nejistý vynález věčným a božským pojetím.

Předpokládejme, že by přišel profesor chemie a řekl: „Světu hrozí veliká katastrofa; Bůh si neučinil dost opatření. Analyzoval jsem vzduch unikající z lidských plic a shledal jsem, že už se nehodí k dýchání; takže vypočítávaje objem atmosféry, mohu předpovědět den, kdy bude celá otrávena a kdy lidstvo zahyne na souchotě, pokud nepřijme můj umělý způsob dýchání."

Předstoupí jiný profesor a řekne: „Nikoli, lidstvo takto nezahyne. Je pravda, že vzduch, který sloužil zvířecímu životu, je pro tento účel otráven; ale hodí se pro život rostlin, a ten, který rostliny vydechují, je pro lidské dýchání vhodný. Nedokonalé zkoumání vedlo k domněnce, že se Bůh zmýlil; přesnější výzkum ukazuje, že do svých děl vložil harmonii. Lidé mohou nadále dýchat tak, jak to příroda chtěla."

Co by se řeklo, kdyby první profesor zahrnoval druhého urážkami, říkaje: „Vy jste chemik tvrdého, suchého a chladného srdce; hlásáte to hrozné *laissez-faire*; nemilujete lidstvo, neboť dokazujete zbytečnost mého dýchacího přístroje"?

Takový je celý náš spor se socialisty. Oba chceme harmonii. Oni ji hledají v nekonečných kombinacích, které chtějí, aby zákon lidem

vnutil; my ji nalézáme v povaze lidí a věcí.

Zde by bylo místo ukázat, že zájmy směřují k harmonii, neboť v tom je celá otázka; muselo by se však provést celé pojednání o politické ekonomii a čtenář mne pro tuto chvíli omluví[8]. Řeknu jen tolik: Dochází-li politická ekonomie k uznání harmonie zájmů, je to proto, že se nezastavuje, jako socialismus, u bezprostředních důsledků jevů, ale jde až k pozdějším a konečným účinkům. V tom je celé tajemství. Obě školy se liší přesně jako ti dva chemici, o nichž jsem právě mluvil; jedna vidí část, druhá celek. Například, až socialisté dají si tu práci sledovat až do konce – to jest až ke spotřebiteli, místo aby zastavili u výrobce – účinky konkurence, uvidí, že je nejmocnější činitel vyrovnávání a pokroku, ať působí uvnitř, nebo přichází zvenčí. A právě proto, že politická ekonomie v tomto konečném účinku nachází to, co tvoří harmonii, říká: v mém oboru *je mnoho učit se a málo dělat*. Mnoho učit se, protože řetězec účinků nelze sledovat než s velkou pílí; málo dělat, protože z konečného účinku vzejde harmonie celého jevu.

Měl jsem příležitost diskutovat o této otázce s onou vynikající osobností, kterou revoluce povznesla do takové výše[9]. Říkal jsem mu: Jelikož zákon jedná cestou donucení, nelze od něho žádat nic než spravedlnost. Myslil si, že národy mohou od něho mimoto čekat bratrství. V srpnu minulého roku mi napsal: „Dostanu-li se někdy, v době krize, k vedení věcí, vaše idea bude polovinou mého vyznání." A já mu zde odpovídám: „Druhá polovina vašeho vyznání zadusí tu první, neboť nemůžete dělat zákonné bratrství, aniž byste dělal zákonné bezpráví[10]."

Nakonec řeknu socialistům: Jestliže si myslíte, že politická ekonomie odmítá sdružování, organizaci, bratrství, jste na omylu.

Sdružování! A nevíme snad, že je to sama společnost, která se neustále zdokonaluje?

Organizace! A nevíme, že právě ona tvoří celý rozdíl mezi hromadou nesourodých prvků a mistrovskými díly přírody?

Bratrství! A nevíme, že je ke spravedlnosti tím, čím jsou vzlety srdce chladným úvahám ducha?

V tomto souhlasíme s vámi; tleskáme vašim snahám, které rozsévají na pole lidstva zrno, jež bude plodit v budoucnosti.

Avšak stavíme se proti vám od okamžiku, kdy přivádíte zákon a daň, to jest donucení a plenění; neboť mimo to, že toto uchýlení k síle svědčí o tom, že máte víc víry v sebe sama než v génia lidstva, podle nás stačí, aby pokroutilo samu podstatu a bytnost toho dogmatu, jehož uskutečnění sledujete[11].

Poznámky překladatele

1. *Usque ad mortem, mortem autem crucis* (latinsky): „až k smrti, a to k smrti kříže" (list Filipenským 2,8).
2. V originále zde Bastiat odkazuje na vlastní poznámku; v Œuvres complètes označenou číslem 2 (vysvětlení Bastiatovy teorie úroku a kapitálu, kterou plně rozvedl v *Kapitálu a rentě* z téhož roku, viz další eseje tohoto výboru).
3. *Icarská sdružení* – podle Cabetovy utopistické knihy *Voyage en Icarie* (1840), tedy sdružení v duchu kolektivistického socialismu Étienna Cabeta.
4. František z Pauly (1416–1507), italský světec a zakladatel řádu minimů. Narážka na „lidovou věc" (*cause populaire*) směřuje k revolucionářům a demokratům 19. století.
5. *Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate* (italsky): „Zanechte vší naděje, vy, kdo vstupujete." Nápis nad branou pekla v Dantově *Pekle* (3,9).
6. Armand Barbès (1809–1870), republikán a revolucionář. Dne 15. května 1848 vtrhl v čele davu do zasedacího sálu Národního shro-

máždění a pokusil se o puč; vyhlásil zdanění bohatých ve prospěch chudých. Byl zatčen. Joseph Sobrier (1815–1854) byl jeho spoluspiklenec.

7. Victor Considerant (1808–1893), fourierovský socialista, poslanec Hory 1848–1849, vydavatel listu *La Démocratie pacifique*. Bastiat s ním vedl samostatnou polemiku ve spisu *Vlastnictví a plenění*, zařazeném v tomto výboru.
8. Narážka na *Harmonies économiques*, které Bastiat tou dobou začal psát a jejichž první vydání vyšlo v lednu 1850.
9. Narážka na Alphonse de Lamartina, básníka a ministra zahraničí prozatímní vlády roku 1848; Bastiat mu adresoval dva otevřené dopisy, zařazené na konci tohoto výboru.
10. Spor s Lamartinem o pojem bratrství v zákoně se zrcadlí v dvou dopisech „Ekonom panu Lamartineovi" (1845), zařazených na konci tohoto výboru.
11. Poznámka vydavatele (Paillotet) v Œuvres complètes zde připomíná, že Bastiat téma dále rozvinul v nedokončených *Harmoniích ekonomických*.

Zlořečené peníze!

Maudit argent ! · 1849

Uveřejněno v dubnovém čísle *Journal des économistes* roku osmnáct set čtyřicet devět. (*Poznámka vydavatele.*)

— Zlořečené peníze! Zlořečené peníze! zvolal zoufale ekonom F* na odchodu z Finanční komise, kde se právě projednával návrh papírových peněz.

— Co je vám? zeptal jsem se. Odkud ten náhlý odpor k nejvíce opěvovanému božstvu tohoto světa?

— Zlořečené peníze! Zlořečené peníze!

— Děsíte mě. Není nic, co bych jednou neslyšel pohánět – mír, svobodu, život – a Brutus došel až k tomu, že řekl: „Ctnosti! Jsi jen slovo!" Ale jestli něco až dosud uniklo…

— Zlořečené peníze! Zlořečené peníze!

— Nuže, trochu filosofie. Co se vám stalo? Potřísnil vás snad Krésus? Mondor vám ukradl lásku vaší milé? Nebo si Zoilus proti vám najal pamflet u nějakého novináře?

— Krésův vůz mi nezávidím; má pověst, pro svou nicotu, jazyku Zoilovu uniká; a co se týká mé milé, ani stín nejmenší poskvrny nikdy, nikdy…

— Ach! už to mám. Kde jsem měl hlavu? I vy jste vynálezcem nového společenského uspořádání, *systém F.* Chcete, aby vaše společnost byla dokonalejší než Sparta, a proto z ní všechny mince musí být přísně vyhoštěny. Mrzí vás, že nedokážete své stoupence přemluvit, aby

vysypali měšec. Co chcete? To je úskalí všech přetvořitelů. Není jediný, který by nevykonal zázraky, kdyby se mu podařilo přemoci všechen odpor a kdyby celé lidstvo svolilo stát se v jeho rukou měkkým voskem; ale ono se tvrdohlavě vzpírá být měkkým voskem. Poslouchá, tleská nebo přezírá a… jde jako dřív.

— Chvála nebi, odolávám ještě této módě dneška. Místo abych vymýšlel společenské zákony, studuji ty, které se zalíbilo vymyslet Bohu, přičemž mám to štěstí, že je shledávám obdivuhodnými v jejich postupném rozvoji. A právě proto opakuji: Zlořečené peníze! Zlořečené peníze!

— Jste tedy proudhonovec nebo proudhonista? Ale, u všech čertů, máte prostý prostředek, jak se uspokojit. Hoďte si měšec do Seiny, ponechte si jen pět franků, abyste si koupil akcii Banky směn.

— Právě proto, že proklínám peníze, posuďte sám, jak musím proklínat jejich klamné znamení!

— Pak mi zbývá už jen jedna hypotéza. Jste nový Diogenes a vylijete na mě přednášku ve stylu Senekově o pohrdání bohatstvím.

— Chraň mě nebe! Neboť bohatství, vidíte, to není o něco víc nebo o něco méně peněz. Je to chléb pro hladové, oděv pro nahé, dřevo, které hřeje, olej, který prodlužuje den, dráha otevřená vašemu synovi, věno zaručené vaší dceři, den odpočinku pro únavu, posila při mdlobě, pomoc tajně vložená do dlaně stydlivého chudáka, střecha nad bouří, křídla pro přátele, kteří se k nám blíží, rozptýlení pro hlavu, kterou tíží myšlenka, nesrovnatelná radost z toho, že činíme šťastnými ty, kdo jsou nám drazí. Bohatství je vzdělání, nezávislost, důstojnost, důvěra, dobročinnost, vše, co rozvoj našich schopností může dát potřebám těla i ducha; je to pokrok, je to civilizace. Bohatství je obdivuhodným civilizačním výsledkem dvou obdivuhodných činitelů, ještě více civilizačních než ono samo: práce a směny[1].

— Dobrá! Nehodláte teď začít hymnem na bohatství, když jste před chvílí zasypával zlato svými kletbami?

— Ale pochopte, že to byl jen docela ekonomův vrtoch! Proklínám peníze právě proto, že se – jak jste to právě udělal – zaměňují s bohatstvím a že z této záměny vznikají nespočetné omyly a pohromy. Proklínám je, protože jejich funkce ve společnosti je špatně pochopena a velmi obtížně se vysvětluje. Proklínám je, protože zamotávají všechny představy, dělají z prostředku cíl, z překážky příčinu, z alfy ómegu; protože jejich přítomnost na světě, sama o sobě blahodárná, do něj přesto vnesla zhoubnou představu, obrácení důkazu, teorii naruby, která ve svých mnoha podobách zchudila lidi a zbarvila zemi krví. Proklínám je, protože se cítím neschopen bojovat proti omylu, který zrodily, jinak než zdlouhavým a únavným pojednáním, které nikdo nebude poslouchat. Ach, kdybych alespoň měl po ruce trpělivého a laskavého posluchače!

— U všech čertů! Neřekne se, že pro nedostatek oběti zůstanete v tom podrážděném stavu, v jakém vás vidím. Poslouchám; mluvte, pojednávejte, nijak se neomezujte.

— Slibujete, že vás to bude zajímat…?

— Slibuji, že budu trpělivý.

— To je málo.

— To je vše, čím mohu disponovat. Začněte a vysvětlete mi nejprve, jak se omyl o oběživu – pokud nějaký omyl je – nachází v základě všech ekonomických chyb.

— Nuže, upřímně, ruku na srdce, nestalo se vám nikdy, že byste zaměnil bohatství s penězi?

— Nevím; nikdy jsem si nelámal hlavu politickou ekonomií. Ale koneckonců, co by z toho plynulo?

— Nic velkého. Omyl ve vaší hlavě bez vlivu na vaše činy; neboť vidíte, ve věcech práce a směny, i když je názorů tolik, co hlav, jednáme všichni stejně.

— Zhruba jako kráčíme podle týchž zákonů, i když se neshodneme na teorii rovnováhy a tíže.

— Právě tak. Někdo, koho by jeho úvahy vedly k přesvědčení, že máme v noci hlavu dolů a nohy nahoru, by mohl o tom psát krásné knihy, ale držel by se jako všichni ostatní.

— Myslím si to. Jinak by brzy pykal za to, že je příliš dobrý logik.

— Stejně tak by brzy zemřel hlady ten, kdo by se – přesvědčen, že peníze jsou skutečným bohatstvím – důsledně držel svého až do konce. Právě proto je tato teorie falešná, neboť pravá teorie je jen ta, která vyplývá ze samých faktů tak, jak se projevují ve všech dobách a na všech místech.

— Chápu, že v praxi a pod vlivem osobního zájmu zhoubný důsledek chybného činu neustále tlačí k nápravě omylu. Jestliže však ten, o němž mluvíte, má tak málo vlivu, proč vás tolik rozčiluje?

— Protože když se člověk, místo aby jednal sám za sebe, rozhoduje za druhé, osobní zájem, ten tak bdělý a citlivý strážce, už tam není a nekřičí „jau!" Odpovědnost je přesunuta. Myslí se Petr, trpí Jan; falešná soustava zákonodárce se nutně stává pravidlem jednání celých národů. A vidíte ten rozdíl. Když máte peníze a velký hlad, ať je vaše teorie oběživa jakákoli, co uděláte?

— Vejdu k pekaři a koupím si chleba.

— Neváháte se svých peněz vzdát?

— Mám je jenom k tomu.

— A když je naopak pekař žíznivý, co dělá?

— Jde k vinaři a vypije sklenku za peníze, které jsem mu dal.

— Jakže! Nebojí se, že se zruinuje?

— Opravdovou ruinou by bylo nejíst a nepít.

— A všichni lidé na zemi, jsou-li svobodní, jednají stejně?

— Bez pochyby. Chcete snad, aby umírali hlady, aby hromadili haléře?

— Daleko od toho, zdá se mi, že jednají moudře, a přál bych si, aby teorie nebyla ničím jiným než věrným obrazem této všeobecné praxe.

Ale předpokládejme nyní, že jste zákonodárce, absolutní král rozsáhlého impéria, kde nejsou zlaté doly.

— Ta fikce se mi docela líbí.

— Předpokládejme ještě, že jste dokonale přesvědčen o tomto: Bohatství spočívá jedině a výlučně v oběživu; co byste vyvodil?

— Vyvodil bych, že pro mě není jiného způsobu, jak obohatit svůj lid, nebo pro něj, jak se obohatit, než vysávat oběživo z jiných národů.

— To jest, ochudit je. Prvním závěrem, k němuž byste došel, by tedy bylo: Jeden národ může vydělat jen to, co druhý ztratí.

— Tento axiom má za sebou autoritu Bacona a Montaigne.

— O to je smutnější, neboť se nakonec rovná tvrzení: pokrok je nemožný. Dva národy stejně jako dva lidé nemohou prosperovat vedle sebe.

— Zdá se, že to vyplývá ze zásady.

— A protože všichni lidé touží po bohatství, je třeba říct, že všichni touží – podle prozřetelnostního zákona – zruinovat své bližní.

— Není to křesťanství, je to politická ekonomie.

— Odporná. Ale pokračujme. Udělal jsem z vás absolutního krále. Ne proto, abyste uvažoval, ale abyste jednal. Nic neomezuje vaši moc. Co uděláte na základě této nauky: bohatství je peníze?

— Mé snahy směřují k tomu, abych v mém lidu neustále zvětšoval hromadu oběživa.

— Ale ve vaší říši nejsou doly. Jak to zařídíte? Co nařídíte?

— Nic nenařídím; zakážu. Zakážu pod trestem smrti vyvézt z země jediný tolar.

— A co když váš lid, který má peníze, má zároveň hlad?

— Nezáleží na tom. V soustavě, kterou uvažujeme, dovolit mu vyvézt tolary by znamenalo dovolit mu zchudnout.

— Takže vlastním přiznáním byste ho nutil, aby se řídil zásadou opačnou té, kterou se v obdobných okolnostech řídíte sám. Proč to?

— Bezpochyby proto, že můj vlastní hlad mne bodá, kdežto hlad lidu nebodá zákonodárce.

— Nuže, mohu vám říct, že by váš plán selhal a že neexistuje dohled dost bedlivý, aby zabránil tolarům – když má lid hlad – odejít ze země, jakmile obilí má svobodu vstoupit.

— V tom případě je tento plán, chybný či nikoli, neúčinný pro dobro i pro zlo, a nemusíme se jím dále zabývat.

— Zapomínáte, že jste zákonodárce. Nechá se zákonodárce zahnat tak málem, když dělá své pokusy na druhých? Kdyby selhal první dekret, nehledal byste jiný prostředek, jak dosáhnout svého cíle?

— Jakého cíle?

— Máte krátkou paměť; cíle zvětšit v mém lidu hromadu oběživa, které se předpokládá jako jediné a pravé bohatství.

— Ach, uvádíte mne zpátky; promiňte. Víte, o hudbě se říká: ne příliš mnoho; myslím, že to platí ještě víc o politické ekonomii. Ale jsem zase tady. Opravdu nevím, co si mám vymyslet…

— Pořádně hledejte. Nejprve vám připomenu, že váš první dekret řešil problém jen zápornou cestou. Zabránit tolarům odejít je sice bránění bohatství, aby neklesalo, ale ne jeho zvětšení.

— Ach, už jsem na stopě… to obilí svobodně vcházející… napadá mě skvělá myšlenka… Ano, ta oklika je důmyslná, prostředek neomylný, dosahuji cíle.

— Zase se vás zeptám: Jakého cíle?

— U všech čertů, zvětšit hromadu oběživa.

— A jak to prosím uděláte?

— Není pravda, že má-li hromada peněz pořád stoupat, první podmínkou je nikdy do ní nehrábnout?

— Dobře.

— A druhou, pořád do ní něco přidávat?

— Velmi dobře.

— Problém tedy bude řešen, záporně a kladně, jak říkají socialisté, když na jedné straně zabráním cizincům z ní čerpat a na druhé straně je donutím do ní nalévat.

— Čím dál lépe.

— A k tomu stačí dva prosté dekrety, v nichž oběživo nebude ani zmíněno. Jedním se zakáže mým poddaným cokoli nakupovat venku; druhým se jim nařídí hodně venku prodávat.

— Je to velmi dobře vymyšlený plán.

— Je nový? Půjdu si vyřídit patent.

— Nenamáhejte se; prvenství by vám bylo upřeno. Ale dejte si pozor na jednu věc.

— Jakou?

— Udělal jsem z vás všemocného krále. Chápu, že zabráníte svým poddaným kupovat cizí zboží. Stačí zakázat jeho vstup. Třicet nebo čtyřicet tisíc celníků to zařídí.

— Je to trochu drahé. Co na tom? Peníze jim dané neopouštějí zemi.

— Jistě, a to je v naší soustavě podstatné. Ale jak dosáhnete nuceného prodeje do ciziny?

— Povzbudím ho prémiemi, které zaplatím pěknými daněmi uloženými svému lidu.

— V tom případě vývozci, donuceni vlastním soupeřením, sníží své ceny o tutéž částku, a to je, jako byste cizincům daroval tyto prémie nebo tyto daně.

— Hlavní je, že peníze neopustí zemi.

— To je pravda. Toto odpovídá všemu; ale je-li váš systém tak výhodný, přijmou ho králové, vaši sousedé. Vydají totéž dekret; budou mít celníky a budou odrážet vaše produkty, aby ani u nich hromada peněz neklesala.

— Budu mít armádu a prolomím jejich zátarasy.

— Oni budou mít armádu a prolomí vaše.

— Vyzbrojím lodě, provedu výboje, získám kolonie a vytvořím svému lidu spotřebitele, kteří budou nuceni jíst naše obilí a pít naše víno[2].

— Ostatní králové udělají totéž. Budou vám upírat vaše dobytí, vaše kolonie, vaše spotřebitele. Hle, válka všude a svět v plamenech.

— Zvýším daně, celníky, loďstvo i armádu.

— Ostatní vás budou napodobovat.

— Zdvojnásobím úsilí.

— Udělají totéž. Zatím nic nedokazuje, že se vám podaří hodně prodat.

— Je to až příliš pravda. Ještě štěstí, když se obchodní snahy navzájem vyruší.

— Stejně jako vojenské snahy. A řekněte mi, nejsou snad tito celníci, tito vojáci, tyto lodě, tyto drtivé daně, toto neustálé napětí k nedosažitelnému výsledku, tento trvalý stav otevřené či skryté války s celým světem logickým a nutným důsledkem toho, že si zákonodárce vzal do hlavy tuto myšlenku (která, jak jste přiznal, není k užitku žádnému člověku jednajícímu sám za sebe): „Bohatství je oběživo; zvětšit oběživo znamená zvětšit bohatství"?

— Souhlasím. Buď je axiom pravdivý, a pak musí zákonodárce jednat tak, jak jsem řekl, i když je to všeobecná válka. Nebo je nepravdivý, a v tom případě se lidé rvou, aby se zruinovali.

— A pamatujte, že než jste se stal králem, tentýž axiom vás logicky dovedl k těmto zásadám: „Co jeden získá, druhý ztratí. Zisk jednoho je ztráta druhého," což znamená nenapravitelný protiklad mezi všemi lidmi.

— Je to až příliš jisté. Filosof nebo zákonodárce, ať uvažuji nebo jednám, vycházeje z této zásady – peníze jsou bohatství – dojdu vždy k tomuto závěru či výsledku: všeobecná válka. Dobře, že jste mi dřív než jsme to probrali, poukázal na její důsledky; jinak bych nikdy ne-

měl odvahu následovat vás až do konce ve vašem ekonomickém pojednání; neboť, abych vám to řekl na rovinu, nebaví to.

— Komu to říkáte? Právě na to jsem myslel, když jste mě slyšel bručet: Zlořečené peníze! Hořekoval jsem nad tím, že moji krajané nemají odvahu studovat to, co je pro ně tak důležité vědět.

— A přece jsou důsledky děsivé.

— Důsledky! Ukázal jsem vám jen jeden. Mohl bych vám ukázat ještě zhoubnější.

— Ježí se mi vlasy na hlavě! Jaké další pohromy mohla lidstvu způsobit tato záměna mezi penězi a bohatstvím?

— Trvalo by dlouho je vyjmenovat. Je to nauka s četnou generací. Její nejstarší syn, s nímž jsme se právě seznámili, se jmenuje *zákazový režim*; mladší syn *koloniální soustava*; třetí *nenávist ke kapitálu*; nejmladší *papírové peníze*.

— Jakže! I papírové peníze vycházejí z téhož omylu?

— Přímo. Když zákonodárci, poté co zruinovali lidi válkou a daní, setrvávají ve své představě, říkají si: „Trpí-li lid, je to proto, že nemá dost peněz. Musí se jich udělat." A protože není snadné rozmnožit vzácné kovy, zvláště když se vyčerpaly údajné zdroje zákazu, „vytvoříme umělé oběživo," dodávají, „nic není snazší, a každý občan ho bude mít plný měšec; všichni budou bohatí."

— Tento postup je skutečně rychlejší než ten druhý, a navíc nevede k zahraniční válce.

— Ne, ale k válce občanské.

— Jste velký pesimista. Pospěšte si tedy zabývat se otázkou zevrubně. Jsem docela překvapen, že si poprvé přeji vědět, zda peníze (nebo jejich znamení) jsou bohatstvím.

— Přiznáte jistě, že lidé neuspokojují bezprostředně žádnou ze svých potřeb tolary. Mají-li hlad, potřebují chléb; jsou-li nazí, oděv; jsou-li nemocní, léky; je-li jim zima, přístřeší, palivo; touží-li učit se,

knihy; chtějí-li se přemístit, dopravní prostředky, a tak dále. Bohatství země se pozná podle hojnosti a dobrého rozdělení všech těchto věcí.

Z toho musíte s radostí uznat, jak falešné je ono smutné pravidlo Baconovo: *Co jeden národ získá, druhý nutně ztratí*; pravidlo, které ještě žalostněji vyjadřuje Montaigne těmito slovy: *Zisk jednoho je ztráta druhého*. Když si Sem, Chám a Jáfet rozdělili obrovské samoty této země, jistěže každý z nich mohl stavět, osušovat, sít, sklízet, lépe se ubytovat, lépe se živit, lépe se oblékat, lépe se vzdělávat, zdokonalovat se, obohacovat se, jedním slovem zvyšovat své požitky, aniž by to nutně vedlo ke snížení obdobných požitků jeho bratří. Totéž platí o dvou národech.

— Jistě, dva národy, stejně jako dva lidé bez vzájemných vztahů, mohou tím, že budou pracovat víc a lépe, prosperovat vedle sebe, aniž by si škodili. Není to, co Montaigne a Bacon popírají. Oni jen říkají, že v obchodě, který se odehrává mezi dvěma národy nebo dvěma lidmi, jestli jeden získá, druhý musí ztratit. A to je samozřejmě; neboť směna sama nic nepřidává ke hromadě oněch užitečných věcí, o nichž jste mluvil – pokud po směně má jedna strana víc, musí druhá mít méně.

— Děláte si o směně představu velmi neúplnou, neúplnou až po falešnou. Je-li Sem v úrodné pláni pro obilí, Jáfet na stráni vhodné k pěstování vína, Chám na tučných pastvinách, může se stát, že dělba zaměstnání, zdaleka ne na škodu, zajistí prosperitu všem třem. Musí se to dokonce stát, neboť dělba práce zavedená směnou povede k růstu hromady obilí, vína a masa k rozdělení. Jak by mohlo být jinak, připustíte-li svobodu těchto obchodů? Jakmile by jeden ze tří bratrů zpozoroval, že – takříkajíc – sdružená práce ho ve srovnání s osamocenou prací staví do trvalé ztráty, směňovat by přestal. Směna s sebou nese nárok na naše uznání. Děje se, tedy je dobrá[3].

— Avšak Baconův axiom je pravdivý, jde-li o zlato a stříbro. Připustí-li se, že v daném okamžiku je ho ve světě dané množství, je zcela

jasné, že jeden měšec se nemůže naplnit, aniž by se jiný měšec vyprázdnil.

— A hlásá-li se, že zlato je bohatství, je závěr, že mezi lidmi dochází k přesunům jmění a nikdy k všeobecnému pokroku. Právě to jsem řekl na začátku. Spatřujete-li však naopak pravé bohatství v hojnosti užitečných věcí, které uspokojují naše potřeby a náš vkus, chápete jako možnou současnou prosperitu. Oběživo slouží jen k usnadnění přenesení oněch užitečných věcí z ruky do ruky, což se dá dělat stejně dobře uncí vzácného kovu, jako je zlato, librou kovu hojnějšího, jako je stříbro, nebo půlmetrákem kovu ještě hojnějšího, jako je měď. Podle toho, kdyby Francouzům bylo k dispozici dvojnásob všech těchto užitečných věcí, Francie by byla dvojnásob bohatší, i když množství oběživa zůstane stejné; ale tak by to nebylo, kdyby bylo dvojnásob oběživa a hromada užitečných věcí nerostla.

— Otázkou je, zda přítomnost většího počtu tolarů nemá právě za následek zvětšení hromady užitečných věcí.

— Jaký může být mezi těmito dvěma věcmi vztah? Potraviny, šaty, domy, palivo, to vše přichází z přírody a z práce, z práce více či méně zručně působící na přírodu více či méně štědrou.

— Zapomínáte na velkou sílu, kterou je směna. Jestli uznáte, že je to síla, a jestli jste souhlasil s tím, že ji tolary usnadňují, musíte uznat, že mají nepřímou produktivní moc.

— Avšak dodal jsem, že trocha vzácného kovu usnadňuje stejné množství obchodů jako velké množství hojného kovu, odkud plyne, že se národ neobohatí tím, že se *donutí* dávat užitečné věci, aby získal víc peněz.

— Takže podle vás poklady, které se nacházejí v Kalifornii, nezvětší bohatství světa?

— Nemyslím si, že by hodně přidávaly k požitkům a skutečným uspokojením lidstva jako celku. Pokud zlato Kalifornie jen nahradí ve světě to, které se ztrácí a ničí, může to mít svou užitečnost. Jestliže

však hromadu zvětšuje, znehodnotí ji. Hledači zlata budou bohatší, než by byli jinak. Ale ti, v jejichž rukou se nachází dnešní zlato v okamžiku znehodnocení, získají při stejné sumě méně uspokojení. Nevidím v tom růst, ale přesun pravého bohatství, jak jsem je definoval.

— Všechno to je velice subtilní. Ale budete mít velké potíže mi vysvětlit, že nejsem bohatší – jsou-li všechny ostatní věci stejné –, mám-li dva tolary, než mám-li jen jeden.

— Ani to neříkám.

— A co je pravda o mně, platí o mém sousedovi i o jeho sousedovi, a tak dále, od sousedka k sousedovi, až se objede celá země. Pokud tedy každý Francouz má víc tolarů, Francie je bohatší.

— A tady je váš omyl, běžný omyl spočívající v tom, že se vyvozuje *z jednoho na všechny* a ze zvláštního na obecné.

— Jakže! Není to z nejpřesvědčivějších závěrů? Co je pravda o každém, není pravda o všech? Co jsou *všichni*, ne-li *jednotliví* vyjmenovaní najednou? To by stejně platilo, že by *každý* Francouz najednou mohl povyrůst o palec, aniž by průměrná výška všech Francouzů byla větší.

— Úvaha je obratná, přiznávám, a právě proto je iluze, kterou skrývá, tak běžná. Prozkoumejme ji však.

Deset hráčů se sešlo v salonu. Pro usnadnění bylo zvykem, že si každý vzal deset žetonů, oproti nimž složil pod svícen sto franků, takže každý žeton odpovídal deseti frankům. Po hře se vyúčtovaly účty a hráči si vyzvedli ze svícnu tolikrát deset franků, kolik mohli předložit žetonů. Když to viděl jeden z nich, snad veliký počtář, ale chabý úvahář, řekl: „Pánové, neomylná zkušenost mě učí, že na konci hry jsem tím bohatší, čím více mám žetonů. Nepozorovali jste u sebe totéž? Takže co je pravda o mně, je pravda postupně o každém z vás, a *co je pravda o každém, je pravda o všech*. Byli bychom tedy všichni bohatší na konci hry, kdybychom všichni měli víc žetonů. Nuže, nic není snazší; stačí jich rozdat dvojnásob.” Tak se stalo. Ale když hra skončila

a došlo k vyúčtování, zjistilo se, že tisíc franků ve svícnu se jako zázrakem nerozmnožilo, jak všichni čekali. Musely se, jak se říká, rozdělit *poměrně*, a jediným dosaženým výsledkem (velmi chimérickým!) bylo: každý měl sice dvojnásob žetonů, ale každý žeton, místo aby odpovídal *deseti* frankům, odpovídal už jen *pěti*. Bylo pak dokonale konstatováno, že co je pravda o každém, není vždy pravda o všech.

— Myslím si: předpokládáte všeobecné zvětšení žetonů bez odpovídajícího zvětšení vkladu pod svícnem.

— A vy předpokládáte všeobecné zvětšení tolarů bez odpovídajícího zvětšení věcí, jejichž směnu tyto tolary usnadňují.

— Přirovnáváte tolary k žetonům?

— V jiných ohledech jistě ne; v tomto však ano – v úvaze, kterou mi stavíte do cesty a kterou jsem musel vyvrátit. Všimněte si jedné věci. Aby v zemi došlo k všeobecnému růstu tolarů, musí buď mít doly, nebo musí její obchod probíhat tak, že dává užitečné věci a dostává oběživo. *Kromě těchto dvou hypotéz* je všeobecný růst nemožný, tolary jen mění ruce, a v tom případě – i když je sice pravda, že každý jednotlivě posuzovaný je tím bohatší, čím více má tolarů – nelze z toho vyvodit tu generalizaci, kterou jste před chvílí dělal, neboť jeden tolar víc v jednom měšci nutně předpokládá jeden tolar méně v jiném. Je to jako ve vašem srovnání s průměrnou výškou. Kdyby každý z nás rostl jen na úkor druhého, bylo by sice pravda, že jednotlivě posuzován bude krásnější, bude-li mít štěstí, ale nikdy to nebude pravda o všech vzatých dohromady.

— Budiž. Ale ve dvou hypotézách, které jste zmínil, je růst skutečný, a souhlasíte, že mám pravdu.

— Do jisté míry.

Zlato a stříbro mají hodnotu. Aby je získali, lidé souhlasí dát užitečné věci, které mají také hodnotu. Jsou-li tedy v zemi doly a pokud tato země z nich vytěží dost zlata, aby si za ně koupila venku užitečnou věc, například lokomotivu, obohatí se o všechny požitky, které může loko-

motiva poskytnout, přesně jako kdyby ji byla sama vyrobila. Otázkou pro ni je, zda vynaložila víc úsilí v prvním postupu než v druhém. Kdyby toto zlato nevyvážela, znehodnocovalo by se a stalo by se cosi horšího než to, co vidíte v Kalifornii, neboť tam alespoň se vzácných kovů používá k nákupu užitečných věcí vyrobených jinde. Přesto riskují, že zemřou hlady na hromadách zlata. Co by to bylo, kdyby zákon vývoz zakázal?

Co se týká druhé hypotézy, zlata, které k nám přichází obchodem, je to výhoda nebo nevýhoda podle toho, zda ho země potřebuje víc nebo méně vzhledem k potřebě užitečných věcí, kterých se musí zbavit, aby zlato získala. O tom mají rozhodovat zainteresovaní, a ne zákon; neboť pokud zákon vychází z té zásady, že zlato je lepší než užitečné věci, nehledě na hodnotu, a pokud se mu podaří jednat v tomto směru účinně, směřuje k tomu, aby Francii proměnil v obrácenou Kalifornii, kde bude mnoho peněz na nákup a nic k nakupování. Je to stále systém, jehož symbolem je Midas.

— Zlato, které vchází, znamená *užitečnou věc*, která vychází, uznávám, a v tomto ohledu je zemi uspokojení ubráno. Ale není nahrazeno s výhodou? A kolika nových uspokojení bude toto zlato zdrojem, když koluje z ruky do ruky a vyvolává práci a průmysl, dokud nakonec zase nevyjde a nebude znamenat vstup nějaké užitečné věci?

— Teď jste u jádra otázky. Je pravda, že tolar je zásadou, která působí, aby se vyráběly všechny věci, jejichž směnu usnadňuje? Souhlasí se, že tolar o pěti francích *má cenu* jen pět franků; ale jsme vedeni k přesvědčení, že tato hodnota má zvláštní povahu; že se neničí jako jiné, nebo se ničí jen velmi pomalu; že se při každém přenosu takříkajíc obnovuje; a že nakonec tento tolar měl cenu tolikrát pět franků, kolik vykonal obchodů; že má sám o sobě hodnotu stejnou jako všechny věci, s nimiž se postupně směňoval; a tomu věří, protože se předpokládá, že bez tohoto tolaru by se tyto věci ani nevyrobily. Říká se: Bez něj by švec prodal o jeden pár bot méně; tudíž by u řezníka na-

koupil méně; řezník by chodil méně často k hokynáři, hokynář k lékaři, lékař k advokátovi, a tak dále.

— Zdá se mi to nesporné.

— Je přesně okamžik rozebrat pravou funkci oběživa, odhlédneme-li od dolů a dovozu.

Máte tolar. Co znamená ve vašich rukou? Je svědkem a důkazem, že jste v nějakou dobu vykonal práci, z níž, místo abyste ji užil sám, jste nechal mít prospěch společnost v osobě svého zákazníka. Tento tolar svědčí o tom, že jste prokázal společnosti nějakou *službu*, a mimoto vyjadřuje její hodnotu. Dále svědčí o tom, že jste od společnosti dosud nevzal rovnocennou *skutečnou* službu, jak bylo vaše právo. Aby vám umožnila ji uplatnit, kdy a jak chcete, dala vám společnost rukou vašeho zákazníka *stvrzenku*, *titul*, *bon republiky*, *žeton*, zkrátka *tolar*, který se od fiduciárních titulů liší jen tím, že nese svou hodnotu sám v sobě; a umíte-li číst očima ducha nápisy, které jsou na něm, přečtete jasně tato slova: „*Dejte doručiteli službu rovnocennou té, kterou prokázal společnosti; hodnota přijatá je stvrzena, dokázána a změřena tou, jež je ve mně*[4].“

Nyní mi tento tolar postoupíte. Buď bezplatně, nebo za úplatu. Dáte-li mi ho jako cenu za nějakou službu, hle, co z toho plyne: váš účet skutečných uspokojení se společností je vyrovnán, uzavřen. Prokázal jste jí službu za tolar, nyní jí tolar vracíte za službu; vy sám jste tedy vyrovnán. Pokud jde o mě, jsem přesně v postavení, v jakém jste byl před chvílí. Já teď předbíhám společnost o službu, kterou jsem jí ve vaší osobě právě prokázal. Já se stávám jejím věřitelem o hodnotu práce, kterou jsem vám předal a kterou jsem mohl věnovat sám sobě. Právě do mých rukou tedy musí přejít titul této pohledávky, svědek a důkaz společenského dluhu. Nemůžete říci, že jsem bohatší, neboť mám-li co dostat, je to proto, že jsem dal. Nemůžete především říci, že společnost je bohatší o jeden tolar, protože jeden z jejích členů má o jeden tolar víc, protože jiný ho má o jeden méně.

Pokud mi ten tolar postupujete bezplatně, pak je jisté, že já budu o to bohatší, ale vy budete o to chudší, a společenské jmění vzaté dohromady se nezmění; neboť toto jmění spočívá, jak jsem již řekl, ve skutečných službách, ve skutečných uspokojeních, v užitečných věcech. Byl jste věřitelem společnosti, přenesl jste na mě svá práva, a pro společnost, která je dlužna jedné služby, je lhostejné, dá-li ji vám nebo mně. Vyrovná se tím, že ji dá doručiteli titulu.

— Ale kdybychom všichni měli hodně tolarů, dostali bychom všichni od společnosti hodně služeb. Není to velmi příjemné?

— Zapomínáte, že v řádu, který jsem popsal a který je obrazem skutečnosti, čerpáme ze společenského středí služby jen proto, že jsme do něj něco vlili. Když se řekne *služba*, znamená to zároveň službu *přijatou* i *prokázanou*, neboť tyto dva výrazy se vzájemně předpokládají, takže musí vždy existovat rovnováha. Nemůžete si pomyslet, že by společnost dávala víc služeb, než přijímá, a přece právě to je ta chiméra, kterou se usiluje prostřednictvím rozmnožování tolarů, znehodnocování mincí, papírových peněz atd.

— Všechno to zní poměrně rozumně *v teorii*, ale v praxi, když vidím, jak se věci dějí, mi nejde z hlavy, že kdyby šťastným zázrakem počet tolarů najednou vzrostl tak, že by se každému z nás zdvojnásobila malá zásoba, všichni bychom se měli lépe; všichni bychom nakupovali víc a průmysl by dostal silné povzbuzení.

— Nakupovali víc! Ale co kupovat? Patrně užitečné předměty, věci schopné přinést účinná uspokojení, potraviny, látky, domy, knihy, obrazy. Museli byste tedy začít tím, že dokážete, že se všechny tyto věci plodí samy od sebe jen proto, že se v mincovně taví slitky spadlé z měsíce, nebo že se v Národní tiskárně rozběhne lis na assignáty; neboť nemůžete rozumně myslet, že zůstane-li množství obilí, sukna, lodí, klobouků, bot stejné, podíl každého může být větší, protože se všichni objevíme na trhu s větším množstvím franků, kovových nebo smyšlených. Vzpomeňte na naše hráče. Ve společenském řádu jsou

užitečné věci tím, co sami pracovníci kladou pod svícen, a tolary, které obíhají z ruky do ruky, jsou žetony. Rozmnožíte-li franky, aniž byste rozmnožili užitečné věci, výsledkem bude jen to, že na každou směnu bude potřeba víc franků, stejně jako hráči potřebovali víc žetonů na každou sázku. Důkaz máte v tom, co se děje se zlatem, stříbrem a mědí. Proč tatáž výměna vyžaduje víc mědi než stříbra, víc stříbra než zlata? Není to proto, že tyto kovy jsou po světě rozšířeny v různém poměru? Jaký máte důvod se domnívat, že kdyby se zlato najednou stalo stejně hojným jako stříbro, by nebylo potřeba stejně obého na nákup domu?

— Můžete mít pravdu, ale přál bych si, abyste neměl. Uprostřed utrpení, které nás obklopuje, tak krutého samo o sobě, tak nebezpečného v důsledcích, nacházel jsem útěchu v představě, že existuje snadný způsob, jak udělat všechny členy společnosti šťastnými.

— I kdyby zlato a stříbro byly bohatstvím, není ani tak snadné jejich hromadu v zemi bez dolů zvětšit.

— Ne, ale je snadné je nahradit něčím jiným. Souhlasím s vámi, že zlato a stříbro neposkytují příliš mnoho služeb jinak než jako nástroje směny. Totéž dělají papírové peníze, bankovka atd. Kdybychom tedy měli všichni hodně těch peněz, které tak snadno vytvoříme, mohli bychom všichni hodně kupovat, nic by nám nescházelo. Vaše krutá teorie rozptyluje naděje, iluze, chcete-li, jejichž princip je zajisté velmi filantropický.

— Ano, jako všechny plané úvahy o všeobecné blaženosti. Krajní snadnost prostředku, který vzýváte, stačí k prokázání jeho prázdnoty. Myslíte si, že kdyby stačilo tisknout bankovky, abychom všichni uspokojili své potřeby, své vkusy, svá přání, by lidstvo došlo až k dnešku, aniž by se k tomuto prostředku uchýlilo? Souhlasím s vámi, že objev je svůdný. Okamžitě by ze světa vyhnal nejen plenění v jeho tak žalostných podobách, ale samotnou práci, kromě práce lisu na assignáty. Zbývá pochopit, jak by assignáty kupovaly domy, které nikdo neposta-

vil, obilí, které nikdo neobdělal, látky, které si nikdo nedal práci utkat[5].

— Jedna věc v vaší argumentaci mě překvapuje. Podle vás samých, není-li zisk, není ani ztráta, když se rozmnožuje nástroj směny, jak to vidíme na příkladě vašich hráčů, kteří se z toho dostali jen s mírným zklamáním. Proč tedy odmítat kámen mudrců, který by nás konečně naučil tajemství, jak proměnit kameny ve zlato, a zatím i papírové peníze? Jste tak zarytý ve své logice, že odmítnete bezrizikový pokus? Jestliže se mýlíte, podle vašich četných protivníků připravujete národ o nesmírné dobrodiní. Jestliže je omyl na jejich straně, podle vás samých jde o pouhou zmařenou naději. Opatření, podle nich výborné, je podle vás neutrální. Nechte to tedy vyzkoušet, neboť nejhorší, co se může stát, není uskutečnění zla, nýbrž neuskutečnění dobra.

— Předně, zmařená naděje je už pro národ velké zlo. Dalším zlem je, když vláda ohlašuje osvobození od několika daní v důvěře v zdroj, který se musí neomylně vypařit. Nicméně vaše poznámka by měla sílu, kdyby se po emisi papírových peněz a jejich znehodnocení rovnováha hodnot ustavovala okamžitě, s dokonalou současností, u všech věcí a na všech místech území. Opatření by vyústilo, stejně jako v mém hracím salonu, ve všeobecnou mystifikaci, nad níž by nejlépe bylo zasmát se při vzájemných pohledech. Ale takhle věci neběží. Zkušenost to prokázala, a pokaždé, když despoti pozměňovali mince…

— Kdo navrhuje pozměňování mincí?

— Pro boha! Donutit lidi, aby přijímali v platbě papírky, které byly úředně pokřtěny *franky*, nebo je donutit přijímat jako pětigramovou minci stříbrnou minci, která váží jen dva a půl gramu, ale která byla úředně nazvána *franc*, je totéž, ne-li horší; a všechny argumenty, které se dají udělat ve prospěch assignátů, byly udělány ve prospěch zákonných padělaných mincí. Jistě, díváme-li se z pohledu, v němž jste byl před chvílí a v němž, jak se zdá, dosud jste, kdy se věřilo, že rozmnožit nástroj směny znamená rozmnožit samotné směny i směněné

věci, musel člověk v nejlepší víře myslet, že nejprostší prostředek je rozdělit tolary na poloviny a zákonně jim dát pojmenování a hodnotu celku. Nuže, v jednom i druhém případě je znehodnocení neodvratné. Myslím, že jsem vám řekl příčinu. Zbývá mi dokázat, že toto znehodnocení, které u papíru může jít až k nule, působí tak, že si postupně dělá hlupáky, mezi nimiž chudí, prostí lidé, dělníci a venkované zaujímají přední místo.

— Poslouchám; ale krátce. Dávka politické ekonomie je na jednou poněkud silná.

— Budiž. Shodli jsme se tedy v tomto bodě, že bohatství je souhrn užitečných věcí, které vyrábíme prací, nebo lépe řečeno výsledky všeho úsilí, které vynakládáme na uspokojování svých potřeb a svých vkusů. Tyto užitečné věci se směňují jedna za druhou podle vhodností těch, kdo je vlastní. Tyto obchody mají dvě formy: první se jmenuje *výměnný obchod*; při něm se prokazuje služba za okamžité přijetí rovnocenné služby. Takto by byly obchody krajně omezené. Aby se mohly rozmnožit, odehrávat v čase a prostoru, mezi neznámými osobami a v nekonečných zlomcích, bylo třeba zavést prostředníka: jsou to peníze. Dávají vzniknout *směně*, která není ničím jiným než složitým výměnným obchodem. Toto je třeba zpozorovat a pochopit. *Směna* se rozkládá na dva *výměnné obchody*, dva činitele, *prodej* a *nákup*, jejichž spojení je nutné k tomu, aby ji ustavilo. *Prodáte* službu za tolar, pak za tento tolar *koupíte* službu. Teprve pak je výměnný obchod úplný; teprve pak za vaším úsilím následuje skutečné uspokojení. Zjevně pracujete k uspokojování potřeb druhých jen proto, aby druzí pracovali k uspokojování potřeb vašich. Dokud máte v ruce jen tolar, který vám byl dán za vaši práci, jste jen schopen žádat práci jiné osoby. A teprve když to uděláte, bude ekonomický cyklus pro vás uzavřen, protože teprve pak získáte skutečným uspokojením pravou odměnu za svou námahu. Myšlenka *výměnného obchodu* znamená službu prokázanou

a službu přijatou. Proč by tomu nemělo být stejně i při směně, která je jen zdvojeným výměnným obchodem?

A tady jsou dvě poznámky: za prvé, je docela nepodstatné, že je ve světě hodně nebo málo oběživa. Je-li ho hodně, je ho hodně potřeba; je-li ho málo, je potřeba málo na každou transakci; to je vše. Druhá poznámka je tato: protože se mince vždy vrací při každé směně, nakonec se o nich začalo přemýšlet jako o *znaku* a *míře* směňovaných věcí.

— Popřete opět, že oběživo je *znakem* oněch užitečných věcí, o nichž mluvíte?

— Louis d'or není víc znakem pytle obilí, než pytel obilí je znakem louis d'oru.

— Co je špatného na tom, že se peníze pokládají za znak bohatství?

— Je to tato nevýhoda: věří se, že stačí znak zvětšit, aby se zvětšily označené věci, a pak se upadá do všech těch chybných opatření, která jste sám přijímal, když jsem vás učinil absolutním králem. Jde se dál. Stejně jako se ve stříbře spatřuje znak bohatství, spatřuje se také v papírových penězích znak stříbra, a vyvozuje se, že existuje velmi snadný a prostý způsob, jak všem lidem dopřát slastí jmění.

— Ale jistě nepůjdete tak daleko, abyste zpochybnil, že peníze nejsou *mírou* hodnot?

— Ba ano, jistě, půjdu tak daleko, neboť právě v tom leží iluze.

Vžilo se vztahovat hodnotu všech věcí k hodnotě oběživa. Říká se: tohle *stojí* 5, 10, 20 franků, jako se říká: tohle *váží* 5, 10, 20 gramů, tohle *měří* 5, 10, 20 metrů, tato země má 5, 10, 20 arů, atd. A z toho se vyvodilo, že peníze jsou *měřítkem hodnot*.

— Hrome, zdání tomu je.

— Ano, zdání, a na to si stěžuji, nikoli skutečnost. Měřítko délky, obsahu, váhy, plochy je *dohodnutá* a neměnná veličina. Jinak je tomu s hodnotou zlata a stříbra. Mění se stejně dobře jako hodnota obilí, vína, sukna, práce, a to z týchž příčin, neboť má týž zdroj a podléhá týmž zákonům. Zlato se dostává na náš dosah přesně stejně jako žele-

zo – prací horníků, zálohami kapitalistů, přispěním námořníků a obchodníků. Má cenu větší nebo menší podle toho, zda stojí víc nebo méně, aby bylo vyrobeno, zda je ho na trhu víc nebo méně, zda je po něm více nebo méně poptávky; jedním slovem, zlato podléhá, co se týká svých výkyvů, osudu všech lidských výrobků. Zde je však něco podivného, co způsobuje mnoho iluzí. Když se hodnota oběživa mění, jazyk přičítá změnu jiným výrobkům, s nimiž se směňuje. Tak předpokládám, že všechny okolnosti týkající se zlata zůstanou stejné a že úroda obilí bude zničena. Obilí stoupne; řekneme: hektolitr obilí, který *stál* 20 franků, *stojí* 30, a budeme mít pravdu, neboť se měnila opravdu hodnota obilí, a jazyk se zde shoduje s faktem. Avšak udělejme opačný předpoklad: předpokládejme, že všechny okolnosti týkající se obilí zůstanou stejné a že polovina veškerého zlata existujícího ve světě se potopí; tentokrát je to hodnota zlata, která stoupne. Zdálo by se, že bychom měli říct: Tento napoleon, který *stál* 20 franků, *stojí* 40. A víte, jak se vyjadřujeme? Jako by druhý člen srovnání poklesl, a říkáme: Obilí, které *stálo* 20 franků, stojí už jen 10.

— Vrací se to dokonale k témuž, co se týče výsledku.

— Pochybení; ale představte si všechny ty narušené chody a všechny ty podvody, které musí nastat ve směnách, když se hodnota prostředníka mění, aniž o tom jsme uvědomeni změnou pojmenování. Vydávají se zfalšované mince nebo bankovky, které nesou jméno *dvacet franků*, a toto jméno si zachovají během všech pozdějších znehodnocení. Hodnota se sníží o čtvrtinu, o polovinu, ale budou se stále nazývat *mince* nebo *bankovky dvaceti franků*. Zkušení lidé budou dbát na to, aby své výrobky vydávali jen za větší počet bankovek. Jinými slovy, budou žádat čtyřicet franků za to, co dříve prodávali za dvacet. Ale prostí lidé se dají chytit. Uplyne mnoho let, než bude přerod dokončen pro všechny hodnoty. Pod vlivem nevědomosti a *zvyku* zůstane deník nádeníka našich venkovských oblastí dlouho na *jednom franku*, zatímco prodejní cena všech spotřebních předmětů kolem něho stoupne.

Upadne do hrozné bídy, aniž by poznal její příčinu. Konečně, pane, protože si přejete, abych skončil, prosím vás na závěr, abyste věnoval veškerou pozornost tomuto podstatnému bodu. Jakmile jsou falešné peníze, ať mají jakoukoli podobu, uvedeny do oběhu, musí dojít k znehodnocení a projeví se všeobecným zdražením všeho, co lze prodat. Ale toto zdražení není okamžité a stejné u všech věcí. Chytří, překupníci, obchodníci se z toho dostávají docela dobře; neboť je jejich řemeslem pozorovat výkyvy cen, poznávat jejich příčinu a dokonce na nich spekulovat. Avšak drobní obchodníci, venkované, dělníci přijímají celý otřes. Bohatý na tom nezbohatne, chudý zchudne víc. Opatření tohoto druhu mají tedy za následek zvětšení vzdálenosti, která odděluje bohatství od bídy, ochromení společenských tendencí, které neustále sbližují lidi k téže úrovni, a trvá pak staletí, než trpící vrstvy znovu získají území, které ztratily na své cestě k *rovnosti postavení*.

— Sbohem, pane; opouštím vás, abych přemítal o pojednání, které jste si právě dopřál s takovou libostí.

— Jste už u konce svých sil? Já jsem sotva začal. Nemluvil jsem s vámi ještě o *nenávisti ke kapitálu*, o *bezplatném úvěru*; zhoubný cit, žalostný omyl, který se živí z téhož zdroje!

— Jakže! I toto děsivé povstání proletářů proti kapitalistům pochází z toho, že se zaměňují peníze s bohatstvím?

— Je plodem různých příčin. Bohužel někteří kapitalisté si přisvojili monopoly, výsady, které by stačily tento cit vysvětlit. Ale když se teoretikové demagogie pokusili ho ospravedlnit, systemizovat, dát mu zdání rozumného názoru a obrátit ho proti samé povaze kapitálu, uchýlili se k té falešné politické ekonomii, v jejímž základu se vždy znovu najde táž záměna. Řekli lidu: „Vezmi tolar, polož ho pod sklo; nech ho tam na rok; pak se jdi podívat, a přesvědčíš se, že neporodil ani deset grošů, ani pět grošů, ani zlomek groše. Peníze tedy neplodí úroky.“ Pak, nahrazujíce slovo *peníze* jeho údajným synonymem *kapitál*, udělali toto *ergo*: „Kapitál tedy neplodí úroky[6].“ Pak následovala

série důsledků: „Ten tedy, kdo půjčuje kapitál, nemá z něj nic brát; ten, kdo ti půjčí kapitál, tě tedy, bere-li z něj něco, okrádá; všichni kapitalisté jsou tedy zloději; bohatství tedy, které má sloužit zdarma těm, kdo si je půjčují, patří ve skutečnosti těm, komu nepatří; vlastnictví tedy není; vše tedy patří všem; tedy…"

— Toto je vážné, o to vážnější, že se mi tento sylogismus, přiznávám se vám, zdá obdivuhodně provázaný. Rád bych tuto otázku objasnil. Ale, běda! Nejsem už pánem své pozornosti. Cítím v hlavě zmatené bzučení slov *oběživo, peníze, služby, kapitál, úroky*; natolik, že se v tom opravdu nevyznám. Odložme rozhovor laskavě na jindy.

— Mezitím máte tento malý svazek s názvem *Kapitál a renta*. Snad rozptýlí některé vaše pochybnosti. Nahlédněte do něj, až se budete nudit.

— Abych se odnudil?

— Kdo ví! Hřebík vytlačí hřebík; nuda vytlačí jinou nudu; *similia similibus…*[7]

— Nerozhoduji, zda vidíte v pravém světle funkce oběživa a politickou ekonomii obecně. Ale z vašeho rozhovoru mi zůstává tohle: tyto otázky jsou nejvyšší důležitosti, neboť mír nebo válka, řád nebo anarchie, jednota nebo protichůdnost občanů jsou na konci řešení. Jak to, že se ve Francii zná tak málo věda, která se nás tak hluboce dotýká a jejíž rozšíření by mělo tak rozhodující vliv na osud lidstva? Nebylo by to tím, že ji stát nedává dost vyučovat?

— Ne přesně. Je to tím, že – aniž o tom ví – s nekonečnou péčí nasycuje všechny mozky předsudky a všechna srdce city, které jsou příznivé duchu anarchie, války a nenávisti. Takže když se objeví nauka řádu, míru a jednoty, marně má na své straně jasnost a pravdu – najde místo obsazené.

— Rozhodně jste strašný pesimista. Jaký zájem může mít stát na křivení myslí ve prospěch revolucí, občanských a cizích válek? V tom, co říkáte, je určitě přehánění.

— Posuďte sám. V době, kdy se naše duševní schopnosti začínají rozvíjet, ve věku, kdy jsou dojmy tak živé, kdy se duševní zvyky vytvářejí tak snadno; kdy bychom mohli vrhnout pohled na svou společnost a pochopit ji, zkrátka když dojdeme k sedmi nebo osmi letům, co dělá stát? Nasadí nám pásku přes oči, pomalu nás vyvede ze společenského prostředí, které nás obklopuje, aby nás vrhl s naším tak pohotovým duchem, s naším tak vnímavým srdcem do nitra římské společnosti. Drží nás tam deset let, všechen čas potřebný k tomu, aby dal našemu mozku nesmazatelný otisk. Nuže všimněte si, že římská společnost je přímým opakem toho, co je, nebo by měla být, naše společnost. Tam se žilo z války; zde bychom měli válku nenávidět. Tam nenáviděli práci; zde bychom měli z práce žít. Tam zakládali prostředky k živobytí na otroctví a plenění; zde na svobodném průmyslu. Římská společnost se zorganizovala v souladu se svou zásadou. Musela obdivovat to, co jí dávalo prosperitu. Musela nazývat ctnostmi to, co my zde nazýváme neřestmi. Její básníci, její historici museli vyvyšovat to, co my musíme opovrhovat. Dokonce i slova: *svoboda, řád, spravedlnost, lid, čest, vliv* atd., nemohla mít v Římě stejný význam jako mají, nebo by měla mít, v Paříži. Jak chcete, aby všechna ta mládež, která vychází z univerzitních nebo klášterních škol, která měla za katechismus Tita Livia a Quinta Curtia, nerozuměla svobodě jako Grakchové, ctnosti jako Cato, vlastenectví jako Caesar? Jak chcete, aby nebyla výtržnická a válečnická? Jak především chcete, aby se zajímala o mechanismus našeho společenského řádu? Myslíte si, že její duch je dobře připraven mu rozumět? Nevidíte, že by k tomu musela zbavit se svých dojmů a získat dojmy právě opačné?

— Co z toho vyvozujete?

— Hle: nejnaléhavější není, aby stát učil, nýbrž aby nechal učit. Všechny monopoly jsou odporné, ale nejhorší ze všech je monopol vyučování[8].

Poznámky překladatele

1. V originále zde Bastiat odkazuje na vlastní poznámku; v souboru označenou jako poznámka vydavatele, s odkazem na vlastní Bastiatovo pojednání *Kapitál a renta* z téhož roku, kde pojem bohatství rozvinul podrobněji.
2. Ironický odkaz na francouzský koloniální systém; Bastiat sem záměrně vkládá merkantilistickou logiku, aby pak ukázal, kam vede.
3. Poznámka vydavatele (Paillotet) v Œuvres complètes odkazuje k pozdějšímu Bastiatovu pojednání ve druhém dílu *Sofismů ekonomických*, kapitola o Robinsonovi a Pátkovi, kde Bastiat ukazuje tutéž myšlenku dialogicky.
4. Alegorie tolaru jako „společenské stvrzenky" rozvíjí Bastiatovu teorii peněz jako symbolu předběžně prokázané služby. Rozpracoval ji později v knize *Harmonie ekonomické* (1850).
5. Narážka na francouzské papírové assignáty z doby Francouzské revoluce (1789–1796), které vedly k hyperinflaci.
6. Narážka na slavnou polemiku Bastiata s Pierrem-Josephem Proudhonem o bezplatném úvěru, probíhající v letech 1849–1850 v třinácti otevřených dopisech. Souborně vyšly jako kniha *Bezplatnost úvěru* (*Gratuité du crédit*).
7. *Similia similibus* (latinsky): „podobné podobným"; narážka na homeopatickou zásadu.
8. Bastiat tuto myšlenku rozvíjí v pamfletu *Bakalaureát a socialismus* z téhož roku (zahrnutém částečně i do tohoto výboru).

Plenění a zákon

Spoliation et loi · 1850

Páni protekcionisté, pohovořme si chvíli umírněně a přátelsky.

Nechcete, aby politická ekonomie věřila v svobodný obchod a vyučovala jej.

Je to, jako byste říkali: „Nechceme, aby se politická ekonomie zabývala společností, směnou, hodnotou, právem, spravedlností, vlastnictvím. Uznáváme jen dvě zásady, útisk a plenění."

Jste schopni představit si politickou ekonomii bez společnosti? Společnost bez směn? Směnu bez vztahu ohodnocení mezi dvěma směňovanými předměty nebo dvěma směňovanými službami? Jste schopni představit si tento vztah, nazvaný *hodnota*, jinak než jako vyplývající ze *svobodného* souhlasu směnitelů? Můžete si představit, že jeden výrobek *má hodnotu* jiného, jestliže ve výměnném obchodě jedna ze stran *není svobodná*[1]? Jste schopni představit si svobodný souhlas obou stran bez svobody? Jste schopni představit si, že jedna ze smluvních stran je zbavena svobody, aniž by byla utlačována druhou? Jste schopni představit si směnu mezi utlačovatelem a utlačeným, aniž by rovnocennost služeb byla porušena, aniž by tedy došlo k zásahu do práva, spravedlnosti, vlastnictví?

Co tedy chcete? Řekněte to otevřeně.

Nechcete, aby směna byla svobodná!

Chcete tedy, aby svobodná nebyla?

Chcete tedy, aby probíhala pod vlivem útisku? Neboť kdyby neprobíhala pod vlivem útisku, probíhala by pod vlivem svobody, a to je právě to, co nechcete.

Přiznejte, že vám překáží právo, překáží spravedlnost; překáží vám vlastnictví, nikoli ovšem vaše, ale cizí. Těžko snášíte, že druzí svobodně nakládají se svým vlastnictvím (jediný způsob, jak být vlastníkem); chcete nakládat se svým… i s jejich.

A pak žádáte od ekonomů, aby tuto hromadu nesmyslů a zrůdností uspořádali v nauce; aby pro vaši potřebu vybudovali teorii plenění.

Ale to nikdy neudělají; neboť v jejich očích je plenění zásadou nenávisti a nepořádku, a nabývá-li zvlášť odpornou formu, pak především *zákonnou formu*[2]. Zde, pane Benoîte d'Azy, mluvím přímo k vám. Jste umírněný, nestranný, štědrý muž. Nelpíte ani na svých zájmech, ani na svém jmění; to prohlašujete neustále. Nedávno jste v Generální radě říkal: „Kdyby stačilo, aby se bohatí vzdali toho, co mají, aby lid byl bohatý, byli bychom všichni ochotni to udělat." (Ano! Ano! Je to pravda!) A včera v Národním shromáždění: „Kdybych věřil, že záleží na mně dát všem dělníkům práci, kterou potřebují, dal bych vše, co mám, abych uskutečnil toto dobrodiní…, bohužel nemožné."

Ačkoli vám marnost oběti působí živý zármutek, že ji nemůžete udělat, a že musíte říci jako Basil: „Peníze! Peníze! Opovrhuji jimi…, ale schovávám si je," – jistě, nikdo nebude pochybovat o tak hlasité, i když tak neplodné štědrosti. Je to ctnost, která se ráda halí do závoje stydlivosti, zvláště je-li čistě skrytá a záporná. Vy neztrácíte příležitost, abyste ji vystavoval na pohled celé Francii z vysoké tribuny v Lucemburku a ve sněmovně. Je to důkaz, že nemůžete zadržet její vzlety, i když zadržujete, s lítostí, její účinky.

Konec konců, toto vzdání se vašeho jmění vám nikdo nežádá, a připouštím, že by to společenský problém neřešilo.

Chtěl byste být štědrý a nemůžete to být s užitkem; dovoluji si od vás žádat, abyste byl spravedlivý. Ponechejte si své jmění, ale dovolte,

abych si i já ponechal své. Respektujte mé vlastnictví, jako já respektuji vaše. Je to z mé strany žádost příliš smělá?

Předpokládejme, že jsme v zemi, kde vládne svoboda směňovat, kde každý může nakládat se svou prací a svým vlastnictvím. — Vlasy vám vstávají hrůzou? Uklidněte se, je to jen hypotéza.

Jsme tedy stejně svobodní jeden i druhý. V zákoníku je sice zákon, ale tento zákon, veskrze nestranný a spravedlivý, naší svobodě daleko neškodí, zaručuje ji. Vstoupí v činnost jen tehdy, pokud se pokusíme uplatnit útisk, vy na mě nebo já na vás. Je veřejná síla, jsou soudci, četníci, ale ti jen vykonávají zákon.

Když je to tak, vy jste majitelem železáren a já kloboučníkem. Potřebuji železo, pro vlastní potřebu nebo pro svou výrobu. Přirozeně si kladu tuto otázku: „Jaký je pro mě způsob, jak získat železo, které potřebuji, s nejmenším možným množstvím práce?" S ohledem na své postavení a své znalosti zjistím, že pro mne je nejlepší dělat klobouky a dodat je Belgičanu, který mi dá za ně železo.

Ale vy jste majitelem železáren a říkáte si: „Já už toho darebu (jde o mě) donutím, aby přišel do mého krámu."

A tak si opásáte šavlí a pistolí, vyzbrojíte své četné služebníky, odebéřete se k hranicím, a tam, v okamžiku, kdy se chystám provést výměnný obchod, mi křičíte: „Stůj, nebo ti rozstřelím hlavu." – „Ale pane, potřebuji železo." – „Mám ho na prodej." – „Ale pane, máte ho příliš drahé." – „Mám k tomu své důvody." – „Ale pane, i já mám své důvody, proč dávám přednost levnějšímu železu." – „Nuže, mezi vašimi důvody a mými rozhodne tohle. Hoši, zacílit!"

Zkrátka zabráníte, aby belgické železo vešlo, a týmž úderem zabráníte, aby mé klobouky vyšly.

Za hypotézy, v níž se nacházíme, totiž v režimu svobody, nemůžete popřít, že toto je z vaší strany zjevný akt útisku a plenění.

Hned se tedy dovolám zákona, soudce, veřejné síly. Zasáhnou; budete souzen, odsouzen a spravedlivě potrestán.

Ale to všechno vám dá skvělý nápad.

Řeknete si: Byl jsem naivní, že jsem si dával tolik práce; cože! Vystavit se tomu, že zabiju nebo budu zabit! Cestovat! Rozhýbat své služebníky! Vynaložit obrovské náklady! Dát si charakter plenitele! Zasloužit si být zasažen spravedlností země! A to vše proto, abych přinutil bídného kloboučníka, aby přišel do mého krámu kupovat železo za mou cenu! Co kdybych si do svých zájmů vzal zákon, soudce a veřejnou sílu! Co kdybych přinutil je, aby na hranicích udělali ten odporný čin, který jsem já sám chtěl udělat!

Rozehřát touto svůdnou vyhlídkou, dáte se zvolit zákonodárcem a prohlasujete pro dekret pojatý takto:

Článek 1. Vybere se daň od všech (a jmenovitě od toho mého prokletého kloboučníka).

Článek 2. Z výnosu této daně se budou platit lidé, kteří budou dobře hlídat hranici, v zájmu majitelů železáren.

Článek 3. Budou dbát, aby nikdo nemohl směňovat s Belgičany klobouky nebo jiné zboží za železo.

Článek 4. Ministři, státní zástupci republiky, celníci, výběrčí a žalářníci jsou pověřeni, každý v tom, co se jeho týká, provedením tohoto zákona.

Souhlasím, pane, že v této formě by plenění bylo pro vás nekonečně příjemnější, výnosnější, méně nebezpečné než to, které jste zprvu vymyslel.

Souhlasím, že by pro vás mělo velmi příjemnou stránku. Jistě, mohl byste si v fousu smát, protože byste všechny náklady přenesl na má bedra.

Avšak tvrdím, že byste do společnosti vnesl zásadu zkázy, nemravnosti, nepořádku, nenávistí a neustálých revolucí; že byste otevřel dveře všem pokusům socialismu a komunismu[3].

Pokládáte bezpochyby mou hypotézu za velmi smělou. Nuže, obraťme ji proti mně. Souhlasím pro lásku k důkazu.

Jsem dělník; vy stále majitelem železáren.

Bylo by pro mě výhodné mít levně, ba i zdarma, pracovní nástroje. Vím však, že ve vašem skladu jsou sekery a pily. Takže, bez dalšího, vniknu k vám a dám si na to, co se mi hodí, ruku.

Vy, používaje práva na sebeobranu, nejprve odrazíte sílu silou; pak, vzývaje na pomoc zákon, soudce, veřejnou sílu, zařídíte, abych byl uvržen do vězení, a správně.

„Ach! Ach!" říkám si; „byl jsem v tom všem neohrabaný. Chce-li člověk užívat majetku jiných, musí jednat ne *proti* zákonu, ale *na základě* zákona, není-li hlupák." A tak, protože jste se stal protekcionistou, já se stávám socialistou. Protože jste si přisvojil právo na zisk, dovolávám se práva na práci nebo na pracovní nástroje.

Ostatně ve vězení jsem si přečetl Louise Blanka a znám zpaměti tuto nauku: „Co proletářům chybí, aby se osvobodili, jsou pracovní nástroje; funkcí vlády je jim je dodat." A ještě: „Jakmile se připustí, že člověk, aby byl opravdu svobodný, potřebuje *moc* uplatňovat a rozvíjet své schopnosti, plyne z toho, že společnost dluží každému ze svých členů vzdělání, bez něhož se lidský duch nemůže rozvinout, a pracovní nástroje, bez nichž se lidská činnost nemůže uplatnit. Nuže, zásahem koho dá společnost každému ze svých členů vhodné vzdělání a nutné pracovní nástroje, ne-li zásahem státu[4]?"

Takže i já, i kdyby to k tomu bylo potřeba, bych převrátil svou zemi vzhůru nohama, vylamuji dveře sněmovny. Pokřivuji zákon a nutím ho, aby ve prospěch můj a ne vaše náklady vykonal přesně ten čin, za nějž mě až dosud trestal.

Můj dekret je sestaven podle vašeho vzoru.

Článek 1. Vybere se daň ode všech občanů a zvláště od majitelů železáren.

Článek 2. Z výnosu této daně stát vyplatí ozbrojený sbor, který ponese název *bratrské četnictvo*.

Článek 3. Bratrští četníci vejdou do skladů seker, pil atd., zmocní se těchto nástrojů a rozdají je dělníkům, kteří si je přejí.

Díky tomuto obratnému uspořádání, vidíte, pane, že už nebudu mít rizika, náklady, odpornost, ani svědomí plenění. Stát bude krást pro mě, jak to dělá pro vás. Budeme vyrovnáni.

Zbývá vědět, jak by na tom byla francouzská společnost při uskutečnění mé druhé hypotézy, nebo přinejmenším jak je na tom při téměř úplném uskutečnění první.

Nechci zde pojednávat ekonomický pohled na otázku. Myslí se, že když žádáme svobodný obchod, jsme vedeni jen přáním ponechat práci a kapitálu možnost zaujmout jejich nejvýhodnější směr. To je omyl: tato úvaha je pro nás jen druhotná; co nás zraňuje, co nás trápí, co nás děsí na protekcionistickém režimu, je, že je popřením práva, spravedlnosti, vlastnictví; že obrací proti vlastnictví a spravedlnosti zákon, který je měl zaručit; že tím převrací a kazí podmínky existence společnosti. — A právě k této stránce otázky volám vaše nejvážnější úvahy.

Co je tedy zákon, nebo přinejmenším čím by měl být? Jaké je jeho rozumné a mravní poslání? Není to snad udržovat přesnou rovnováhu mezi všemi právy, všemi svobodami, všemi vlastnictvími? Není to snad nechat vládnout mezi všemi spravedlnost? Není to předcházet útisku a plenění, ať přicházejí odkudkoli, a potírat je?

A neděsíte se té nesmírné, radikální a žalostné inovace, která vstupuje do světa dnem, kdy je zákon pověřen vykonávat sám ten zločin, který měl za úkol trestat? Dnem, kdy se v zásadě i ve skutečnosti obrací proti svobodě a vlastnictví?

Běduje nad příznaky, které vykazuje moderní společnost; hořekujete nad nepořádkem, který vládne v institucích a myšlenkách. Není to však vaše zásada, která vše převrátila, myšlenky i instituce?

Jakže! Zákon už není útočištěm utlačeného, ale zbraní utlačovatele! Zákon už není záštitou, ale mečem! Zákon už nedrží ve svých vzneše-

ných rukou váhy, ale falešná závaží a falešné klíče! A chcete, aby společnost byla dobře uspořádaná!

Vaše zásada napsala na průčelí sněmovny tato slova: Kdokoli zde získá nějaký vliv, může zde získat svůj podíl na zákonném plenění.

A co se stalo? Všechny třídy se vrhly na dveře toho paláce, křičíce: Mně, mně podíl na plenění!

Po únorové revoluci, když bylo vyhlášeno všeobecné hlasovací právo, chvíli jsem doufal, že se jeho veliký hlas dá slyšet, aby řekl: „Žádné plenění pro nikoho, spravedlnost pro všechny." – A v tom byla pravá řešení společenského problému. Nestalo se tak; protekcionistická propaganda už po staletí příliš hluboko pokroutila city a myšlenky.

Ne, při svém vpádu do Národního shromáždění každá třída přišla, aby si tam na základě vaší zásady udělala ze zákona nástroj loupeže. Žádali jsme progresivní daň, bezplatný úvěr, právo na práci, právo na podporu, záruku úroků, minimální mzdu, bezplatné vzdělání, zálohy pro průmysl atd., atd.; zkrátka každý chtěl žít a rozvíjet se na úkor druhých.

A na jakou autoritu se tyto nároky odvolávaly? Na vaše precedenty. Jaké sofismata vzývaly? Ty, které šíříte po staletí. Stejně jako vy mluvili o *vyrovnávání pracovních podmínek*.

Stejně jako vy deklamovali proti *anarchické konkurenci*. Stejně jako vy posmívali se *laissez-faire*, to jest *svobodě*. Stejně jako vy říkali, že zákon se nemá omezit na to, aby byl spravedlivý, ale že musí přijít na pomoc kolísajícímu průmyslu, chránit slabého proti silnému, zajistit zisky jednotlivcům na úkor společenství atd., atd. Zkrátka socialismus přišel vybudovat, jak to vyjádřil pan Ch. Dupin, teorii plenění. Udělal to, co děláte vy, co chcete, aby s vámi a pro vás dělali profesoři politické ekonomie.

Marně jste zruční, páni restrikcionisté, marně mírníte tón, chlubíte se svou skrytou štědrostí, berete své protivníky na city, nezabráníte, aby logika byla logikou.

Nezabráníte panu Billaultovi, aby řekl zákonodárci: Udělujete milosti jedněm, musíte je udělit všem.

Nezabráníte panu Crémieuxovi, aby řekl zákonodárci: Obohacujete továrníky, musíte obohatit proletáře.

Nezabráníte panu Nadaudovi, aby řekl zákonodárci: Nemůžete odmítat dělat pro trpící vrstvy to, co děláte pro privilegované vrstvy.

Nezabráníte ani svému koryfejovi panu Mimerelovi, aby zákonodárci řekl: „Žádám pětadvacet tisíc prémií pro penzijní fondy dělníků," a aby rozvedl svůj návrh takto:

„Je to první takový příklad, který naše zákonodárství nabízí? Učiníte z toho zásadu, že stát může vše podporovat, otevírat na své náklady přednášky věd, dotovat krásná umění, platit důchody divadlům, dávat třídám už obdařeným jměním vyšší vzdělání, nejrůznější rozptýlení, požitky umění, odpočinek stáří, dávat to vše těm, kdo neznají strádání, nechat ty, kdo nemají nic, platit svůj podíl na těchto obětech, a odmítnout jim všechno, dokonce i životní nezbytnosti?..."

... „Pánové, naše francouzská společnost, naše mravy, naše zákony jsou tak udělány, že zásah státu, ať se zdá sebelítostivější, se objevuje všude a nic se nezdá stabilním, nic se nezdá trvalým, pokud se stát k tomu nepřizná rukou. Je to stát, kdo dělá porcelán ze Sèvres, gobelíny; je to stát, kdo pravidelně a na své náklady vystavuje výrobky našich umělců, našich manufaktur; je to stát, kdo odměňuje naše chovatele dobytka a naše provozovatele rybolovu. Stojí to hodně, všechno to; je to další daň, kterou všichni platí; všichni, slyšíte? A jaké přímé dobro z toho lid má? Jaké přímé dobro mu dávají vaše porcelány, vaše gobelíny, vaše výstavy? Tu zásadu bránit tomu, co nazýváte stavem rozmachu, lze pochopit, i když jste ještě včera hlasovali o prémiích pro len; lze ji pochopit, ale pod podmínkou, že se bere ohled na dobu; především pod podmínkou, že se prokáže nestrannost. Pokud je pravda, že se všemi prostředky, které jsem právě uvedl, stát až dosud vypadal, že vychází přímo vstříc potřebám zámožných tříd více než tříd méně ob-

dařených, *musí tento zdán zmizet*. Bude to zavřením našich gobelínových manufaktur, zrušením našich výstav? Zajisté ne; nýbrž *tím, že se v tomto rozdělování dobrodiní udělá přímý díl pro chudé*[5]."

V tomto dlouhém výčtu milostí přiznaných některým na úkor všech lze pozorovat krajní opatrnost, s níž pan Mimerel ponechal ve stínu celní milosti, i když jsou tím nejzjevnějším projevem zákonného plenění. Všichni řečníci, kteří ho podpořili nebo mu odporovali, se uložili tutéž zdrženlivost. Je to velmi obratné! Snad doufají, že *udělajíce díl pro chudé v tomto rozdělování dobrodiní*, zachrání velkou nespravedlnost, z níž mají prospěch, ale o níž nemluví.

Dělají si iluze. Myslí si snad, že poté, co uskutečnili částečné plenění zřízením cel, jiné třídy nebudou chtít jinými zřízeními uskutečnit všeobecné plenění?

Vím, že máte vždy pohotově sofisma; říkáte: „Milosti, které nám zákon přiznává, nejsou pro průmyslníka, nýbrž pro průmysl. Zisky, které nám umožňuje brát na úkor spotřebitelů, jsou v našich rukou jen uloženy jako záloha[6]."

„Obohacují nás, to je pravda, ale naše bohatství nám umožňuje vydávat víc, rozšiřovat naše podniky, a dopadá jako plodná rosa na dělnickou vrstvu."

Takový je váš jazyk; a co já lituji, je, že vaše bídná sofismata pokřivila veřejného ducha dost na to, aby se jich dnes dovolávali ve prospěch všech postupů zákonného plenění. Trpící vrstvy také říkají: Nechte nás zákonem brát cizí majetek. Budeme mít víc blahobytu; nakoupíme víc obilí, víc masa, víc sukna, víc železa, a to, co jsme získali daní, se vrátí blahodárným deštěm kapitalistům a vlastníkům.

Avšak, jak jsem již řekl, dnes nediskutuji o ekonomických důsledcích zákonného plenění. Až budou páni protekcionisté chtít, zjistí, že jsem ochoten prozkoumat *sofisma odražených vln*[7], které ostatně lze vzývat pro všechny druhy krádeží a podvodů.

Omezme se na politické a mravní účinky směny zákonně zbavené svobody.

Říkám: nadešel čas konečně vědět, co je zákon, čím musí být.

Pokud ze zákona uděláte pro všechny občany palladium svobody a vlastnictví, pokud nebude ničím jiným než organizací individuálního práva na sebeobranu, založíte na spravedlnosti vládu rozumnou, prostou, úspornou, všem srozumitelnou, všemi milovanou, všem užitečnou, všemi podporovanou, s odpovědností přesně definovanou a velmi omezenou, obdařenou neotřesitelnou pevností.

Pokud naopak uděláte ze zákona, v zájmu jednotlivců nebo tříd, nástroj plenění, všichni nejprve budou chtít zákon dělat, pak všichni budou chtít dělat ho ve svůj prospěch. Vznikne tlačenice u dveří sněmovny, uvnitř zuřivý boj, anarchie v myslích, ztroskotání vší mravnosti, násilí v orgánech zájmů, žhavé volební boje, obvinění, pomluvy, žárlivosti, nevyhladitelné nenávisti, veřejná síla postavená do služeb nespravedlivé lačnosti místo aby ji krotila, představa pravdy a lži vymazána ze všech myslí, jako je představa spravedlnosti a bezpráví vymazána ze všech svědomí, vláda odpovědná za všechny existence a prohýbající se pod tíhou takové odpovědnosti, politické křeče, revoluce bez východu, trosky, na nichž budou zkoušet všechny formy socialismu a komunismu: takové jsou pohromy, které nemůže nevyvolat pokřivení zákona.

Takové jsou tedy, páni zastánci zákazů dovozu, pohromy, k nimž jste otevřeli dveře, používajíce zákon k zadušení svobody směny, to jest k zadušení práva vlastnit. Neděklamujte proti socialismu, vy ho děláte. Neděklamujte proti komunismu, vy ho děláte. A nyní nás, ekonomy, žádáte, abychom vám udělali teorii, která vám dá za pravdu a ospravedlní vás! Hrome! Udělejte si ji sami[8].

Poznámky překladatele

1. Poznámka vydavatele originálu (Paillotet) v Œuvres complètes zde upozorňuje, že Bastiat termínem „volnost" (*liberté*) rozumí nepřítomnost donucení, nikoli politické svobody.
2. Poznámka vydavatele originálu: Odkazuje na Bastiatovo celoživotní dílo *Zákon*, které vyšlo jen o několik týdnů později ve stejném roce 1850.
3. Benoît d'Azy (1796–1880), konzervativní poslanec, zastánce protekcionismu a vlivný průmyslník; jeden z hlavních mluvčí „pravice tříd" po roce 1848.
4. Citát z knihy Louise Blanka *Organizace práce* (*L'Organisation du travail*, 1839, několikrát přepracovaná).
5. Pierre-Antoine Mimerel (1786–1872), textilní průmyslník ze Severu, vůdce protekcionistické lobby zvané „Mimerelův výbor". Jeho návrh podpořit penzijní fondy dělníků prémiemi vyvolal roku 1850 kontroverzi.
6. Narážka na obvyklý sofismat protekcionistů („zisky se vrátí lidu formou mezd"), který Bastiat vyvrací ve svých *Ekonomických sofismách*.
7. *Sophisme des ricochets* („sofisma odražených vln") – Bastiatův termín pro protekcionistické tvrzení, že vysoké zisky jedné průmyslové větve nepřímo zvyšují blahobyt celé společnosti. Vyvrácení v Sofismech, 1. serie.
8. Poznámka vydavatele originálu: Pozdější Bastiatovy spisy – zejména *Zákon* z téhož roku 1850 – důkladně rozvíjejí argumentaci tohoto krátkého textu.

Ekonom panu Lamartineovi

Un économiste à M. de Lamartine · 1845

EKONOM PANU LAMARTINEOVI.

PŘI PŘÍLEŽITOSTI JEHO POJEDNÁNÍ NAZVANÉHO: *O PRÁVU NA PRÁCI*.

Pane,

Výjimečný talent, jímž vás obdařila příroda, talent, který ještě zvyšuje bezúhonná pověst, poté co z vás učinil terč všech stran, vás označil za naději všech nauk. Vaše napůl zahalená stanoviska nechávala každé škole naději, že vás získá. Katolicismus, novokřesťanství, svoboda, a dokonce i ty moderní zvláštnosti, které se jmenují saintsimonismus, fourierismus, komunismus, počítaly s vámi, doufaly ve vás. Systém shrnutý slovem *nucená centralizace*, ten, který se vyjadřuje slovem *volná konkurence*, teorie, která chce vnutit práci, schopnostem, kapitálům *umělou organizaci*, i ta, která nevidí lepší organizaci společenských sil než jejich *přirozenou tíži*, jedním slovem všechny školy si vás přály za spojence a přijaly by vás za vůdce.

Neboť není žádná, jejímž nejmocnějším vykladačem byste nebyl býval. Co potřebuje myšlenka, která v sobě nese prvek vítězství, pravdu? Být poznána, být pochopena, být zpopularizována; a k tomu potřebuje úderné výrazy, zářivé formule, které náhlou jasností probudí ve všech srdcích vrozenou sympatii k pravdě a spravedlnosti, kterou tam vložila štědrost prozřetelnosti. Proto by lidé námahy, bdění a studia byli

svěřili vašemu slovu práci let a staletí, pátrání vědy, úpravy zkušenosti, zkrátka celý duchovní pohyb své školy, abyste jej odhalil světu. Tím šťastným spojením silných myšlenek a živých obrazů, jehož tajemství vlastníte vy jediný, tou nebývalou výsadou, která byla propůjčena jen vám, pronikat logiku do poezie a poezii do logiky, byl byste přinutil pravdu zazářit v pracovně učence, v dílně umělce, v salónu a budoáru, v paláci a chatě; byl byste jí proklestil cestu ke kazatelně a tribuně.

I já, pane, protože mám v duchu úplné přesvědčení, protože nosím v srdci neotřesitelnou víru, kolikrát jsem k vám obrátil svůj pohled! Kolikrát jsem se ptal slov sletělých z vašich rtů, textů uniklých z vašeho pera, zda mi konečně nenesou tajemství vašich názorů, zda neskrývají váš vágní a tajemný symbol! Neboť rozuměje, nebo přinejmenším upřímně věře, že rozumím mechanismu společenských sil, říkal jsem si: „Toto světlo není nic, dokud je pod kbelcem; a vyjde ven jen mocným hlasem muže schopného sloučit ve své řeči dialektiku metafyzika, zkušenost státníka, výmluvnost tribuna, horlivou lásku křesťana a lahodný tón básníka."

Konečně jste se vyjádřil. Avšak, běda! Očekávání ekonomických škol bylo zklamáno. Uznáváte jen dvě a prohlašujete, že nepatříte ani k jedné. Takové je úskalí génia. Pohrdá již prozkoumanými cestami a pokladem poznání nahromaděným staletími. Hledá svůj poklad sám v sobě; chce si proklestit vlastní cestu.

Jak vy říkáte, jsou v politické ekonomii dvě školy. Dovolte, abych je charakterizoval, abychom pak mohli posoudit hořkou kritiku, kterou nevysvětlitelným rozporem adresujete té, jejíž zásadu nakonec přijímáte, a nadšené chvály, kterými jiným stejně nevysvětlitelným rozporem obsypáváte tu, jejíž plané a převratné teorie odmítáte.

První postupuje vědecky. Zjišťuje, studuje, seskupuje a třídí fakta a jevy, hledá jejich vztahy příčiny a účinku; a ze souboru svých pozorování vyvozuje *obecné a prozřetelnostní zákony*, podle nichž lidé prospívají nebo zanikají. Myslí si, že působení vědy jako vědy na lidský

rod se omezuje na vyložení a rozšíření těchto *zákonů*, aby každý věděl, jaká odměna je spojena s jejich dodržováním a jaký trest následuje jejich porušení; a v ostatním se spoléhá na lidské srdce, dobře vědouc, že nevyhnutelně touží po jednom a má nevyhnutelný odpor k druhému; a protože tato dvojí pohnutka, touha po dobru, hrůza před zlem, je nejmocnější silou, která vrací člověka pod vládu společenských zákonů, odmítá jako pohromu zásah svévolných sil, které směřují změnit přirozené spravedlivé rozdělování slastí a bolestí. Odtud ten slavný axiom: „*Laissez faire, laissez passer*[2]," proti němuž projevujete tolik rozhořčení, – který však není ničím jiným než servilní obměnou slova *svoboda*, které vepisujete na svůj prapor jako zásadu své nauky.

Druhá škola, nebo spíše druhá metoda, která zrodila a musela zrodit bezpočet sekt, postupuje *obrazností*. Společnost pro ni není předmětem pozorování, nýbrž předmětem experimentů; není *živým tělem*, jehož orgány je třeba studovat, nýbrž *netečnou hmotou*, kterou zákonodárce podrobuje umělému uspořádání. Tato škola nepředpokládá, že by společenské tělo bylo podrobeno prozřetelnostním zákonům; chce mu vnutit zákony svého vymyšlení. Platonova *Ústava*, Moreova *Utopie*, Harringtonova *Oceánie*, Fénelonův *Salent*, protekcionistický režim, saintsimonismus, fourierismus, owenismus a tisíce dalších podivných kombinací, občas zrealizovaných pro neštěstí lidského rodu, většinou však pouze snových k pokrmu dětí s bílými vlasy – takové jsou některé z nekonečných projevů této školy.

Analytická metoda musela nutně vést k jednotě nauky, neboť není důvodu, aby stejná fakta neskýtala stejné pohledy všem pozorovatelům. Proto, s výjimkou několika lehkých nuancí, které zpřesněná pozorování stále více odstraňují, sjednotila kolem téže víry Smithe, Ricarda, Malthuse, Milla, Jeffersona, Benthama, Seniora, Cobdena, Thompsona, Huskissona, Peela, Destutta de Tracy, Saye, Comta, Dunoyera, Droze a mnoho dalších slavných mužů, jejichž život neprošel v uspořádávání vlastní vymyšlené společnosti s vlastními vymyšlenými

lidmi, nýbrž ve studiu lidí a věcí a jejich vzájemného působení, aby poznali a formulovali zákony, kterým se Bohu zalíbilo podřídit společnost.

Vynalézavá metoda musela nutně přivést k anarchii myslí, neboť je nekonečno proti jedné, že nekonečný počet snílků nebude snít tentýž sen. Vidíme také, že aby se cítili pohodlně ve svém imaginárním světě, jeden z něj vyhnal vlastnictví, druhý dědičnost, tento rodinu, onen svobodu; vida tyto, kteří nedbají zákona populace, vida ony, kteří odhlížejí od zásady lidské solidarity, neboť bylo třeba uvést do pohybu chimérické bytosti, aby se vytvořila chimérická společnost.

Tak první *pozoruje přirozené uspořádání* věcí a jejím závěrem je *svoboda*[3]. Druhá *uspořádává* umělou společnost a jejím východiskem je *donucení*. Proto, a pro stručnost, nazvu první *školou ekonomickou* nebo *liberální* a druhou *školou svévolnou*.

Podívejme se nyní na soud, který vynášíte o těchto dvou naukách:

> „V politické ekonomii jsou dvě školy: škola anglická a materialistická (to je *liberální* škola, kterou chcete v těchto řádcích popsat), která nakládá s lidmi jako s netečnými veličinami; která mluví v číslech ze strachu, aby se do jejích systémů nevloudil cit nebo myšlenka; která dělá z průmyslové společnosti jakousi netečnou aritmetiku a bezcitný mechanismus, kde lidstvo je jen akciovou společností, kde pracovníci jsou jen kolečky, která se mají opotřebovat a utratit za co nejnižší cenu, kde vše se řeší ztrátou nebo ziskem na konci sloupce čísel, aniž by se bral ohled na to, že tyto veličiny jsou lidé, že tato kolečka jsou rozumy, že tato čísla jsou život, mravnost, pot, tělo a duše milionů bytostí nám podobných a stvořených Bohem pro táž osudová určení. Je to tato škola, která vládne ve Francii od importu ekonomické vědy zrozené v Anglii. Je to ta, která psala, přednášela a dosud vládla, kromě několika velkých výjimek; je to ta, která zakázala almužnu, obvinila žebrotu, aniž by se postarala o žebráky, odsoudila nemocnice, odsoudila útulky, zesměšnila milosrdenství, postavila bídu mimo zákon,

prokleřla přemíru obyvatelstva, zakázala sňatky, radila sterilitě, zavřela věže nalezinců, a která, vydávajíc vše bez slitování a bez nitra konkurenci, té prozřetelnosti sobectví, řekla proletářům: ‚Pracujte. – Ale my práci nenacházíme. – Nuže, zemřete! Jestliže nic nepřinášíte, nemáte právo žít; společnost je dobře uzavřený účet.'

Je i jiná škola, která se zrodila ve Francii v posledních letech z utrpení proletáře, z egoismu výrobce, z tvrdosti kapitalisty, z neklidu doby, ze vzpomínek na Konvent, z nitra filantropie a předjímavých snů o době zcela ideální. Je to ta, která prorokujíc masám příchod průmyslového Krista (Fourier), volá je k náboženství sdružování, nahrazuje tuto zásadu sdružování prací všechny ostatní zásady, všechny ostatní pudy, všechny ostatní city, jimiž Bůh prohnětl lidskou přirozenost, věří, že našla prostředek, jak uspořádat práci, aniž by převrátila svobodné vztahy výrobce a spotřebitele, jak znásilnit kapitál, aniž by jej zničila, jak regulovat mzdy a rozdělovat je libovolně s neomylností a dokonalou spravedlností Boha. Tato škola, která počítá mezi své mistry a své stoupence tolik mužů světla a víry, nese v sobě dva veliké poklady: zásadu, sdružování; ctnost, milosrdenství mas. Zdá se nám však, že svou zásadu dovádí k výstřednosti a ctnost k chiméře. Fourierismus je zatím vznešeným přepínáním naděje. – Nepatříme ani k jedné, ani k druhé z těchto škol. Myslíme, že jsou obě ve lži. Jedné však chybí duše, druhé *jen* míra v nadšení pro dobro. Děláme mezi nimi tento rozdíl, jaký je mezi krutostí a iluzí, a pro řešení otázky mezd si od první vypůjčujeme světlo výpočtů, od druhé teplo milosrdenství."

Nebudu se zdržovat u mlhavých a falešných výrazů, u uspěchaných tvrzení, která se v tomto odstavci hemží, kde se zdá, že vaše pero zvládlo vás spíše než vy pero. Kde jste viděl, že by ekonomové nakládali s lidmi jako s *netečnými veličinami*, oni, kteří právě ve svobodě jejich jednání vidí harmonii společenského světa? Kde jste viděl, že tato škola vládne ve Francii, když nemá – alespoň otevřeně přiznaného – ani

jednoho zástupce v ministerstvu nebo parlamentu? Co je to za opovržení k číslům, výpočtům, aritmetice, jako by čísla sloužila k něčemu jinému než ke konstatování výsledků, a jako by se dobro a zlo dalo ocenit jinak než pomocí zjištěných výsledků? Jakou vědeckou hodnotu lze přiznat vašemu rozhořčení proti *tvrdosti kapitalisty*, proti *egoismu výrobce* jako takovým, jako by průmyslové služby a kapitály mohly uniknout, víc než mzdy, zákonům nabídky a poptávky, které je řídí, aby se podrobily zákonům citu a filantropie?

Avšak cítím potřebu se vší silou protestovat proti odporným obviněním, kterými zatěžujete hlavy všech těch slavných učenců, jejichž ctěná jména jsem před chvílí uváděl. Ne, potomstvo váš rozsudek nepotvrdí. Nebude klást mezi Smithe a Fouriera, mezi Saye a Enfantina, propast, která odděluje *krutost* od pouhé *iluze*, jak to děláte vy. Nebude souhlasit, že jediným proviněním Fouriera bylo „dovést velkou zásadu k výstřednosti a velkou ctnost k chiméře". Nebude vidět ve *směšení* pohlaví *vznešené přepínání naděje*. Nebude věřit, že společenská věda vděčí fourierismu za tyto tři velké *inovace*: „víru v nekonečné zlepšování lidského rodu, zásadu sdružování a milosrdenství mas"; – protože zdokonalitelnost člověka, důsledek jeho rozumové zásady, byla uznána dlouho před Fourierem; – protože sdružování je stejně staré jako rodina; – protože milosrdenství mas, jakkoli ho chceme pokládat, teoreticky nebo prakticky, u jednotlivce nebo ve společnosti, bylo formálně vyhlášeno křesťanstvím a všude uváděno v chod, přinejmenším do jisté míry. Avšak potomstvo se bude divit, že přisuzujete tak vysoké místo, že obětujete tolik kadidla škole, kterou současně hanite těmito výmluvnými slovy: Je to klášter, kde „matka je jen těhotná žena, otec je muž, který plodí, a dítě je výrobkem obou pohlaví."

Co však vyčítáte ekonomům? Jsou to snad někdy pouštní formy, do nichž oděli své myšlenky? To je literární kritika. V tom případě jste měl uznat služby, které vědě prokázali, a omezit se na obvinění, že jsou chladnými spisovateli. I na tomto poli by se dalo odpovědět, že

má-li přísný a přesný jazyk vědy tu nevýhodu, že nedostatečně urychluje její šíření, pak teplý a obrazný styl básníka, přenesený do didaktické oblasti, má mnohem závažnější nevýhodu, že často svádí čtenáře poté, co svedl spisovatele. Vy však neútočíte na formu, útočíte na myšlenku, a dokonce na úmysl.

Myšlenku! Jak ji však obviňovat? Může být klidně falešná; nemůže však být hanebná, neboť se shrnuje takto: „*Je víc harmonie v božských zákonech než v lidských kombinacích.*" Je vám dovoleno říct jako Alfons: „Tyto zákony by byly lepší, kdybych byl byl pozván do Božích porad." Ale ne, nevedete tento bezbožný jazyk. Taková rouhání necháváte utopistům. Vy sám přijímáte přesně tu nauku, jejíž hlasatele se snažíte zahanbit, a v celém vašem spise, s výjimkou několika zvláštních stanovisek, o nichž budu mluvit za chvíli, vládne velká zásada svobody, která z vaší strany předpokládá uznání harmonie božských zákonů, neboť by bylo dětinské přistupovat ke svobodě ne proto, že je pravou podmínkou řádu a společenského štěstí, nýbrž z platonické lásky ke svobodě samotné, odhlédnuvše od výsledků, které je její povahou plodit.

Úmysl! Jaká zvrácenost se dá postřehnout v úmyslu těch, kdo se omezují na to, aby svévoli řekli: „Rovnováha společenských sil se ustavuje sama; nedotýkejte se jí"?

Aby se dalo dojít až k úmyslům ekonomů, bylo by třeba dokázat tři věci:

1. Že volná hra prozřetelnostních společenských sil je lidstvu zhoubná;
2. Že je možné paralyzovat její působení nahrazením svévolných sil;
3. Že ekonomové je odmítají s dokonalou znalostí jejich údajné převahy nad těmi prvními.

Mimo tyto tři důkazy by vaše útoky, kdybyste si myslel, že je máte vést až k úmyslu spisovatelů, o nichž mluvím, nebyly ani ospravedlněné,

ani ospravedlnitelné.

Avšak nikdy neuvěřím, že vy, jehož cti a poctivosti nikdo nepodezírá, byste chtěl zpochybnit i mravnost slavných učenců, kteří vám předcházeli v povolání, kteří vám odkázali své nauky a které lidstvo rozhřešilo předem úctou a respektem, jímž obklopuje jejich památku.

Je ostatně v tom, co se vám líbí nazývat anglickou školou – jako by věda, která se omezuje na popisování faktů a jejich řetězce, mohla být spíše z jedné země než z druhé, jako by mohla být ruská geometrie, holandská mechanika, španělská anatomie a francouzská či anglická ekonomie –; je, pravím, v této škole někdo, kdo by jako *prohibicionisté* hlásal své nauky, aby zmátl mysli a profitoval z vědomě a dobrovolně rozšířeného obecného omylu? Ne, nemůžete uvést ani jediného. Žádná filozofická sekta možná nenabídla podívanou tolika důstojnosti, umírněnosti, oddanosti veřejnému dobru; a chcete-li o tom přemýšlet, pochopíte, že tomu tak muselo být.

V osmnáctém století, když astronomie ještě nebyla v místě, kam dospěla v naší době, byl pozorován jakýsi odchyl v chodu planet. Zjistilo se, že některé se přibližují, jiné vzdalují od středu pohybu; a dospělo se k ukvapenému závěru, že první se noří stále hlouběji do ledových hlubin prostoru, zatímco druhé budou pohlceny do rozžhavené hmoty slunce. Přišel Laplace, podrobil tyto údajné odchyly výpočtu a dokázal, že vzdalují-li se planety od své dráhy, síla, která je volá zpět, vzrůstá v poměru k tomuto vzdálení samému: „Všemocností matematické formule," říká pan Arago, „hmotný svět byl znovu upevněn na svých základech." Myslí si někdo, že ten, kdo objevil a změřil tuto krásnou harmonii, by dobrovolně svolil, v osobním zájmu, narušit tyto obdivuhodné zákony tíže?

Ekonomie společností měla také své Laplace. Jsou-li společenské otřesy, zjistili i oni existenci prozřetelnostních sil, které všechno vracejí do rovnováhy, a shledali, že tyto nápravné síly se rozměřují podle sil rušivých, protože z nich pocházejí. Uneseni obdivem před touto

harmonií mravního světa, museli zahořet pro božské dílo a odporovat víc než jiní lidé všemu, co ho může narušit. A tak nikdy nebylo spatřeno, co já vím, aby sváděla osobního zájmu vyvažovala v jejich srdcích tento věčný předmět jejich obdivu a lásky. Bonaparte se tomu podivoval. Nezvyklý na takový odpor, poctil je titulem *hlupáci*, protože odmítli svou spoluúčast v jeho misi svévole, hledíce na ni jako na neslučitelnou s velkými společenskými zákony, které objevili a vyhlásili. A tento slavný titul nesou dosud – a nikoho z nich nevidíme ve vládě, neboť do ní chtějí vstoupit jen se svou zásadou.

Říkám to s lítostí, ale upřímně, pane, myslím, že jste učinil věc zhoubnou a takovou, že svede první kroky mládeže plné důvěry v autoritu vašich slov, když jste bez míry rozdával výtky i chvály a prudce napadl školu nejsvědomitější, nejpraktičtěji křesťanskou, která se kdy vznesla na obzor mravních věd, zatímco jste si schoval své nadšení, svou sympatii a – odpusťte mi to slovo – své koketní lichotky pro ty jiné školy, které jsou podle vašich vlastních slov popřením svobody, řádu, vlastnictví, rodiny, lásky, domácích citů a *všech citů, jimiž Bůh prohnětl lidskou přirozenost*.

A co dovršuje nevysvětlitelnost tohoto nespravedlivého posouzení lidí, je, že přijímáte, jak jsem řekl, zásadu ekonomů, svobodu transakcí, volnou konkurenci, *tuto prozřetelnost sobectví*.

> „Není jiná organizace práce," říkáte, „než její svoboda; není jiné rozdělování mezd než práce sama odměňující se svými díly a dělající sama sobě spravedlnost, kterou by jí vaše *svévolné systémy* neučinily. Svobodné rozhodování práce ve výrobci, ve spotřebiteli, ve mzdě, v dělníkovi je stejně posvátné jako svobodné rozhodování svědomí v člověku. Když se dotknete jednoho, zabijete pohyb; když se dotknete druhého, zabijete mravnost. Nejlepší vlády jsou ty, které se jich nedotýkají."

A jinde: „Neznáme jinou *možnou* organizaci práce ve svobodné zemi než svobodu, která se sama odměňuje *konkurencí*, schopností, mravností."

Nestačí říci, že tato slova se shodují s myšlenkami ekonomů; obklopují a shrnují celou jejich nauku. Předpokládají ve vás plnou znalost, jasné vidění onoho velkého zákona konkurence, který v sobě nese obecný lék na nevyhnutelná zla, která může ve zvláštních případech plodit.

A přece, jak lze věřit, že váš pohled obsáhne souhrn skutečností a společenských sil vyplývajících ze zásady svobody, když vás vidíme odmítat dogma odpovědnosti rozumných a svobodných činitelů!

Neboť když mluvíte o obou velkých školách, té *svobody* a té *donucení*, říkáte: „Beru si z jedné světlo jejích výpočtů, z druhé teplo jejího milosrdenství." Abyste mluvil přesně, měl jste říct: „Beru si z jedné zásadu *svobody*, z druhé *bezodpovědnosti*."

Vskutku, z citátů, které jsem právě přednesl, vyplývá, že co jste si vzal od ekonomů, nejsou jen výpočty, nýbrž zásada: „*Svoboda je nejlepší společenská organizace*."

Avšak jen pod jednou podmínkou: že zákon odpovědnosti vyvolá svůj plný, úplný a přirozený účinek. Jestliže zasáhne lidský zákon a odkloní důsledky činů tak, že nedopadají na ty, komu byly určeny, nejenže svoboda už není dobrou organizací, ale neexistuje.

Je tedy těžkým protimluvem říkat, že se zde půjčuje svoboda a tam donucení, aby se z nich udělala monstrózní, nebo spíše nemožná směs.

Lépe se mi vysvětlí, přistoupím-li k několika podrobnostem.

Vyčítáte *liberální* škole, že je krutá, a tudíž si půjčujete od svévolné školy „teplo jejího milosrdenství". – Taková je obecnost, následuje aplikace.

Obviňujete ekonomy, že *zakazují sňatek*, že radí sterilitě – a jako protiklad chcete, aby *stát přijímal sirotky nebo děti z přečetných rodin*.

Obviňujete ekonomy, že *odsuzují a zesměšňují almužnu* – a jako protiklad chcete, aby *stát vstoupil mezi masy a jejich bídu*.

Obviňujete ekonomy, že proletářům říkají: „*Pracuj, nebo zemři*," – a jako protiklad chcete, aby společnost vyhlásila *právo na práci*, *právo žít*.

Prozkoumejme tyto tři antiteze, které bych mohl rozmnožit; postačí k tomu, abychom poznali, zda je možné sbírat dogmata z protichůdných škol a budovat mezi nimi pevné spojenectví.

Nechci zatěžovat podrobnými diskusemi oblast zásad, na níž se chci udržet. Učiním však předběžnou poznámku. Je už dávno řečeno, že nejjistější, ale rozhodně nejméně čestný způsob, jak bojovat proti svému protivníkovi, je přisuzovat mu přehnané city, falešné myšlenky a slova, která nikdy nepronesl. Pokládám vás za neschopného uchýlit se vědomě k takové lsti; ale ať už z unesení efektní větou, ať z nároků stručnosti, je jisté, že připisujete ekonomům jazyk, který nikdy nebyl jejich.

Nikdy neradili *sterilitě*, nezakazovali *sňatek*. – Tato výtka by mohla s větším důvodem být adresována *fourierismu*, a vy ji k němu ostatně také směřujete. – Jestliže *nepřeklínali*, nýbrž litovali *přemíry* obyvatelstva, pak samo slovo „*přemíra*", které používáte, je ospravedlňuje.

Co o tomto závažném tématu řekli, je toto: „Člověk je svobodná, odpovědná a rozumná bytost. Protože je svobodný, řídí své činy svou vůlí; – protože je odpovědný, sklízí odměnu nebo trest za své činy, podle toho, zda se shodují nebo neshodují se zákony jeho bytí; – protože je rozumný, jeho vůle a tím i jeho činy se neustále zdokonalují bud světlem předvídání, nebo osudovými lekcemi zkušenosti. – Je *faktem*, že lidé, jako všechny bytosti mající život, mohou se rozmnožovat nad své stávající prostředky obživy. Je dalším *faktem*, že když je mezi počtem lidí a prostředky, které je živí, rovnováha porušena, nastává ve společnosti neklid a *utrpení*. – Není tedy jiná volba: je třeba *předvídat*, aby se rovnováha udržela; nebo *trpět*, aby se obnovila. Vyvozujeme, že

je žádoucí, aby obyvatelstvo vzaté jako celek nerostlo příliš rychlým tempem a aby za tím účelem jednotlivci, kteří ho tvoří, vstupovali do manželství jen tehdy, mají-li pravděpodobnou šanci rodinu udržet. – A protože jsou lidé svobodní, protože v této věci nepřipouštíme donucovací nebo omezující zákonodárství, obracíme se na jejich rozum, na jejich city, na jejich zdravý úsudek. Jazyk, kterým k nim mluvíme, nemá nic utopického ani abstraktního. Říkáme jim moudrostí věků a oním rozumem tak obecným, že je skoro pudový: – ‚Je to dávat život nešťastníkům, je to činit sebe sama nešťastným, nerozvážně nebo předčasně se zatížit rodinou, kterou dosud nemáme prostředky uživit.' Dodáváme: ‚Jsou-li tyto jednotlivé akty neprozíravosti příliš časté, společnost má více dětí, než může uživit: *trpí*, neboť člověk není podroben jen zákonu *odpovědnosti*, nýbrž i zákonu *solidarity*; a právě proto se ekonomové snaží vyložit všechny osudové důsledky nespořádaného rozmnožování lidských bytostí, aby zasáhlo veřejné mínění svou všemocnou činností, neboť upřímně věří, že proti tomuto strašnému jevu má společnost jen tuto volbu, prozíravost nebo utrpení.'"

Avšak vy, pane, přinášíte jí utěšnou náhradu. Nemyslíte si, že musí předvídat, aby netrpěla, a nechcete, aby trpěla, protože nepředvídala. Říkáte: „*Nechť stát přijímá přečetné děti.*"

Hle, to je něco, co se brzy dekretem vyhlásí. Ale čím, prosím, je bude vydržovat? Patrně potravinami, oděvem, výrobky vybranými z celku formou daní, neboť *stát*, co vím, nemá vlastních zdrojů nezávislých na národní práci. – Takže velký zákon *odpovědnosti* bude obejit. Ti, kdo – snad z osobních ohledů, ale přesně v souladu s veřejným zájmem – se chovali podle pravidel rozvahy, poctivosti a rozumu, zdrželi se, nebo odložili čas, kdy se obklopí rodinou, se uvidí *nuceni* živit děti těch, kdo se oddali brutalitě svých pudů. – Ale bude přinejmenším zlo vyléčeno? Právě naopak, bude se neustále zhoršovat, neboť kromě toho, že se už nebude moci počítat s prozíravostí, která už nebude mít nic rozumného, utrpení samo, aniž by přestalo působit, nebude už

působit jako trest, jako brzda, jako lekce, jako vyvažující síla; ztratí svou mravnost, nebude v něm nic, co by ho vysvětlovalo a ospravedlňovalo, a tehdy bude moci člověk bez rouhání říci stvořiteli věcí: „K čemu zlo na zemi, když nemá konečnou příčinu?"

O milosrdenství lze říci totéž. Předně, ekonomická věda nikdy *neodsoudila* ani *nezesměšnila* almužnu. Věda se neposmívá a nic neodsuzuje; pozoruje, vyvozuje a vykládá.

Mimoto politická ekonomie rozlišuje milosrdenství dobrovolné od milosrdenství zákonného nebo vynuceného. První, právě proto že je *dobrovolné*, se váže k zásadě svobody a vstupuje jako harmonický prvek do hry společenských zákonů; druhé, protože je *vynucené*, patří ke školám, které přijaly nauku *donucení*, a působí společenskému tělu nevyhnutelná zla. Bída je zasloužená, nebo nezasloužená, a jen svobodné a spontánní milosrdenství může udělat tento zásadní rozdíl. Má-li pomoc i pro degradovanou bytost, která si své neštěstí přivodila vlastní vinou, rozděluje ji skoupou rukou, přesně v míře nutné k tomu, aby trest nebyl příliš krutý; a nepovzbuzuje nevhodnými ohledy nízké a opovrženíhodné city, které v obecném zájmu nemají být povzbuzovány. Zachovává pro nezaslouženou a skrytou nouzi štědrost svých darů a tu diskrétnost, ten stín, ty ohledy, na něž má nouze právo ve jménu lidské důstojnosti.

Avšak zákonné milosrdenství, vynucené, organizované, dekretem vyhlášené jako *dluh* na straně dárce a kladná *pohledávka* na straně obdarovaného, nedělá ani nemůže udělat takový rozdíl. Dovolte, abych tu uvedl autoritu autora, který je v těchto věcech málo známý a málo konzultovaný:

> „Je několik druhů neřestí," říká pan Charles Comte, „jejichž hlavním účinkem je plodit bídu pro toho, kdo je přijal. Instituce, která má za cíl chránit před bídou všelijaké osoby bez rozlišení příčin, které ji způsobily, má tedy za důsledek povzbuzovat všechny neřesti, které

vedou k chudobě. Soudy nemohou odsoudit k pokutě jedince vinné lenosti, nestřídmostí, neprozíravostí a jinými neřestmi tohoto druhu; ale příroda, která člověku udělala zákon práce, střídmosti, uměřenosti, prozíravosti, *vzala na sebe uložit viníkům tresty, které si přivodili*. Učinit tyto tresty marnými tím, že se dá *právo* na pomoc těm, kdo si je přivodili, znamená ponechat neřesti všechny její svody; znamená to nechat navíc působit zla, která tato neřest přináší jednotlivcům, jimž je cizí, a oslabit nebo zničit jediné tresty, které ji mohou potírat."

Takže vládní milosrdenství, nezávisle na tom, že porušuje zásady svobody a vlastnictví, převrací ještě zákony odpovědnosti; a vytvářejíc jakési právní společenství mezi třídami zámožnými a chudými, odnímá zámožnosti povahu odměny a bídě povahu trestu, které jim vtiskla povaha věcí.

Chcete, aby *stát vstoupil mezi masy a jejich bídu*. – Ale čím? – Kapitály. – A odkud je vezme? – Z daní; bude mít *rozpočet pro chudé*. – Bude tedy muset, odnímaje tyto kapitály obecnému oběhu, nechat na masy padat ve formě almužen to, co jim přicházelo ve formě mezd!

Konečně vyhlašujete *právo* proletáře na práci, na mzdu, na obživu. A kdo kdy komukoli upřel *právo pracovat*, a tedy právo na spravedlivou odměnu? Je to v režimu svobody, kde se dá takové právo upírat? Avšak, říkáte, uvádějíce nás do strašné hypotézy, „jestliže společnost nemá práci pro všechny své členy, jestliže její kapitál nestačí dát všem zaměstnání?" Nuže, tento krajní předpoklad znamená, že obyvatelstvo přesáhlo své prostředky obživy. Vidím pak dobře, jakými postupy svoboda směřuje k obnovení rovnováhy; vidím mzdy a zisky klesat, to jest vidím podíl každého na společné hromadě klesat; vidím povzbuzení k sňatkům slábnout, porody klesat, snad úmrtnost růst, dokud se úroveň neobnoví. Vidím, že to jsou zla, utrpení; vidím to a lituji. Avšak nevidím, že by se společnost mohla těmto zlům vyhnout vyhlášením *práva na práci*, dekretem, že stát vezme z nedostatečných kapitálů to,

čím zajistí práci těm, kdo ji nemají; neboť zdá se mi, že to znamená naplnit zdola, co z vrchu vyprázdníte. Je to jako jednat jako onen prostý člověk, který, chtěje naplnit sud, čerpal zespodu to, co lil shora; nebo jako lékař, který by, aby dal nemocnému síly, vlil do pravé paže krev vytáhlou z levé.

V našich očích, v této krajní hypotéze, k níž nás nutíte uvažovat, nejsou takové náhrady jen neúčinné, jsou v podstatě škodlivé. Stát nejen přesouvá kapitály, ale zadržuje část těch, jichž se dotýká, a narušuje působení těch, jichž se nedotýká. Nadto nové rozdělení mezd je méně spravedlivé než to, které řídila svoboda, a nerozměřuje se, jak toto, podle spravedlivých práv schopnosti a mravnosti. Konečně, zdaleka ne zmenšujíc společenská utrpení, ještě je zhoršuje. Tyto náhrady nedělají nic pro obnovení porušené rovnováhy mezi počtem lidí a jejich prostředky k životu; naopak směřují tuto rovnováhu stále více narušit.

Avšak myslíme-li, že společnost může být postavena do situace, v níž má jen volbu zla, a myslíme-li, že v tomto případě jí svoboda přináší nejúčinnější a nejméně bolestivé léky, dejte pozor, že si také myslíme, že svoboda působí především jako prostředek preventivní. Dříve než obnovuje rovnováhu mezi lidmi a živobytím, působí k tomu, aby tato rovnováha nebyla porušena, protože ponechává plný vliv pohnutkám, které mají lidé k tomu, aby byli mravní, činní, střídmí a prozíraví. Nepopíráme, že co následuje po zapomnění těchto ctností, je utrpení; ale chtít, aby tomu tak nebylo, znamená chtít, aby neznalý a neřestný národ užíval téhož stupně blahobytu a štěstí jako národ mravný a osvícený.

Je tak pravda, že svoboda předchází zlům, pro která hledáte lék v *právu na práci*, že sám přiznáváte, že toto právo není uplatnitelné u průmyslů, které užívají úplné svobody: „Nechme stranou," říkáte, „ševce, krejčího, podkováře, kolaře, bednáře, zámečníka, zedníka, tesaře, truhláře… Osud všech těchto není sporný." Avšak osud dělníků

v továrnách by také nebyl sporný, kdyby manufakturní průmysl žil přirozeným životem, stál jen na pevné půdě, rozvíjel se jen podle potřeb, nespoléhal na umělé a proměnlivé ceny *ochrany*, jednoho z projevů teorie *svévole*.

Vyhlašujete *právo na práci*, povyšujete je na *zásadu*; ale zároveň máte v tuto zásadu málo víry. Hleďte, do jak úzkých mezí omezujete její působení. Toto právo na práci bude moci být uplatněno jen *v řídkých případech, v krajních případech, pouze pro život (propter vitam)*[4], a za podmínky, že jeho uplatnění nikdy nevytvoří *proti práci svobodných průmyslů a sazbě dobrovolných mezd ničivou konkurenci státu*.

Zúžená na tyto podmínky, opatření, která ohlašujete, spadají spíše do působnosti policie než společenské ekonomie. Myslím, že mohu ve jménu ekonomů tvrdit, že nemají vážné námitky proti zásahu státu v řídkých, krajních případech, kdy by, aniž by škodil svobodným průmyslům, aniž by měnil sazbu dobrovolných mezd, bylo možné přijít *propter vitam* na pomoc dělníkům chvilkově, náhle vysazeným, pod úderem nepředvídaných průmyslových krizí. – Avšak, ptám se vás, abychom došli k těmto opatřením *výjimečným*, bylo třeba otřásat všemi teoriemi nejprotichůdnějších škol? Bylo třeba zdvihnout prapor proti praporu, zásadu proti zásadě, a nechat zaznít do uší mas tato klamná slova: *právo na práci, právo žít*? Řeknu vám, vypůjčuje si vašich vlastních slov: „Tyto myšlenky jsou tak zvučné jen proto, že v nich není nic než vítr a bouře."

Pane, nemyslím si, že by nebe někdy udělilo některému muži dary cennější než ty, které mu věnovalo vám. Je ve vaší duši dost tepla, dost moci ve vašem géniu, aby století podlehlo vašemu vlivu a aby na váš hlas udělalo o krok dál v dráze civilizace. Ale k tomu nesmíte sbírat sem a tam, v nejprotichůdnějších školách, zásady, které se vzájemně vylučují. Váš podivuhodný talent je mocnou pákou; ale tato páka je bez síly, nemá-li jako opěrný bod *zásadu*. – Nedávno jste se postavil před opozici s dobrou vírou v srdci a výmluvností na rtech. Jakého výsledku

jste dosáhl? Žádného, protože jste jí nepřinesl *zásadu*. Ach, kdybyste pevně přilnul ke svobodě! Kdybyste ji ukazoval, jak rozvíjí společenský svět působením těchto dvou velkých korelativních zákonů: odpovědnosti a solidarity! Kdybyste sjednotil mysli kolem této pravdy: „V politické ekonomii je mnoho k naučení a málo k dělání!" Pochopilo by se tehdy, že svoboda nese v sobě řešení všech velkých společenských problémů, které naše doba rozvíří, a „že lidem dává spravedlnost, kterou by jim svévolné systémy nedaly." Jak jste se setkal s pravdami tak plodnými, abyste je o okamžik později opustil? – Nevidíte, že rozumným a praktickým důsledkem této nauky je *zjednodušení vlády*? Odvahu tedy, jděte touto světlou cestou! Opovrhujte prchavou popularitou, kterou vám jinde slibují. Nemůžete sloužit dvěma pánům. Nemůžete pracovat na zjednodušení moci, žádat, aby se nedotýkala „ani práce, ani svědomí," a zároveň vyžadovat, „aby ve štědré míře dávala vzdělání, aby kolonizovala, aby přijímala přečetné děti, aby vstupovala mezi masy a jejich bídu." Svěříte-li jí tyto rozmanité a jemné úkoly, nadmíru ji zvětšíte; udělíte jí poslání, které není její; nahradíte její kombinace ekonomií společenských zákonů; proměníte ji v „prozřetelnost, která nejen vidí, ale předvídá"; postavíte ji do postavení, kdy může vybírat a rozdělovat obrovské daně; učiníte ji předmětem všech ctižádostí, všech nadějí, všech zklamání, všech intrik; nesmírně zvětšíte její řady, promění národ v zaměstnance; zkrátka jste na cestě k levobočnímu, neúplnému a nelogickému fourierismu.

To nejsou nauky, které byste měl vyhlašovat ve Francii. Odmítněte jejich klamné svody. Přimkněte se k zásadě přísné, ale pravé, ale jediné pravé, zásadě svobody. Obsáhněte svým rozsáhlým rozumem i její zákony, i její působení, i její jevy, i příčiny, které ji ruší, i opravné síly, které jsou v ní. Zapište na svůj prapor: „*Svobodná společnost, prostá vláda*," – myšlenky souvztažné, ba takřkajíc konsubstanciální. Tento prapor strany snad odmítnou; ale národ ho přijme s nadšením. Vymazeite však z něj až k poslední stopě to heslo: „*Donucená společnost, slo-*

žitá vláda.“ – Výjimečná opatření, uplatnitelná ve zvláštních okolnostech, v krajních případech a konec konců s velmi spornou užitečností, nemohou dlouho vyvažovat ve vaší mysli hodnotu a autoritu *zásady*. Zásada je ze všech dob, ze všech míst, ze všech klimat a všech okolností. Vyhlašte tedy svobodu: svobodu práce, svobodu směn, svobodu obchodů pro tuto zemi a pro všechny země, pro tuto dobu a pro všechny doby. Za tuto cenu si vám troufám slíbit ne-li popularitu dneška, pak alespoň popularitu a požehnání staletí. – Velký muž se tohoto role chopil v Anglii[5]. Není dne v roce, není hodiny ve dni, kdy by nebyl spatřen, jak vykládá masám velké zákony *společenské mechaniky*. Shromáždil kolem sebe pohyblivou univerzitu, apoštolát devatenáctého století; a slovo života pronikající do všech vrstev společnosti dalo vzniknout veřejnému mínění mocnému, osvícenému, mírumilovnému, ale nezkrotnému, které zakrátko bude předsedat osudům Velké Británie. Víte, co se děje? Více než padesát tisíc Angličanů do konce měsíce získá volební právo, aby vyvážilo vliv svévolných škol a neutralizovalo úsilí prohibicionistů, falešných filantropů a aristokracie. – Svoboda! – to je zásada, která bude vládnout u našich dveří; a jeden muž, pan Cobden, bude nástrojem této velké a pokojné revoluce. Ach, kéž by vám byl vyhrazen podobný osud, jehož jste tak hodný!

Mugron (Landes), leden 1845.

Poznámky překladatele

1. Pojednání *O právu na práci* (*Du droit au travail*) Alphonse de Lamartina vyšlo v únoru 1845 v *Revue des Deux Mondes*. Bastiatova odpověď, zveřejněná o několik týdnů později v *Journal des économistes*, patří k prvním velkým polemickým textům jeho ekonomické kariéry.

2. *Laissez faire, laissez passer* (francouzsky): „Nechte dělat, nechte procházet"; motto klasické liberální školy, jehož autory byli fyziokraté 18. století (Gournay).
3. Poznámka vydavatele originálu: Bastiat zde stručně shrnuje polemiku, kterou podrobněji vedl ve svých *Harmoniích ekonomických*.
4. *Propter vitam* (latinsky): „pro udržení života", krajní nouze.
5. Narážka na Richarda Cobdena (1804–1865), britského liberálního politika a vůdce Ligy proti obilním zákonům (*Anti-Corn Law League*). Jeho kampaň za svobodný obchod vedla ke zrušení britských obilných cel roku 1846. Bastiat Cobdena hluboce obdivoval, přeložil jeho projevy do francouzštiny a stal se zakladatelem francouzské obdoby ligy.

Druhý dopis panu Lamartineovi

Seconde lettre à Monsieur de Lamartine · 1845

DRUHÝ DOPIS PANU LAMARTINEOVI[1].

Pane,

Právě jsem si přečetl článek, který z máconského *Bien public* přešel do všech pařížských novin; říci vám, jak mě tato četba překvapila a zarmoutila, by mi bylo nemožné.

Je to tedy jen příliš pravda! Žádný člověk na zemi nemá privilegium rozumové všeobecnosti. Jsou dokonce schopnosti, které se vzájemně vylučují, a zdá se, že suchopárná oblast politické ekonomie je vám tím více zakázána, čím více máte v nejvyšší míře uhrančivé umění, nejvyšší umění

Myslet obrazem jako příroda.

Toto umění, nebo spíše tento božský dar, proč jste jím pohrdl? Ach, marně to říkáte, byl vám svěřen nejšlechetnější, nejsvětější úkol génia na tomto světě. Co se stalo s dobou, kdy jsme my, duchové chladní a metodičtí, povahy ještě zatížené tíží materiality, se slastí vymaňovali z tohoto pozitivního světa, abychom sledovali váš let v neurčité a poetické oblasti ideálu? Kde jste nám odhaloval myšlenky, pochyby, touhy a naděje, které dřímaly v hloubi našich srdcí jako ony ozvěny, které spí v jeskyních našich Pyrenejí, dokud je hlas pastýře neprobudí? Kdo nám odteď otevře jiné obzory a jiné nebeské sféry, zbožňované příbytky, kde dlí Láska, Modlitba a Harmonie? Kolikrát jsem, když jste mi

dával zahlédnout tyto mlžné příbytky, zvolal: „Ne, tento svět neobsáhne vše; věda neodhalí vše; za tím je nekonečno a obraznost má také svou pochodeň!"

Ach, jak je velká moc básníka! – Nemluvím o veršovci; k jaké pohodlnosti, k jaké tyranii se nepropůjčuje! – Ale toto vnímání krásy a vznešenosti v přírodě, tato silná emoce probuzená v duši při jejich spatření, tento dar odít je melodickým jazykem, aby se jich mohl prostý člověk účastnit, hle, to je poezie. – A čím výše se zvedá, tím více se odpoutává od každého sobeckého nebo zvráceného prvku; neboť nemůže sdílet smutné slabosti pozemské, aniž by ztratila cit toho, co je pravdivé, milé a velké, to jest aniž by přestala být poezií. Dokud na jejím čele září božský paprsek, jsou její tendence očišťovat, zduchovňovat, osvětlovat, povznášet. Pravý básník je tedy, ať si toho je vědom, či ne, výsostně přítelem lidstva, obhájcem jeho práv, jeho výsad a jeho pokroku. Ba co víc, nikdo jiný je nestrhuje víc na cestu pokroku. Není to on, kdo – staviv neustále před náš pohled ideální dokonalost – v nás vzbuzuje její lásku, lije do našich srdcí touhu po kráse, a tak povznáší ladění naší duše, dokud ji necítí v souznění s věčnými vzory, z nichž skládá svou nebeskou harmonii?

Toto vznešené poslání jste naplňoval v celé jeho šíři, a právě proto jste, Lamartine, byl naším oblíbeným básníkem. A nyní budeme odsouzeni být svědky vašeho pádu, vidět vás sestupovat zaživa z vrcholu své slávy a pochybovat, zda ty nádherné emoce, jimiž jste kolébal naše mládí, byly něčím jiným než klamnými iluzemi?

Neboť hle, toužíce po království vědy, vzdal jste se svého vlastního království, království poezie. Chtěl jste udělat metodu z obraznosti a analýzu z obrazů. Kam vás to zavedlo? K obnovení ekonomického empirismu císařského Říma; k vyvolávání teorií stokrát odsouzených zkušeností, které se zdály navždy pohřbené v hlubinách zapomnění. – V okamžiku, kdy mu hrozí pád, kdy je přirozené, abych použil obecného výrazu, se chytat všech větví, pozemkový monopol ústy Bentincků

a Buckinghamů se nepokusil hledat svou spásu nebo chvilkový odklad u těchto červotočivých teorií; a svět se bude divit, že jste to byl vy, velký básník století, kdo je šel vyhrabat kdoví kam, abyste je ještě jednou vystavil, oděné nádherným jazykem, veřejnému výsměchu.

Rozhodně se vaše múza stala ekonomkou; neděsila se této podivné proměny. Chvíli jsem si myslel, že se jí tento rozmar podaří; to když jste řekl: „Nechme kapitály, průmysly a mzdy, aby si svobodou udělaly spravedlnost, kterou by jim naše svévolné zákony neudělaly."

Zdálo se mi, že nelze pronést myšlenku tak pravdivou v tak přesné formě, aniž by člověk sledoval z obou stran, v jejich dlouhém řetězci, účinky svévole a svobody. A říkal jsem svým vážným kolegům: Zázrak! Triumf! Velký básník je náš!

Běda, dobře vidím, že jste tomuto záblesku pravdy vděčil svým silným a šlechetným pudům, a pokusil bych se vás zeptat:

> *Když jste udělal to kouzelné „ať to kdo chce říká", cítil jste veškerou jeho sílu;*

neboť hle, jedním tahem pera dnes převracíte své loňské ekonomické nauky.

Podívejme se poněkud podrobněji, co letos místo nich dáváte.

Avšak snad by bylo nevhodné prodlužovat tuto diskusi krok za krokem. Někdy se ptám, jak je možné, že dva duchové docházejí při téže otázce k tak protichůdným řešením. Je to osobní zájem, který mě oslepuje? Ne, zcela jistě ne. Nemám jiných prostředků k živobytí než pozemek, a tento pozemek plodí jen obilí. Nechte vstoupit cizí obilí, a nebojím se, že má půda ztratí na hodnotě, nebojím se, že moje ruce zůstanou nečinné. Ne, nebojím se, i kdyby se cizí obilí prodávalo, jak říkáte, vzhledem k našemu jako *deset* ku *třiceti*, i kdyby se dávalo zadarmo; neboť v tomto krajním předpokladu by to, co lid dnes utrácí za chléb, utrácel za maso, máslo, zeleninu, len, vlnu a jiné zemědělské produkty. Má půda by neměla menší hodnotu proto, že by každý měl

zdarma chléb pro žaludek, než jakou má dnes proto, že má každý zdarma vzduch pro plíce.

A konec konců, jaké máme my, vlastníci, právo na žaludky těch, kdo vlastníky nejsou? Je jejich hlad pro naše obilí, nebo naše obilí pro jejich hlad? Nepřevraťme svět. *Žít*, to je cíl, obdělávat půdu je jen prostředek; na nás je, abychom hodili vhodnost naší produkce životu našich bratří, a není nám dovoleno naopak hodit jejich život naší vhodnosti dobře či špatně pochopené. Je pro mě velkou útěchou, že mi nauka svobody ukazuje mezi těmito různými zájmy jen harmonii; a vy, s vaší duší, musíte být velmi nešťastný, protože mezi nimi nevidíte než nenapravitelný rozpor. Jako vlastník se dnes dovoláváte *štědrosti* držitelů půdy. Ach, k jejich *spravedlnosti* se mělo odvolat! Napsal jste o milosrdenství stránku, kterou obdivuji jako každý. Ale obdivoval bych ji ještě víc, kdybych ji neviděl končit tímto hořkým závěrem: Obilí, to je život; nechť zákon udrží jeho cenu na *maximu*, které dává hodnotu našim pozemkům! – A která je ruka, která tyto řádky píše? Je to tatáž, která se zvedne v sněmovně pro *maximum* a která se pak otevře, aby přijala od chudého nespravedlivý halíř, který je toho důsledkem. – Ach, věřte mi, takto chápané milosrdenství hodně ztrácí ze své velebnosti. Když se žádá vyloučení cizího obilí, aby se lépe prodalo naše, marně se mluví o milosrdenství, marně se nosí toto slovo před sebou jako prapor, nemá se právo na popularitu, alespoň na popularitu dobré ryzosti. Ne, nemá se na ni právo, i kdyby se před rozrušeným obyvatelstvem rozléhaly banální deklamace proti *vražedným* naukám přátel svobody, proti *chybám* a *zločinům* vlády a sněmoven, proti *chamtivosti spekulantů* a *egoismu obchodu*. Dříve, než se takto zasejí nebezpečné a, troufám si říci, nespravedlivé lidové předsudky, mělo by se alespoň nepřijít a říct: Nechť zákon rozdráždí o pár stupňů hlad lidu vyloučením cizího obilí, abychom my, zákonodárci-vlastníci, lépe prodali své.

Nedej Bůh, pane, abych zpochybnil čistotu vašich úmyslů. Vyzařuje ze všech vašich spisů. Při čtení vás cítíme, že milujete lid. Vy, myslím, jste první užil tohoto výrazu: „levný život," který by mohl být titulem našeho Sdružení pro svobodný obchod; neboť *levný život* je život snadnější, mírnější, méně protknutý únavou a úzkostmi, důstojnější, intelektuálnější a mravnější. *Levný život* je výsledek, který směna, a zvláště svobodná směna, směřuje přinést. Dost monopolistů se snaží v této otázce zavést lid na scestí; věc snadná, neboť každá *překážka*, přitahujíc k sobě část národní práce, snadno obrací proti pokroku, v jakékoli podobě se jeví, – svobodě, vynálezům nebo úsporám, – cit mas. Vy, pane, který s nimi umíte mluvit, kterého poslouchají a milují, pomozte nám je zbavit tohoto bludu. Ale nedivte se, že nás horlivost proti monopolu strhuje, když se musíme bát, že má v jeho osobě obhájce, jaký jste vy.

Jsem, pane, vaším oddaným služebníkem.

Mugron, březen 1845.

Poznámky překladatele

1. Druhý otevřený dopis Alphonse de Lamartineovi, napsaný v březnu 1845 jako reakce na Lamartinův článek v časopise *Bien public* v Mâconu, v němž básník obhajoval ochranná cla na obilí. Jde o jeden z nejliterárnějších Bastiatových textů, jehož styl zrcadlí odlišný tón – spíše literárně-polemický než ekonomický –, jaký si Bastiat vybral k básníkovi Lamartinovi.

Frédéric Bastiat: Výbor menších esejů

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Zdroj originálního textu: Wikizdroje (fr.wikisource.org).

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/bastiat-eseje/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/bastiat-eseje/.